

T.C
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

EHL-İ SÜNNETİN NÜBÜVVE ANLAYIŞI VE SAVUNMASI
(MÂTÜRÎDÎ-BÂKILLÂNÎ ÖRNEĞİ)

Cengiz ALKAN

HAZİRAN 2024

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

EHL-İ SÜNNETİN NÜBÜVET ANLAYIŞI VE SAVUNMASI
(MÂTÜRÎDÎ-BÂKILLÂNÎ ÖRNEĞİ)

Cengiz ALKAN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Mikail İpek

T.C.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans/Doktora Programı “öğrencisi Cengiz Alkan’ın “Ehl-i Sünnetin Nübüvvet Anlayışı ve Savunması (Mâtürîdî-Bâkılânî Örneği)” başlıklı tezi 13/06/2024 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun .../.../20... tarih ve .../.. sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

(İmza)
(Unvan ve İsim)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimi ve Yüksek Lisans/Doktora derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyorum.

(İmza)
Dr.Öğr. Üyesi Mikail İpek
Tez Danışmanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek Lisans/Doktora derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyoruz.

Jüri Üyeleri: (Birinci sırada Tez Savunma Sınavı başkanı, ikinci sırada tez danışmanı, üçüncü sırada da diğer jüri üyesi yer alır. Yüksek lisans jürisi üç, doktora jürisi 5 kişiden oluşur.)

Unvan ve İsim	Bağlı Olduğu Kurum	İmza
1. Dr.Öğr. Üyesi: Mikail İpek	Kırklareli Üniv. İlahiyat Fak.	
2. Dr.Öğr. Üyesi: Mustafa Yalçinkaya	Erzincan Üniv. İlahiyat Fak.	
3. Dr.Öğr. Üyesi: Eyüp Öztürk	Kırklareli Üniv. İlahiyat Fak	

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

İmza

Cengiz ALKAN

...../...../.....

ÖZ

EHL-İ SÜNNETİN NÜBÜVVET ANLAYIŞI VE SAVUNMASI

(MÂTÜRÎDÎ-BÂKILLÂNÎ ÖRNEĞİ)

Alkan, Cengiz

Yüksek Lisans, Temel İslâm Bilimleri

Tez yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Mikail İpek

Haziran 2024

Kelâm, İslâmî ilimler içerisinde inanç esaslarını aklî delillerle inceleyen bir bilim dalıdır. Kelâm ilminin üç temel esası vardır. Usûl-u selâse, Allah'ın varlığı ve birliği, nübüvvet ve ahiret inancından oluşmaktadır. Dini konulardaki ilahi emir ve nehiylerin bizlere ulaşmasında peygamberlik makamı kuşkusuz önemli rol oynamaktadır. Bu önemin kaynağı uluhiyyet ve âhiret hakkındaki bilgilerin sadece peygamberler aracılığıyla bilinmesidir. Bu çalışma da öncelikle Ehl-i Sünnet'in nübüvvet anlayışı ve bu anlayışı savunan kelâm âlimlerinin görüşleri, ele alınmıştır. Eş'ârî ve Mâtürîdî'nin, nübüvvet anlayışları ve bu konu hakkındaki düşünce ve katkıları ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Geçmiş dönemde ve günümüzde nübüvvete farklı açılardan eleştiri getiren akım ve kişiler olmuştur. Bu eleştiriler, Kur'an-ı Kerim'i ve nübüvvet makamını, mucizeleri ve Hz. Muhammed'in nübüvvetini reddetmeye kadar uzanan geniş bir yelpazede yer almaktadır. Çalışmamızda Mâtürîdî'nin *Kitâbu't-Tevhîd* ve Bâkîllânî'nin *Kitâbu't-Temhîd*, eserleri Berâhime, Sümeniyye gibi nübüvveti reddeden akımlara ve İbnü'r-Râvendî, Ebû Îsâ el-Verrâk ve Ebûbekir er-Râzî gibi şahsiyetlerin iddialarına karşı verdikleri cevaplar değerlendirilmiştir. Bu eserlerin günümüzde yeniden ele alınarak yorumlanması, nübüvvetle ilgili şüphe ve iddiaları ortadan kaldırmaya yardımcı olacaktır. Bu sayede İslâm'ın evrensel mesajı daha geniş kitlelere ulaştırılabilir ve modern dünyanın karmaşık problemlerine çözümler sunulabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nübüvvet, Savunma, Ehl-i Sünnet, Mâtürîdî, Bâkîllânî.

ABSTRACT

PROPHETHOOD CONCEPT AND DEFENSE IN AHL AL-SUNNAH

(AN EXAMPLE OF MATURIDI-BAKILLANI)

Alkan, Cengiz

Master's Degree, BASIC ISLAMIC SCIENCES

Advisor: Dr. Instructor Mikail İpek

June 2024

Kalam is a branch of Islamic studies that examines foundational beliefs through rational arguments. There are three fundamental principles in Kalam known as Usul al-Thalatha: belief in the existence and unity of Allah, prophethood, and the afterlife. The station of prophethood undoubtedly plays a crucial role in the transmission of divine commands and prohibitions to humanity. The significance lies in the fact that knowledge about divinity and the afterlife is exclusively known through prophets. This study primarily discusses the understanding of prophethood according to Ahl al-Sunnah and the views of Kalam scholars who advocate this understanding. The perspectives and contributions of Ash'ari and Maturidi regarding prophethood are examined in detail.

Throughout history and in contemporary times, there have been various criticisms of prophethood from different perspectives. These criticisms range widely, from questioning the Qur'an and the station of prophethood to denying miracles and the prophethood of Prophet Muhammad. In this work, the responses of Maturidi in his Kitab al-Tawhid and Bakhillani in his Kitab al-Tamhid to movements that reject prophethood such as Berahime and Someniyye, as well as evaluations of claims made by figures like Ibn al-Rawandi, Abu Isa al-Warraaq, and Abu Bakr al-Razi, are considered. Reinterpreting and re-evaluating these works in the present day can help dispel doubts and challenges related to prophethood. This approach could facilitate the broader dissemination of Islam's universal message and offer solutions to the complex problems of the modern world.

Keywords: Prophethood, Defense, Ahl al-Sunnah, Maturidi, Bakhillani.

ÖNSÖZ

İslâm dini, Allah’a, peygamberlere ve ahirete olan inanç üzerine kurulmuştur. Bu üç temel esas (Usûlü Selâse) olarak bilinir ve İslâm’ın inanç sisteminin temelini oluşturmaktadır. Bu inançlardan biri olan nübüvvet, yani peygamberlere iman, İslâm araştırmalarında özel bir yeri bulunmaktadır. Nübüvvet, Allah’a ve âhirete iman gibi diğer iki temel inanç esasını da oluşturmaktadır. Bu inançların doğru ve düzgün bir şekilde anlaşılması ve yaşanması ancak peygamberler ve onların vahiy yoluyla aktardıkları mesajlar aracılığıyla mümkündür. Bu çalışmada Eş’ârî ve Mâtürîdî’nin nübüvvet anlayışları ele alınarak Ehl-i Sünnet geleneğinde nübüvveti savunan diğer kelâm âlimlerinin görüşlerine de yer verilmiştir.

Allah’ın varlığı, tarih boyunca birçok toplumda ortak kabul görmüştür. Fakat, Allah’ın vahyi ve peygamberler aracılığıyla getirdiği ilahi mesajlar her zaman kabul görmemiştir. Nübüvveti reddetme sorununun kökeninde Allah’ın varlığının kabulünden çok, ilahi mesajların peygamberler aracılığıyla iletilmesi ve bu mesajların getirdiği ahlaki ve hukuki, bireysel ve toplumsal kuralların insan yaşam tarzını ve günlük hayatını etkilemesi bulunmaktadır. Nübüvvet ve peygamberlerin mesajları, tarih boyunca ve günümüzde çeşitli açılardan eleştirilere maruz kalmıştır. Kur’an’ın doğruluğu, mucizelerin varlığı ve Hz. Muhammed’in peygamberlik makamı sorgulanmıştır. Berâhime, Sümeniyye, İbnü’r-Râvendî, Ebû Îsâ el-Verrâk ve Ebûbekir er-Râzî gibi farklı akımlar ve şahsiyetler, nübüvveti reddetmeye veya peygamberlerin makamını sorgulamaya yönelik çeşitli eleştiriler getirmişlerdir. Mâtürîdî ve Bâkılânî gibi kelâm âlimleri, bu eleştirilere karşı *Kitâbu’t-Tevhîd* ve *Kitâbu’t-Temhîd* isimli eserlerde sağlam ve ikna edici cevaplar vererek nübüvvetin meşruiyetini savunmuştur.

Öncelikle bu çalışmanın hazırlanmasında bilgi ve teşvikleriyle bana yol gösteren ve çalışmayı okuyup benden desteğini ve yardımını esirgemeyen tez danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mikail İpek’e, her zaman yanımda olan biricik eşime, kızlarıma, beni yetiştiren anne ve babama teşekkür ederim.

Cengiz ALKAN

13.06. 2024

İÇİNDEKİLER

BEYAN SAYFASI.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR	ix

GİRİŞ	1
-------------	---

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	3
1.1. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Kavramı.....	3
1.2. Nübüvvet ve Nebî Kavramları	6
1.3. Risâlet ve Resûl Kavramları	8
1.4. Vahiy Kavramı	10
1.5. Mucize Kavramı.....	12
1.6. Hatmü'n-Nübüvve (Peygamberliğin Sona Ermesi).....	16

2. BÖLÜM

EHL-İ SÜNNETİN NÜBÜVRET ANLAYIŞI.....	21
2.1. Nübüvvetin İspatı	21
2.2. Nübüvvetin Çeşitleri (Vâcip-Mümkün-Muhâl)	21
2.3. Nübüvvetin Vâcip Görülmesi	22
2.4. Nübüvvetin Mümkün Görülmesi.....	23
2.5. Nübüvvetin Muhâl Görülmesi.....	24
2.6. Eş'ârî'ye Göre Nübüvvetin İmkânı ve Peygamber Göndermenin Hükümü 26	
2.7. Mâtürîdî'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği ve Peygamber Göndermenin Hükümü29	
2.8. Peygamberlerin Sıfatları ve Özellikleri	33

2.8.1.	Peygamberlerin Sıfatları.....	33
2.8.2.	Sıdk.....	33
2.8.3.	Emânet	35
2.8.4.	İsmet	37
2.8.5.	Tebliğ.....	43
2.8.6.	Fetânet	50
2.9.	Nübüvvetin Vehbî -Kesbî Olması Meselesi	52
2.10.	Peygamberlikte Cinsiyet Erkek-Kadın Meselesi	58
2.11.	Nebî-Resûl Arasındaki Farklar	62
2.11.1	Nebî ve Resûl Kavramlarının Farklı Olduğunu İddia Edenlerin Delilleri ...	63
2.11.2.	Nebî ve Resûl Kavramlarının Farklı Olmadığını İddia Edenlerin Delilleri.	65

3. BÖLÜM

NÜBÜVVETE İTİRAZ EDENLER..... 67

3.1.	Nübüvveti İnkâr Eden Akımlar	67
3.1.1.	Berâhime.....	67
3.1.2.	Sümeniyye.....	70
3.2.	Nübüvvete İtiraz Eden Şahıslar	73
3.2.1.	Ebû İsâ el-Verrâk (öl. 247/861)	73
3.2.2.	İbnü'r-Râvendî (öl. 301/913-14).....	75
3.2.3.	Ebû Bekir Zekeriyya er-Râzî (öl. 313/925).....	77
3.3.	Nübüvveti Reddeden Akımların İtirazlarının Ele Alınması	79
3.3.1.	Akıl Vahyin Yorumlayıcısıdır	79
3.3.2.	Kur'an'ın Vahiy Olmadığı ve Sonradan Uydurulduğu İddiası	81
3.3.3.	Mucize	82
3.3.4.	Akılın Namaz, Tavaif, Gibi İbadetleri Çirkin Bulunması	84
3.3.5.	Peygamberlerin İnsanlarla Aynı Türden-Beşer Olması	84

SONUÇ..... 87

KAYNAKÇA..... 89

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
as	: Aleyhisselam
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM.	: İslam Araştırmaları Merkezi
md.	: Maddesi
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
nşr.	: Neşr eden
öl.	: Ölüm
s.	: Sayfa
S. A. V.	: Sallallahu Aleyhi Vessellem
say.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
ty.	: Tarih yok
v.b.	: Ve benzeri
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu:

Bu çalışmanın konusu İslâm dininin temel inanç esaslarından biri olan nübüvvet hakkındadır. Nübüvvetin Ehl-i Sünnet kelâmında nasıl anlaşıldığı ve bu anlayışı savunan kelâm âlimlerinin görüşlerini içermektedir. Ehl-i Sünnet kelâmında nübüvvet, Allah'ın emir ve yasaklarını elçileri vasıtasıyla insanlara bildirmesidir. Eş'ârî ve Mâtürîdî, Ehl-i Sünnet kelâmının en önemli iki ekolünün temsilcileridirler. Her iki ekolün temsilcisi de nübüvvetin İslâm dininin temel bir esası olduğuna ve peygamberlerin vahiy yoluyla Allah'ın emir ve yasaklarını eksiksiz bir şekilde tebliğ ettiklerini söylemektedir.

Nübüvvet, tarih boyunca ve günümüzde Kur'an'ın doğruluğu, mucizelerin varlığı ve Hz. Muhammed'in peygamberliği gibi birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Bu eleştiriler, Berâhime, Sümeniyye, İbnü'r-Râvendî, Ebû İlsâ el-Verrâk ve Ebûbekir er-Râzî gibi farklı akımlar ve şahsiyetler tarafından dile getirilmiştir. Mâtürîdî ve Bâkılânî gibi kelâm âlimleri, bu eleştirilere karşı sağlam ve ikna edici cevaplar vererek nübüvvetin meşruiyetini savunmuşlardır.

Araştırmanın Amacı:

Araştırmanın amacı nübüvvet makamının inananlar için önemi ve Ehl-i Sünnet kelâmı içerisinde nasıl ele alındığını incelemektir. Mâtürîdî ve Eş'ârî'nin nübüvvet anlayışlarını karşılaştırarak aralarında bulunan bazı farkları ortaya koymak ve nübüvveteye yönelik yapılan eleştirilere karşı verdikleri cevapların daha iyi anlaşılması ve İslâm dünyasında ve kelâm alanında önemini ortaya koymaktır.

Araştırmanın Kapsamı:

“Ehl-i Sünnetin Nübüvvet Anlayışı ve Savunması-Mâtürîdî-Bâkılânî Örneği” konulu çalışmamız üç bölümünden oluşmaktadır.

Birinci bölümünde Ehl-i Sünnetin tanımı, nübüvvet ve nebi kavramalarının özellikleri, risâlet ve resûl kelimelerinin farkları vahyin çeşitleri ve inzal şekilleri, mucizenin mahiyeti, peygamberlerin mucizeleri ve hatmü'n-nübüvve'nin önemi gibi konular işlenmiştir.

İkinci bölümde ise nübüvveti aklî ve naklî delillerle ispatı sunulmaktadır. Eş'ârî ve Mâtürîdî'ye göre nübüvvetin neden gerekli ve mümkün olduğu incelenmektedir. Peygamberlerin sıfatları ve özellikleri, nübüvvetin hükmü (vâcip-mümkün-muhâl) olması Eş'ârî ve Mâtürîdî'ye göre nübüvvetin gerekliliği ve imkânı, nübüvvetin vehbi-kesbi olması ve cinsiyet meselesi gibi başlıklara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise nübüvvete itiraz eden Berâhime, Sümeniyye Ebû İsâ el-Verrâk İbnü'r-Râvendî Ebû Bekir Zekerîyya er-Râzî gibi akımlara ve şahsiyetlerin nübüvvete karşı itirazları ele alınıp, Ehl-i Sünnet kelâm âlimlerinin aklî ve naklî delillerle verdikleri cevaplar ele alınmıştır.

Araştırmanın Kaynakları:

Çalışmamızın temelinde öncelikle Kur'ân-ı Kerim, Hadis-i Şerif ve klasik kelâm eserleri yer almaktadır. Ehl-i Sünnet kelâmının öne çıkan önemli eserleri bulunmaktadır: Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî'nin *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn* ve Abdulkâhir el-Bağdâdî'nin *Usûlü'd-Dîn* adlı eserleri nübüvvet anlayışını detaylı bir şekilde ele alırken, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'i bu anlayışı Ehl-i Sünnet kelâmının genel prensipleri çerçevesinde sunmaktadır. Ayrıca, Bâkîllânî'nin *Kitâbu't-Temhîd* isimli eserinde nübüvvetin ispatı ve peygamberlerin özellikleri gibi konularla birlikte, nübüvveti inkâr eden akım ve şahıslara karşı reddiyelere yer vermektedir. Birinci el kaynaklara ek olarak, Salih Sabri Yavuz'un *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, Orhan Aktepe'nin *Peygamberliğin Hz. Muhammed ile Sona Ermesi* ve Muzaffer Barlak'ın *Bir Kelâm Problemi olarak Nübüvvet (Bâkîllânî ve Kâdî Abdalcabbâr Örneği)* gibi akademik eserler de araştırmanın önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Bunlara ilaveten, İslam Ansiklopedileri, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ve konumuzla alakalı daha önceden yazılan tezlerden ve akademik çalışmalardan istifade edilmiştir.

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Kavramı

Ehl-i Sünnet ibaresi “sünnete mensup olan, sünnet taraftarı” anlamına gelen bir teriptir. Bu terim İslamiyet’te din ile ilgili itikâdî konularda Hz. Peygamberin ve ashâbının takip ettiği yolu izleyenlere verilen bir isimdir. Sünnet, sözlükte “iz, yol, gidişat, tarz, üslup, adet, davranış” gibi anlamlara gelir.¹ Dini bir terim olarak ise Hz. Muhammed’in (sav) sözlerini, uygulamalarını ve onaylamalarını ifade eder. Ehl-i Sünnet ise “mânevî alanda çizilen yolu benimseyenler” anlamına gelir ve Ehl-i Sünnet ve'l-cemâat ifadesinin kısaltılmış biçimidir.² Kur’ân-ı Kerim’ de, Allah’a nispet edilen Sünnet kavramı, “O’nun hükümleri, emir ve yasakları, yani O’nun muamele şekli ve değişmez kanunu” anlamına gelmektedir.³ Kur’an’da “Sünnet” ifadesi, iki farklı anlamda kullanılır. Birincisi, geçmiş ümmetlerin izledikleri yol, maruz kaldıkları muamele, uğradıkları ceza ve âkibetlerini ifaden eden “sünnetü’l-evvelin”⁴dir. İkincisi ise Allah’ın değişmez kanunlarını, yaratılış ve yönetim şeklini temsil eden “sünnetullah”⁵tır.

Sünnet kavramının Hadis literatüründe de lügat manasına uygun olarak kullanıldığı görülmektedir. Örneğin rivayet edilen bir hadis’te: “*Kim İslam’da iyi bir çığır açarsa açtığı çığır ecir ve kendisinden sonra, onunla (o çığırla) amel edenlerin ecirleri, sevaplarından hiçbir şey eksilmeden ona aittir. Kim de İslam’da (Müslümanlar içinde) kötü bir çığır açarsa, açtığı çığır günahı ve kendisinden sonra onunla amel edenlerin günahları, günahlarından bir şey eksilmeden ona aittir.*”⁶ buyrulmaktadır.

İstılâhî anlamda Sünnet; Kur’an’ın rehberliğinde, Hz. Muhammed’in sözleri, fiilleri ve onaylamalarıyla İslam’ın ikinci temel kaynağını

¹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, 1388/1968, XIII, 225-226;

² Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, md., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, c. 10, s. 525-530.

³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 225.

⁴ Enfal, 8/38; Hicr, 15/13; Kehf, 18/55; Fatır, 35/43.

⁵ Ahzab, 33/38,62; Fatır, 35/43; Gafir, 40/85; Fetih, 48/23.

⁶ Müslim, Sünen, 15.

oluşturmaktadır. Akâid ve Kelâm literatüründe Sünnet, bid'atın zıttı olarak kullanıldığı görülmektedir. İslâm tarihi içerisinde Hz. Peygamber'in ve sahabenin yolundan giderek, temel inanç konularında ihtilafa düşmeyip, herhangi bir ekol ve fırkanın ismi olmayıp, sapmayı kabul etmeyen Müslümanların tamamını içine alan ve bir çatı altında toplayan özel bir isimdir. Bu konu hakkında Kur'ân-ı Kerim'de ve Hadis-i Şeriflerde, Müslümanların bölünüp parçalanmalarını arzu etmeyen ayetler ve peygamberin sözleri bulunmaktadır. *“Allah'ın ipine hep birlikte sınıksız sarılın, bölünüp parçalanmayın.”*⁷ *“Allah'a ve resulüne itaat edin birbirinizle kavga etmeyin. Yoksa zaafa düşüp gücünüzü kaybedersiniz.”*⁸ ayetleri bu durumu ortaya koymaktadır. Öte yandan *“Her kim ki itaat etmeyi terk edip, cemaatten ayrılırsa cehalet üzere ölür.”*⁹ hadis'i Müslüman topluluğunun bir ve beraber olmasını, bölünme ayrılıktan uzak durmaları gerektiğini göstermektedir.

Ehl-i Sünnet terkibi Mu'tezile, Mâtürîdiyye ve Eş'âriyye gibi itikâdî ekollerin henüz teşekkül etmediği hicretin ilk asrında genellikle “selef” diye adlandırılan nesildir. Buradaki “Selef” bir grubun ya da fırkanın adı değil, ilim ve fazilette öncü rol oynayan, İslâm'ın ilk nesillerini temsil eden ashâb ve tabiîn için kullanılan bir sıfattır.¹⁰ Ehl-i Sünnet düşüncesi, İslâm topluluğunun çoğunluğunu oluşturur ve İslâm'ın temel inançlarını savunurken, çeşitli İslâm mezhepleri arasındaki farklılıkları da bünyesinde barındırır. Bu durum farklı coğrafya ve kültürlerde yaşayan Müslümanların İslâm'ı yorumlayış ve uygulamalarında kaynaklanmaktadır. Ancak temelde paralel düşünceleri benimsemektedirler. Ehl-i Sünnet inancı, Kur'ân-ı Kerim'i, Hz. Muhammed'in sünnetini, öğretilerini ve yaşam tarzını ve İslâm'ın ilk dönemlerinden gelen sahabe geleneğini temel alır. Müslümanlar, peygamberimizin hadislerine büyük önem vermiş, söz konusu hadisleri İslâm'ın uygulanmasında rehber olarak kabul etmektedirler. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat kavramı Kur'ân-ı Kerim'de yer almamaktadır. Bu ifadeyi ilk defa kullananların Hasan el-Basrî (öl. 110/728) ve Muhammed b.

⁷ Âl-i İmrân, 3/105.

⁸ Enfâl, 8/46.

⁹ Buhârî, Fiten, 2.

¹⁰ M. Said Özvarlı, “Selefiyye”, md., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, c. 36, s. 399-402.

Sîrîn (öl. 110/729) olduğu rivayet edilmiştir.¹¹ Hz. Peygamber, “*Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacak, bunların içinden bir tanesi kurtuluşa erecektir.*” buyurmuştur. Ashab: “*Yâ Resûlallah, o kurtulan fırka hangi fırka olacaktır?*” sorusuna karşılık Hz. Peygamber şöyle cevap vermiştir: “*Benim sünnetimden şaşmayanlar kurtulandan olacaktır ki bunlar Ehl-i sünnet ve cemaat mensuplarıdır.*”¹² Görüldüğü gibi bu rivayette “fırkay-i nâciye” ile “cemaat” kavramları müşterek bir paydada bir araya getirilmiştir. Yani kurtuluşa erecek olanlar aslında cemaat ve sünnet ehlidir.

İslâm dünyasında Hz. Osman’ın vefatından sonra fikir ayrılıkları yaşanmış gruplaşmalar neticesinde farklı fırkalar ortaya çıkmıştır. Hemen her grup kurtuluşa eren fırkanın kendileri olduğunu, dolayısıyla Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat olduklarını ileri sürmüşlerdir. Ancak Ehl-i Sünnet ifadesini Peygamber efendimiz ve ashabının yolunu benimsemeyen şahıs ve zümreler de kendilerini koruma ve kalkan yapma adına bu terimi kullanmışlardır. “Ehl-i Sünnet” terimi, İslâm’ın temel inançlarını ve öğretilerini kabul eden, Hz. Peygamberin sünnetine bağlı olan ve bu öğretilere uygun yaşamayı benimseyen Müslümanları tanımlayan bir terimdir. Bu düşünce sistemi, Sünnî İslâm’ın temel doktrinlerinden biridir. Günümüzde ise Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat denildiğinde kelâm ilmi açısından Mâtürîdî ve Eş’ârîler akla gelmektedir. Sünnet dinin ikinci kaynağı olduğundan ortaya çıkan fırka, mezhep ve temsilcileri insanlar nezdinde kendilerini ve grubunu saygın kılmak adına Ehl-i Sünnet olarak tanımlamışlardır. Hz. Muhammed’in vefatından sonra İslâm hukukunun gelişmesinde ve hadislerin yorumlanmasında iki farklı ekol ortaya çıkmıştır: Ehl-i Hadis, fıkıhta hadisleri esas kabul ederek kişisel yorumlardan kaçınırken, Ehl-i Rey akli ve yorumu ön plana çıkararak kendi görüşlerine başvurmuşlardır. Bu iki ekolün farklı yaklaşımları, günümüzde de farklı mezheplerin temelini oluşturmaktadır. “Ehl-i Rey grubu Mâtürîdilik ve Eş’ârîliğin ortaya çıkmasına zemin hazırlarken, Ehl-i Hadis Selefiyye’nin teşekkülüne kapı aralamıştır. Ancak Ehl-i Hadis’in bir kısmının Eş’ârîliğe

¹¹ Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, md., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 10/525; Mustafa Aykaç, “Eş’ârî ve Mâtürîdîlere göre Ehl-i Sünnet’in Kimliği Meselesi”, *Ehl-i Sünnet*, Mustafa Aykaç (ed.), İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2020, 159.

¹² Tirmizî, İman, 18; İbn Mâce, Fiten, 17.

geçtiğini zikretmek yerinde olacaktır. Ehl-i Sünnet çatısı altında kabul edilen Selefiyye, kelâm metodunu kullanması dolayısıyla Mâtürîdî ve Eş'ârîleri eleştirmiş, hakiki Ehl-i Sünnet mensupları olarak kendilerini kabul etmiştir. Öte yandan kelâm metodunu kullanıp akıl ve te'vile yer veren Eş'ârî ve Mâtürîdîler, Kur'an ve Sünnet'in zahirine sıkı sıkı bağlı kalıp, aklı ve te'vili reddeden Selefiyye'yi teşbih ve tecsime düşmekle suçlamıştır. Onlara göre Selefiyye Ehl-i Sünnet kapsamında değildir. Hatta onları tekfir edenler dahi olmuştur.”¹³

1.2. Nübüvvet ve Nebî Kavramları

Nübüvvet ve Nebî kelimeleri Arapça da “نبأ” kökünden türeyen ve aynı manaları ifade eden farklı kelimelerdir. Nübüvvet mastar, nebî ise sıfat olarak kullanılır. Bu da onları iç içe geçmiş kavramlar haline getirmektedir.¹⁴ Nübüvvet ve Nebî kelimelerinin türediği kök fiilin “نبأ” ya da “نبؤ” (نبأ) olduğu hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi “نبأ” (n-b-e) kelimesi sözlükte, “haber verme, bir yerden başka bir yere gitme”¹⁵ anlamındadır. Eğer kelimenin “نبأ” kökünden geldiği kabul edilirse buradaki nebî kavramı “Allah'tan haber getiren kimse” anlamına gelir. İbn Manzûr, nübüvvet ve nebî kelimelerinin “haber verme” anlamından türediğini söyleyerek, peygamberlerin Allah'tan aldıkları vahyi insanlara iletme görevini bu fiil ile ilişkilendirmektedir. Fiilin hem “haber alma” hem de “haber verme” anlamlarını kapsadığını vurgulayan İbn Manzûr, bu kelimenin peygamberlik makamının özünü yansıttığını öne sürmektedir.¹⁶ Diğer görüş ise nebî kelimesinin “نبوة” veya “نباوة” kökünden türediğini “yücelik, asalet ve şeref” gibi anlamlar içerir.¹⁷ Nitekim nebî'nin Allah katında diğer insanlara nazaran özel bir konuma ve önemli bir göreve sahiptir.¹⁸ Nübüvvet ve nebî kavramlarının hangi kökten gelirse gelsin

¹³ Mustafa Aykaç, *Ehl-i Sünnet'in Kimliği Meselesi*, s.160.

¹⁴ Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, İstanbul: Pınar Yayınları, 1. Baskı, 2012, 10.

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4315-4316; Bekir Topaloğlu- İlyas Çelebi, *Sözlük*, İstanbul: İSAM Yayınları, 5. Baskı, 2015, 251.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. VI, 4315-4316.

¹⁷ Suyutî, Celâlüddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1957, I, 723; Seyfeddin el-Âmidî, *Ğâyetü'l-Merâm fî İlmi'l-Kelâm*, Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Thk.), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2004, 272.

¹⁸ Orhan Aktepe, *Peygamberliğin Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Sona Ermesi*, Erzincan: Doğu Yayınları, 2000, 24.

sonuç olarak mananın vahiy ve vahyin kaynağı olan Allah'ı işaret ettiği görülmektedir. Nübüvvetin kaynağı yüce Allah olduğundan nebîye gelen ilahi mesajlar, emir ve yasaklar diğer insanların getirmiş veya söylemiş olduğu haberlere ve sözlere nazaran daha kıymetli, güvenilir kabul edilmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere nebî kelimesi hem haber hem de şerefli makam anlamına gelebileceği görüldüğünden her iki manayı da içine alacak şekilde kabul görmektedir.

İstilah anlamındaki nübüvvet ise peygamberlik kavramını tanımlar. Nübüvvet kavramının Allah'ın insanlara rehberlik etmek, İslam'ın öğretilerini iletme ve doğru yolu göstermek amacıyla seçtiği özel kişilere verdiği peygamberlik görevini ifade eder. Peygamberler, Allah'tan aldıkları vahiyleri insanlara ileterek onları Allah'ın yoluna davet ederler. Kelâmcılar, nebî'yi "Allah'ın Cebrail (a.s.) vasıtasıyla, ilham veya sâlih rüya yoluyla emir ve yasakları bildirdiği kimse" olarak tarif ederler.¹⁹ Her ne kadar bazı kaynaklarda bu kelimelerin birbiri yerine kullanılabileceği ifade edilse de genel kabul gören görüşe göre bu iki kavram arasında bazı önemli farklılıklar vardır.²⁰ Resûller Allah'ın emirlerine karşı çıkan toplulukları uyarmak ve onları doğru yola getirmek gönderilirler. Nebîler ise genellikle Allah'ın emirlerine uyan inançlı toplumlara gönderilirler şeklinde bazı yorumlar bulunmaktadır.²¹ İslâm dünyasında, "nebî" ve "resûl" kavramları, Allah tarafından seçilen özel kişileri ve bu kişilere verilen görevleri tanımlayan iki farklı terimdir. Her iki kavram da peygamberleri ifade etmek için kullanılır ancak İslâm âlimlerinin ekseriyeti aralarında bazı farklar olduğu kanaatinde. Bundan dolayı aralarındaki farkı ortaya koymak için muhtelif bazı tanımları şu şekilde ifade edilebilir. Örneğin bir tarife göre "Nebî, peygamber olduğu halde, kendisine özel bir kitap indirilmemekle birlikte, insanları, kendisinden önce gelen şeriatla amel işlemeye çağıran kimsedir."²² Kelâm âlimlerinin yaptığı diğer bir tarife göre ise nebî "Allah'ın Cebrail vasıtasıyla, ilham veya sâlih rüya yoluyla emir ve

¹⁹ Cürçânî, Seyyid Şerif Cürçânî, *Mu'cemü'l-Ta'rifât*, (thk.) Muhammed Sıddık Minşevî, Kahire: Dârü'l-Fazile, t.y., s. 201.

²⁰ Topaloğlu, vd., *Sözlük*, 251.

²¹ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s.14

²² Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s.14

yasakları bildirdiği kimsedir.”²³ Bütün bu tanımlamalar ve örnekler bir arada düşünüldüğünde nebî ve resûl kelimelerinin birbirinden farklı tanımlama yapılmasındaki temel düşünce, nebi’nin kendinden önce gönderilen elçinin şeriatına uyarak insanları doğru yola davet ederken, resûl’un ise aynı görevi yeni bir şeriat ile yerine getirmesidir. Nübüvvet, Allah’ın seçtiği elçiler aracılığıyla insanlara vahiy gönderdiğine dair inancımızı ifade eder ve İslam dininin temelini oluşturmaktadır. Allah Teâlâ insanoğluna yaratılış gayesini, hedef ve amaçlarını bildirmek amacıyla kendilerine muhtelif dönemlerde peygamberler göndermiştir. Nübüvvetle görevlendirilen bütün nebîlerin ortak amacı Allah’tan aldıkları ilahi vahyi insanlara tebliğ etmek ve hayatlarına düzen getirmeleri için doğru yolu onlara bizzat yaşayarak göstermektir.

1.3. Risâlet ve Resûl Kavramları

İslâm düşüncesinde risâlet ve resûl kavramları birbiriyle alakalı olan iki önemli kelimedir. Her iki kavram da peygamberliği ifade eder. Resûl, “saçın sarkık ve düz olması, bazı hayvanların rahat ve mutedil yürümesi” gibi anlamlara gelen “er-raslü” kökünden türemiştir. “Resûl” kelimesi lügatte “Allah’ın yaratmış olduklarına, hükümlerini (emirlerini) bildirmek üzere gönderdiği insan” anlamında kullanılmıştır.²⁴ “Risâlet” kelimesi, resûl sözcüğüyle aynı kökten türemişlerdir. Sözlükte, “göndermek, sevk etmek, yollamak, yöneltmek”²⁵ gibi anlamlara gelen bu fiil, “ardıllık (tedricilik) ve yavaş yavaş/sindire sindire” gerçekleşme manalarını barındırmaktadır. Örneğin: “Rasele’l-leben” (رَسَلَ اللَّيْنُ) ifadesinde, fiil sütün sadece bir yerden bir yere taşınmasını değil, yavaş yavaş ve sindire sindire içilmesini temsil etmektedir. Bu, fiilin basit bir hareketten öte, bir süreç ve aşama içerdiğini göstermektedir. “Alâ rislike” ibaresi ise “riskini alarak” veya “sorumluluğunu üstlenerek” anlamına gelir. Bu bağlamda da fiil, ani ve tek seferlik bir eylemden ziyade uzun vadeli bir sonuç içeren bir süreci ifade etmektedir.

²³ Cürcânî, *Mu’cemü’t-Ta’rifât*, 201.

²⁴ Cürcânî, *Mu’cemü’t-Ta’rifât*, 95-96.

²⁵ Cürcânî, *Mu’cemü’t-Ta’rifât*, 110.

Resûl kavramının ıstılâhî anlamını ifade edecek birçok tanımlama bulunmaktadır. Örneğin “Kendisine bir kitap ve şariat gönderilen, Allah’ın emir ve yasaklarını insanlara bildirmekle görevli peygamber” şeklinde tarif edilebilir.²⁶ Burada resûl kavramı elçilik vazifesi olarak tanımlanırken nebî kavramından farklı olarak kendisine yeni bir kitap ve şariat göndermesiyle ayrıldığı görülmektedir. Bu kabule göre resûl aynı zamanda nebîdir. Fakat nebî, resûl değildir.²⁷ Bu iki kelimeyi birbirinden ayırt edecek en önemli nokta nebînin kendisine ait şeriatı olmayıp, önceki şeriatı devam ettirmesi, resûlün ise yeni bir şeriat ile gelmesidir. Resûl ve risâlet kavramaları Kur’an’da farklı formlarda geçmektedir. Konuyla ilgili bazı ayetler şu şekilde sıralamak mümkündür. “*Vaktiyle biz Nûh’u kendi kavmine resûl olarak göndermiştik. Nûh, bin yıldan elli yıl daha az bir süreyle onların arasında kaldı. Sonunda zulümlerini sürdürürlerken onları tûfan yakaladı.*”²⁸ ayetinde resûl kelimesinden kastın Hz. Nuh’un bir elçi olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır.

Diğer bir ayette ise şöyle buyrulmaktadır: “*Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O’nun verdiği Risâlet görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir.*”²⁹ ayetinde geçen resûl kavramı, peygamber anlamında olup, risâlet kelimesinin de kendisine verilen görev manasında olduğu görülmektedir. Kur’an’da resûl kavramı, bazen peygamber bazen de melek anlamında kullanılmıştır.³⁰ “O Kur’an şüphesiz değerli, güçlü ve arşın sahibi Allah’ın katından itibarlı bir elçinin getirdiği sözdür.”³¹ ayetinde geçen elçi (resûl) kelimesinin “melek” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Çünkü sözü getiren Cebrail (a.s.)’dır. Sonuç olarak resûl ve risâlet kavramlarının Kur’ân-ı Kerim’deki kullanımlarına bakıldığında, bu kavramların bazen nebîleri bazen resûlleri ve bazen de melekleri ifade etmek için kullanıldığı müşâhade edilmektedir.

²⁶ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet* s. 17.

²⁷ Cürcânî, *Mu’cemü’t-Ta’rifât*, 96.

²⁸ Ankebut, 29/14.

²⁹ Maide, 5/67.

³⁰ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 18.

³¹ Tekvir, 81/19.

1.4. Vahiy Kavramı

Vahiy kavramı Arapça'daki “وحي” kökünden türemiştir. “İşaret etmek, ilham, seri olmak, başkasına gizlice söylenen söz ve kâtibin yazması”³², “başka birine bilgi iletme, gizlice söz fısıldama”³³ gibi anlamlara gelmektedir. Bu anlamlardan hareketle, vahiy kavramının üç temel özelliği olduğunu söyleyebiliriz: Bunlar “bilgi aktarımı, gizlilik ve hız” dır.³⁴ Bu anlamlarından hareketle, vahiy kelimesini gizlice işaret ederek seri bir şekilde sözlerin aktarılması olarak tanımlamak mümkündür. Vahiy bir anlam aktarmasıdır. Bu aktarım, Allah Teâlâ'nın yaratmış olduğu varlıklardan herhangi birine bilgi ve manayı aktarmasıdır. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim de insan,³⁵ bal arısı,³⁶ yeryüzü³⁷ ve gökyüzü³⁸ gibi varlıklara vahyettiğini bildirmektedir.

Vahiy çeşitleri iki ana gruba ayrılmaktadır. Bu vahiy “metlûv” ve “gayri metlûv” olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Vahiy metlûv lafız ve manasıyla birlikte Kur'an-ı Kerim'de yer alan vahiydir. Gayri vahiy metlûv ise manası Allah'a, lafzı ise Cebrail (a.s.) meleğe ait olan vahiydir.³⁹ Vahyin kendisi kadar diğer önemli olan konu nasıl aktarıldığıdır. Kur'ân-ı Kerim'deki: “Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur veya bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hâkimdir”⁴⁰ ayetinden yola çıkarak, Allah'ın seçkin kullarıyla üç şekilde iletişim kurduğu görülmektedir.

- 1- Dolaysız vahiy
- 2- Perde arkasından konuşma
- 3- Melek aracılığıyla

³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4787-4789; Topaloğlu, vd., *Sözlük*, 337.

³³ Huseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemü'l-Mekâyisi'l-Luğa*, thk. Abdullâm Muhammed Harun, Lübnan: Dâru'l-Fikr Neşriyat, ty., VI/93; Topaloğlu, vd., *Sözlük*, 337.

³⁴ Muzaffer Barlak, *Bir Kelâm Problemi olarak Nübüvvet (Bâkillânî ve Kâdî Abdalcabbâr Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 20.

³⁵ Kasas, 29/7.

³⁶ Nahl, 16/68.

³⁷ Zilzal, 99/5.

³⁸ Fussilet, 41/12

³⁹ Topaloğlu, vd., *Sözlük*, 337.

⁴⁰ Şura, 42/51.

Kur'ân'ın Allah tarafından Hz. Muhammed'e Cebrail vasıtasıyla indirilmiş bir vahiy olduğuna dair birçok delil bulunmaktadır. Bu durumu Kur'ân-ı Kerim bize şöyle bildirmektedir. *“Muhakkak ki o (Kur'ân) âlemlerin Rabbinin indirmesidir.” (Resûlüm!) “Onu Rûhu'l-emin (Cebrail) indirdi”, “Senin kalbine; uyarıcılardan olman için”, “Apaçık Arapça bir dille”*⁴¹ Vahyin diğer anlamlarından bir tanesi mahiyetini tam olarak bilemediğimiz bilginin gizli bir biçimde aktarılmasıdır. Bu tür bir vahiyde, aktarılan bilginin anlamı sadece o kişiye özeldir ve sadece kendi akıl ve ruhundaki kavrayışa göre yorumlanabilir. Vahyin bilgi aktarımı noktasında herhangi bir süre beklemeksizin, mana bir bütün olarak ivedilikle aktarılır. Çünkü vahiy süreye tabi değildir. Ancak insanların iletişimde konuşurken belirli bir süreye, söylenilenin anlaşılabilmesi için ise bir zamana ihtiyacı vardır. İnsanlar arası ilişkilerde ve aktarımlarda anlam bütünlüğünün sağlanması için imkân, zaman ve süreç tanınması elzemdir. Aksi takdirde, sağlıklı iletişim ve düzgün aktarım gerçekleşmez.

Vahyin kavramsal çerçevesinden hareketle mahiyeti itibarıyla peygamberler haricinde insanlardan tarafından tam olarak anlaşılıp, kavranılacak bir olgu değildir. Burada vahyin ilahi yönü ön plana çıkmaktadır. Vahyin sır olan tarafı ilahi yönüdür. Buna mukabil insani olan yönü de vardır. Çünkü muhatabı insandır. Bir konuşma türü olan vahyin muhataplarından bir tanesi de insandır. Bazı âlimler vahyi Allah'ın peygamberlerine ve velî kullarına bahsettiği ilâhi kelam olarak tanımlarken,⁴² kimileri de Allah'ın peygamberlerine vahyettiği, kalplerine yerleştirdiği ve okuyup yazdıkları ilahi söz olarak nitelendirmektedir.⁴³ Vahiy, başkasına bilgi vermeden önce ilk defa söylenen her şey olarak da tanımlanmıştır.⁴⁴ İlk dönemde İslâm âlimlerinin vahiy tanımlarında Allah ile peygamber arasında gerçekleşen haberleşme ve bir iletişim yöntemi olarak öne çıktığı görülmektedir. Diğer tanımlarda kelimenin lügat manası içerisinde olan peygamberlerden başka diğer varlıklara ait vahyolunduğu bildirilen bir iletişim biçimidir. Çünkü vahiy Allah Teâlâ'nın yaratmış

⁴¹ Şuara, 26/192- 195.

⁴² Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, İstanbul: yny., 1986, 809.

⁴³ Suyûtî, *İtkân*, I, 59.

⁴⁴ Muhammed Şehrûr, *Lügavî Kur'ân Okumaları*, Samsun: Sidre Yayınları, 2001, 96.

olduğu bütün kâinat ve içerisinde ki varlıklara iletişim kurmasında vasıta kıldığı yegâne yöntemdir. Bütün bunlardan hareketle Allah'ın yarattığı varlıklara hitap ederken kullandığı yönteminde vahyin geliş şekilleri, vahyin biçimi, vahyin içeriği ve vahye muhatap olanın durumu gibi hususların hepsi, Allah'ın muhatabına hitap etme biçimi olarak kullandığı vahyin maddeleri olarak anlaşılabilir. Bu nedenle vahyin tanımını açıklarken sadece birkaçıyla değil, genel olarak tanımlama yapmanın elzem olduğu görülmektedir. Vahyi, ilahi bir kaynaktan seçilmiş kişilere, gizemli ve ivedi bir şekilde, herhangi bir anlama zorluğu yaşanmadan ve önceden herhangi bir bilgi sahibi olmaya gerek duyulmadan, doğrudan aktarılan bilgi olarak tanımlanabilir.

1.5. Mucize Kavramı

Mucize kelimesi, Arapçada “عجز” (a-c-z) kökünden türeyen ve oldukça zengin bir anlam yelpazesine sahip bir kelimedir. Bu kökten türeyen kelimeler, “bir şeye gücü yetmemek, aciz bırakmak, engel olmak, öne geçmek, güçsüzlük, kararsız olmak, bir şeyin sonu, hızını kesmek, geri kalmak, bir şeyin arkası, becerememek,”⁴⁵ manalarına gelmektedir. Mucize kelimesi, “معجز” (aciz bırakan) kelimesinin mübalağa hali olan “معجزة” biçiminde kullanılmaktadır. Kelimenin sonundaki “ة” harfi müenneslik (dişil) alâmeti olarak değil, mübalağa bildirmek için kullanılır.⁴⁶ Dolayısıyla mucize kelimesinin tam anlamı “kendisine karşı konulamayan, insanı aciz bırakan, olağanüstü (harikulade) hâdiselerdir.”⁴⁷

Mucize, bir şeyi gerçekleştirme gücünün yetersiz kalması, bir şeyin sonu veya bir şeyi aciz bırakma olarak tanımlanabilir. Bu tanımlardan hareketle, mucize olarak meydana gelen fiil, Allah'ın kudretiyle peygamberlerin vasıtasıyla gerçekleşir. Mucize, muhataplarının benzerini yerine getirmesinin imkânsız olup, mantık dahilinde açıklayamayan olağanüstü olaylardır. Mucize, kelime anlamıyla “peygamberin elinden meydana gelen harikulade iş veya fiil” demektir. Kelâm ve Akâid kitaplarında belirtilen tanımlara göre mucizeyi şu şekilde tarif etmek

⁴⁵ İbn Manzûr, 2817-2818; İsfahânî, 322-323.

⁴⁶ Emrullah Yüksel, *Sistemik Kelâm*, İstanbul: İz Yayınları, 2. Baskı, 2011, 147; Topaloğlu, vd., *Sözlük*, 220.

⁴⁷ Cürcânî, s 184.

mümkündür: Mucize, peygamberlik iddiasında bulunan kişinin peygamber olduğunu kanıtlamak için evrenin doğal kurallarına aykırı olarak inanmayanları şaşırtan ve aklın sınırlarını aşan olaylardır.⁴⁸ Mucize kavramı Kur’ân-ı Kerim’de ve hadislerde doğrudan geçmese de “beyyine”⁴⁹, “ayet”⁵⁰ ve “burhan”⁵¹ gibi kelimeler mucizevi olayları ifade etmek için kullanılmıştır. Hadisçiler, mucizeyi ifade etmek için genellikle “delil” ve “alâmet” kelimelerini kullanmışlardır.⁵²

Arapçadan dilimize girmiş olan ayet kelimesi “nişan ve alamet” anlamlarına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerim’in birçok yerinde peygamberlerin mucizeleri ayet kelimesiyle ifade edilmiştir.⁵³ Hz. Sâlih’in dişi devesi⁵⁴, Hz. Mûsâ’nın asâsı ve eli⁵⁵, Hz. İsmâ’il’in gösterdiği olağan üstü hadiseler⁵⁶ ve inanmayanların Allah’ın elçilerinden mucize istemeleri çoğunlukla bu kelime ile anlatılmıştır. “Beyyine” kelimesi Arapça’da “ayrımak”, “uzaklaştırmak” anlamına gelen “beyn” veya “açık seçik hale getirmek” anlamındaki “beyan” kökünden türemiştir. Sıfat olarak kullanıldığında ise “apaçık delil, hüccet, kesin belge” anlamına gelmektedir.⁵⁷ “Beyyine” kelimesinin tekili beyne, çoğulu ise “beyyinat” tır.⁵⁸ Bu kelime genellikle “ayetler” manasında kullanılmaktadır. “Âyâtün beyyinât”⁵⁹ (apaçık ayetler, belgeler) terkihi Kuran’da Makâm-ı İbrâhim’in bulunduğu Kâbe’yi tanımlamak için kullanılmıştır. Kur’an’da Hz. Mûsâ’ya verilen “dokuz açık belge”⁶⁰den bahsedilir. Tefsirlere göre Hz. Mûsâ’ya verilen bu beyyineler, dokuz mucize veya ona verilen dokuz emir olduğu kabul edilmektedir. Kelâm literatüründe ise bu kavramın ne zaman kullanılmaya başlandığı

⁴⁸ Teftazani, Mesud b. Ömer Saduddin, *Şerhu’l-Makasid*, nşr. Abdurrahman Umeyra, Beyrut, 1989, V, 11.

⁴⁹ A’raf, 7/73.

⁵⁰ Maide, 6/109.

⁵¹ Kasas, 28/32.

⁵² Halil İbrahim Bulut, “Mucize”, md., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2005, XXX, 350-352.

⁵³ Bulut, “Mucize”, md., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXX, 350-352.

⁵⁴ A’raf, 7/73.

⁵⁵ A’raf, 7/106, 108; el-Hûd, 11/96; el-Kasas, 28/31, 32, 35.

⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/49, 50.

⁵⁷ Bekir Topaloğlu, “Beyyine”, md., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, VI, 350-352.

⁵⁸ İbn Manzûr, XIII, 67.

⁵⁹ İmrân, 3/97.

⁶⁰ İsrâ, 17/101.

tam olarak bilinmemektedir. Fakat Câhız (öl. 255/869) ve Ali b. Rabben et-Taberî (öl. 247/861) gibi erken dönem âlimlerinin nübüvveti ispat etmek amacıyla yazmış oldukları *ed-Dîn ve'd-Devle fî İsbâti Nübüvveti Muhammed*⁶¹ ve *Hücecü'n-Nübüvve*⁶² eserlerde mucize kavramına rastlanmamıştır. Erken dönemde mucize kelimesinin yerine başka kavramlar kullanıldığı görülmektedir. Buhârî (öl. 256/870), Hz. Peygamber'in, peygamber olduğuna ilişkin delilleri “Alâmâtü'n-Nübüvve fî'l-İslâm” başlığı altında incelemiştir.⁶³ Buhârî, bu çalışmada mucize kavramını kullanmamış, olağanüstü olayları harikulade veya mukavvime olarak nitelendirmiştir.⁶⁴ Bu durum, hicri III. asrın ortalarına kadar mucize kavramının tam olarak oturmadığını ve farklı kelimelerle ifade edildiğini göstermektedir. Hicri IV. asır, mucize ve i'caz kavramlarının kullanımına başlandığı dönemdir.⁶⁵ Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî (öl. 324/936)'nin eserlerinde mucize ve mucizât kelimelerinin⁶⁶, Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'inde nübüvvetten bahsederken “el-âyâtü'l-mu'cizât”⁶⁷ ibaresinin kullanıldığı görülmektedir.

Bu kavramların kullanımı hicri IV. asrın sonu ile V. asrın başlarında daha da yaygınlık kazanmıştır.⁶⁸ Buna göre, mucize kavramının kelâm literatüründe hicri III. asrın ortalarına kadar kullanılmamıştır. Bunun yerine daha çok yukarıda belirtilen kavramların tercih edildiğini, hicri III. asrın sonları ile IV. asrın başlarında zaman zaman kullanıldığını, IV. asrın sonları ile V. asrın başlarında ise ilgi gördüğünü söylemek mümkündür.⁶⁹ Mucize terim olarak, “Nübüvvet iddiasında bulunan kimsenin, peygamberliğini kanıtlayabilmesi için Allah'ın onda yarattığı birtakım olağanüstü

⁶¹ Taberî, Ali b. Rabben *ed-Dîn ve'd-Devle fî İsbâti Nübüvveti Muhammed*, neşr. Adil Nüveyhiz, Beyrut, 1982, s. 57, 65, 80, 108.

⁶² Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb, *er-Resâil, (Hücecü'n-Nübüvve)*, thk. Abdusselam Muhammed Hârun, Kahire: Mektebetü Lisânü'l-Arab, t.y., III, 223-281.

⁶³ Câhız, III/ 224.

⁶⁴ Buhârî, Fedâi'lü'l-Kur'an, 1; Menâkıb, 27.

⁶⁵ Bulut, “Mucize”, XXX/350; Topaloğlu, v.d., *Sözlük*, 220.

⁶⁶ Eş'ârî, Ebu'l-Hasan, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, çev. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005, 74.

⁶⁷ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Arûcî, Ankara: TDV Yayınları, 2. Baskı, 2018, 263.

⁶⁸ Abdulkâhîr el-Bağdâdî, *Usûlü'd-Dîn*, İstanbul: Matba'atü'd-Devle, 1. Baskı, 1968, 170-171.

⁶⁹ Mikail İpek, *Mutezilenin Nübüvvet Savunması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzincan: Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 24

hâllerdir.”⁷⁰ şeklinde tarif edilebilir. Ancak İslâm âlimleri tarafından farklı tanımlar da yapıldığı görülmektedir. Bazıları şunlardır:

Mâtürîdî’ye göre mucize peygamberin aracılığıyla meydana gelen, benzer konularda ün yapmış mahir ustaların dahi beceremeyeceği bir olaydır. Bu olay mantiken açıklanamaz, insan aklının sınırlarını aşar ve öğrenme yoluyla benzerini gerçekleştirmek mümkün değildir.⁷¹ Mâtürîdî Kelâm okulunun önde gelen isimlerinden biri olan Nesefî de mucizenin iki farklı biçimde meydana geldiğini söylemektedir:

- Akla sığmayan, normal dışı bir fiili meydana getirmek suretiyle gerçekleşmesidir.
- Olağan bir şeyi, mucize sahibinin dışındakilerin yapamadığı bir şekilde meydana getirmesidir.

Hiz. Zekeriya’ya müjdelenen olayı doğrulamak için konuşmaktan mahrum bırakılması, “Allah’ın doğrudan müdahalesi ile” gerçekleşen bir mucizeye örnek olarak gösterilebilir.⁷² Nitekim *“Elini koynuna sok; kusursuz, bembeyaz çıkacaktır. Korkudan kollarını kendine çek. İşte bu ikisi Firavun ve onun adamlarına karşı Rabbin tarafından iki kesin delildir. Çünkü onlar, yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır”*⁷³ ayetinde, delil kavramı mucize anlamında kullanılmıştır. Eş’ârî âlimlerinden Fahreddin er-Razi (öl. 606/1209)’ye göre mucize bir meydan okumadır. Bu meydan okuma bazen alışılmış sıradan şekilde, bazen de alışılmışın dışında, doğa yasalarının sınırlarını aşan bir şekilde meydana gelebilir.⁷⁴ Başka bir Eş’ârî Kelâmcısı olan Sa’düddîn et-Teftazânî (öl. 792/1390)’ye göre mucize, nübüvvet iddiasında bulunan kişinin, bu iddiasını ispatlamak için gösterdiği, doğal yasaların ötesinde olağanüstü bir olaydır. Bu olay, normal şartlarda gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şeydir ve başkaları tarafından taklit

⁷⁰ A. Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş*, İstanbul: Ensar Yayınları, 4. Baskı, 1998, 148; Bulut, “Mucize”, XXX/350; Topaloğlu, v.d., *Sözlük*, 220.

⁷¹ Mâtürîdî, 275.

⁷² Âli İmran, 3/41.

⁷³ Kasas, 28/32.

⁷⁴ Râzi, Muhammed b. Ömer Fahreddin, *el-Muhassal (Kelâm’a Giriş)*, çev. Hüseyin Atay, Ankara: AÜİF Yayınları, t.y., 207.

edilemez.⁷⁵ Yapılan bu tanımlamalardan hareketle mucizenin ortak yönleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Mucize peygamberlere özgüdür.
- Peygamberlerin sözlerinin doğruluğunun kanıtı olmak için vardır.
- İnsan gücünün sınırlarını aşan ve doğanın işleyişine aykırı şekilde meydana gelen olağanüstü bir olaydır.⁷⁶

1.6. Hatmü'n-Nübüvve (Peygamberliğin Sona Ermesi)

“Hatmü'n-Nübüvve” terimi “hatm” ve “nübüvvet” kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelen teriptir. Bu terim “الختم” kelimesi “ختم” fiilinden türemiş olan bir mastardır. Sözlükte “işni nihayete erdirmek, rahatlamak, mühür vurmak, damgalamak ve kapatmak”⁷⁷ gibi anlamlara “hatm” kelimesi “nübüvvet” kavramı ile bir araya geldiğinde “hatmü'n-nübüvve” ibaresini oluşturmaktadır. Bu terim, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) son peygamber olarak gönderilmesiyle birlikte peygamberlik görevinin sona erdiğini ifade etmektedir.⁷⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de hatm-i nübüvvet ifadesi doğrudan geçmese de Hz. Muhammed için kullanılan “hâtemü'n-nebîyyîn” ifadesi, onun Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusu olduğunu açıkça göstermektedir.

Birçok tefsir âlimi, Hz. Muhammed'in “sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir”⁷⁹ ifadesini içeren Kur'an ayetini, peygamberlik makamının babadan oğula geçtiği Yahudi inancına ters düşecek şekilde yorumlamıştır. Bu yorumda, Hz. Muhammed'in peygamberlik görevinin soyla değil, ilahi vahiy ile belirlendiğini ve onunla birlikte peygamberlik zincirinin sona erdiğini vurgulamışlardır.⁸⁰ Kuran-ı Kerim'de açıkça belirtildiği gibi Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu gerçeği hadislerde de çeşitli rivayetlerle teyit edilmektedir. Bu rivayetlerde Hz. Peygamber, “Benden sonra peygamber gelmeyecektir” ve “Nübüvvet benimle nihayete ermiştir”

⁷⁵ Teftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, çev. Talha Hakan Alp, İstanbul: İFAV Yayınları, 4. Baskı, 2017, 283-284.

⁷⁶ Halil İbrahim Bulut, *Kur'ân Işığında Mûcize ve Peygamber*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002, s. 24

⁷⁷ İbn Manzûr, 1101-1102; İsfahânî, 142-143.

⁷⁸ Topaloğlu, v.d., *Sözlük*, 120.

⁷⁹ Ahzâb, 33/40.

⁸⁰ Metin Yurdagür, "Hatm-i Nübüvvet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hatm-i-nubuvvet#1> (04.11.2023).

gibi net ifadelerle bu gerçeği vurgulamıştır. Bununla birlikte “Nübüvvet binasının eksik kalan tuğlasının tamamlanması” hadisinde olduğu gibi, Hz. Muhammed’in son peygamber olduğunu dolaylı olarak bildiren rivayetler de mevcuttur.⁸¹

İslâm düşünce sisteminin iki ana sütunu Allah’a iman ve Hz. Muhammed’e imandır. Hz. Muhammed’in (s.a.s.) nübüvveti, zaman ve mekân olmak üzere iki temel boyuttan oluşan evrensel bir niteliğe sahiptir. Bu evrensellik, onun mesajının tüm insanları kapsadığını ve her zaman geçerli olduğunu gösterir. Mekânsal evrensellik bakımından Hz. Muhammed (s.a.s.), hangi dilden, cinsten, inançtan, milletten veya coğrafi bölgeden olursa olsun tüm insanlığa gönderilmiştir. Bu evrensellik, sadece mekanla sınırlı kalmaz; zamana da yayılır. Hz. Muhammed (s.a.s.), belirli bir zamana veya döneme bağlı kalmadan tüm insanlığa gönderilmiştir. Onun risâlet’i, geçmişte, günümüzde ve gelecekte yaşayan tüm insanları kapsar. Mesajı, her çağın insanların ihtiyaçlarına ve sorunlarına çözüm sunacak şekilde evrensel ilkeler üzerine kurulmuştur.⁸² Hz. Muhammed, sadece evrensel bir peygamber değil, aynı zamanda âhir zaman peygamberidir. Bu vasıf, onun risâlet’inin kıyamete kadar tüm insanlığı kapsayacağını ve mesajının sonsuz bir geçerliliğe sahip olduğunu gösterir. “محمد رسول هلا و خاتم النبیین” Allah’ın elçisi ve nebîlerin sonuncusudur.)⁸³ ilahî beyan O’ndan sonra artık hiçbir peygamberin gelmeyeceği anlayışını ortaya çıkarmaktadır.

Özellikle Ehl-i kitap dediğimiz Yahudilik ve Hristiyanlıkta da son peygamber “Hatmü’n-Nübüvve” anlayışı bulunmaktadır. Bu anlamda Yahudilik’te son peygamber düşüncesine yönelik olarak bir örnek aktaran İmam-ı Gazzali, (öl. 505/1111) “Yer ve gök durduğu müddetçe, benim dinime tabi olunuz; ben peygamberlerin sonuncusuyum.” sözünü Yahudilerin, Hz. Musa’ya attettiklerini söylemektedir. Şehristânî’nin (öl. 548/1153) aktardığına göre Anâniyye mezhebi mensupları, Hz. İsa’nın Tevrat’a aykırı fillerde bulunmadığını savunmuştur. Bu mezhebe göre Hz.

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/170, 177, 179, 180, 182; Buhârî, Menâkıb, 18; Enbiya, 50; Müslim, İman, 327; Fezâil, 20-23.

⁸² İpek, *Mutezilenin Nübüvvet Savunması*, 25.

⁸³ Ahzâb, 33/40.

İsa, Hz. Musa'nın şeriatına bağlı kalmış ve hiçbir zaman peygamber olduğunu iddia etmemiştir.

Çünkü Yahudilik'te son peygamberin Malaki olduğu kabul edilir. Bu inanışa göre Malaki peygamber ile birlikte peygamberlik görevi sona ermiştir. Buna rağmen Tevrat'ta ahir zamanda geleceği haber verilen bir elçiden bahsedilir. Yahudiler, bu elçinin Malaki olduğunu ve onunla birlikte peygamberliğin sona erdiğini savunmaktadırlar.⁸⁴ Hz. Muhammed'in peygamberlik müessesinin nihâi ve tamamlayan nitelikte olduğuna dair İslâm dininin temel kaynaklarında pek çok deliller ve haberler yer almaktadır. İslâm âlimlerinin Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu ortaya koyan aklı delilleri bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de açık bir ifadeyle "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur."⁸⁵ buyrulmaktadır. Buna göre Hz. Muhammed'in risâletiyle birlikte, Allah'ın vahiy yoluyla kullarıyla olan iletişimi nihayet bulmuş ve Kur'an, kıyamete kadar geçerli olacak yegâne ilahî kaynak olarak kabul edilmiştir.⁸⁶ Bu da Hz. Muhammed'in vefatıyla birlikte vahyinde sona erdiği ve başka bir peygamber gelmeyeceğini göstermektedir. Diğer bir delil olan ayette "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim."⁸⁷ buyrulmaktadır. Hz. Muhammed'e (s.a.s.) Allah tarafından verilen elçilik görevinin temel amacı, insanoğlunun varlık ve birlik gerçeğini, dünyada ve ahirette huzuru yakalamalarını sağlayacak bilgileri ve emredilen ibadetleri iletmektir. Bu bilgiler ve emredilenler, Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği vahiylerde kapsamlı bir şekilde yer almaktadır. Bu nedenle, ondan sonra başka bir elçiye de ihtiyaç yoktur.⁸⁸

Hz. Muhammed'in nübüvvet müessesinin son temsilcisi olduğuna dair deliller sadece Kuran'la sınırlı değildir. Hz. Muhammed (s.a.s.), peygamberlik görevini tüm insanlığa hitaben üstlendiğini ve kendisinden sonra artık başka bir peygamberin gelmeyeceğini açık bir şekilde beyan

⁸⁴ Tevrat, "Tesniye", 18/18; "Malaki", 3/1; 4/5.

⁸⁵ Ahzab, 33/40.

⁸⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, VIII, 361.

⁸⁷ Mâide, 5/3.

⁸⁸ Bekir Topaloğlu- Yusuf Şevki Yavuz- İlyas Çelebi, *İslâm'da İnanç Esasları*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 7. Baskı, 2009, 189.

etmiştir. Bu beyan, İslam dininin temel inançlarından biridir ve “Hatm-i Nübüvvet” olarak bilinir. Hatm-i Nübüvveti ispatlayan birçok hadis mevcuttur. Bunlardan birkaçı şunlardır: “*Ben Muhammed'im; ben Ahmed'im, ben yok ediciyim, çünkü küfür benimle yok oluyor; ben toplayanım, çünkü insanlar kıyâmet günü benim arkamda toplanacak; ben 'âkib'im; çünkü âkib, kendisinden sonra peygamber gelmeyecektir.*”⁸⁹ “*Ben, peygamberlerin sonuncusuyum.*”⁹⁰ “*Benden sonra peygamber yoktur.*”⁹¹ “*Benimle benden önceki peygamberlerin durumu şuna benzer: Bir adam çok güzel bir ev yapar ve onu tezyin edip tamamlar. Ancak bir köşedeki bir tuğlayı eksik bırakır. İnsanlar bu evi dolaştıklarında ev onların çok hoşuna gider ve şöyle derler: Şuraya da bir tuğla koysaydın da yaptığın bina kusursuz olsaydı. Bu örneği verdikten sonra Peygamber (as) şöyle dedi: İşte ben, o son tuğlayım.*”⁹² Burada zikrettiğimiz ayetler ve hadislerle birlikte İslâm âlimleri aklî deliller de getirerek konuya açıklık getirmişlerdir. Bunlardan bazıları şunlardır: Bu delillerden bir tanesi, Müslümanların, Hz. Peygamberin ölümünden sonra, siyasi ve dini bir güç mücadelesi yaşanmış olsa da peygamberlik iddiasında bulunan kimselerin olmamasıdır. Tarih boyunca birçok yalancı peygamberin nübüvvet iddiasında bulunup, bu uğurda mücadele verip, netice itibarıyla başarıya ulaşamamaları bunun bir göstergesidir. Peygamberlik makamı, yüce bir varlık tarafından, yani Allah tarafından verilir. Bu makama çalışma, mücadele veya hile ve düzenbazlıklarla sahip olmak mümkün değildir. Bu makam, Allah tarafından seçilen ve korunan özel kullara bahşedilir.

Ehl-i Kitâb'ın kutsal metni olan İncil'de yeni bir elçinin gönderileceğine dair bazı ifadeler bulunmaktadır. Ancak Kur'an-ı Kerim'de bu konuyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Kur'an'da önceki ilâhi kitaplara, peygamberlere ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman edilmesi istenmiştir.⁹³ İslâm âlimleri birçok aklî ve naklî delillerle artık yeni bir vahyin ve peygamberin gelmesinin mümkün olmadığını ortaya koymaktadırlar. Hz. Muhammed'in nübüvvetinin evrensel olup herkesi kuşatarak, getirmiş

⁸⁹ Tirmizî, Edeb, 67.

⁹⁰ Müslim, Fezâil, 22.

⁹¹ Buhari, Enbiya, 51.

⁹² Müslim, Fezâil, 21.

⁹³ Nisâ, 4/136, 150-151.

olduğu vahyin tahrifata uğramamış olması bunun en büyük kanıtlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Bunlardan hareketle yeni bir peygambere ihtiyaç olmadığı ortaya çıkmaktadır.

2. BÖLÜM

EHL-İ SÜNNETİN NÜBÜVVET ANLAYIŞI

2.1. Nübüvvetin İspatı

Ehl-i Sünnet kelâmcılarına göre, Allah'ın peygamber göndermesi aklen mümkündür, ancak bu konuda ilahi bir zorunluluk bulunmamaktadır.⁹⁴ Bu görüşe göre Allah, hikmeti gereği peygamberleri ve kitapları insanlara rehberlik ve yardım amacıyla göndermiştir.⁹⁵ Mâtürîdî'ye göre Allah, iyilik ve fayda gözeterek yarattığı her şeyde hikmeti gözetir. Bu nedenle, insanları doğru yola iletmek ve hidayete erdirmek için peygamberler ve kitaplar göndermesi de hikmetli bir eylemdir. Ancak Mâtürîdî, Allah'ın her zaman hikmetli davrandığını, fakat her zaman hikmetli davranmak zorunda olmadığını da belirtir. Dolayısıyla, Allah dilerse peygamber gönderebilir, ancak O'na mutlak zorunluluk atfedilemez.⁹⁶

2.2. Nübüvvetin Çeşitleri (Vâcip-Mümkün-Muhâl)

Kelâm ilminde nübüvvetin hükmü ile kastedilen mana aklî hükümler açısından değerlendirilmesidir. Bu aklî hükümler nübüvvetin hükmü hakkında; zorunlu, ihtiyari ya da imkânsız olup olmadığı hakkında değerlendirilmesidir. Mâtürîdî fiillerin yükleneceği hükümlerin neler olması gerektiğini şöyle açıklamaktadır: Mâtürîdî, fiillerin yükleneceği hükümleri mümteni', vâcip ve mümkün şeklinde üç ana bölümde sınıflandırır. Mümteni', aklın bir şeyin varlığını veya yokluğunu kesin olarak reddettiği durumdur. Vâcip, aklın bir şeyin varlığını veya yokluğunu kesin olarak kabul ettiği durumdur. Mümkün ise, bir şeyin hem var olması hem de olmaması aklen mümkün olan durumdur. Mâtürîdî'ye göre âlemin bütün işleri bu üç temel hüküm üzerine yürür. Herhangi bir fiil bu hükümlerden biriyle nitelendirilmeleri zorunludur.⁹⁷ Âlemde meydana gelen olayların aklî hükümlere tâbi olup, bunların ya (vacip) gerçekleşmesi zorunlu olan, ya (muhal) gerçekleşmesi mümkün olmayan ya da (mümkün) gerçekleşme ve

⁹⁴ İbn Ebî Şerif Kemâleddîn, *el-Musâmere*, Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1317, 187.

⁹⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 256.

⁹⁶ Nesefî, Ebül-Berekât, *el-İtimâd fî'l-İtikâd*, thk. Abdullah Muhammed Abdullah İsmail, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 2011, 239.

⁹⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 229-230.

gerçekleşmeme ihtimali eşit olan lafızlardır. Buradan hareketle Allah'ın peygamber göndermesini aklen vacip ve mümkün olarak görenler olduğu gibi, muhal olarak görenlerde olacaktır. İslam düşünce tarihi boyunca, nübüvvet hakkında farklı inanç ekolleri tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Berâhime, Ebû Bekir Zekerîyya er-Râzî ve İbnü'r-Râvendî gibi bazı düşünürler, Allah'ın peygamber göndermesinin aklen imkânsız olduğunu savunarak nübüvvetin muhâl olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ehl-i Sünnet kelâmcıları ise Allah'ın peygamber göndermesinin aklen mümkün olduğunu ancak zorunlu olmadığını savunarak nübüvvetin mümkün olduğunu söylemişlerdir. Mu'tezile kelâmcıları ise Allah'ın adaleti ve hikmeti gereği peygamber göndermek zorunda olduğunu savunarak nübüvvetin vâcip olduğunu iddia etmişlerdir.

2.3.Nübüvvetin Vâcip Görülmesi

Mu'tezile, nübüvveti dair görüşlerini "hüsün ve kubuh" kavramları çerçevesinde temellendirir. Hüsün sözcüğü "güzel olmak, güzellik, rağbet edilen şey ve akıl-duyular tarafından güzel kabul edilmek" anlamlarına gelmektedir.⁹⁸ Kubuh ise "çirkin olmak, çirkin olan şey ve sevilmeyen" anlamında kullanılmaktadır.⁹⁹ Mu'tezile kelâmcıları, "aslah alallah" (Allah, kulları için en iyisini yaratır) prensibinden yola çıkarak, Allah'ın kullarına peygamber göndermesini salah ve lütuf olarak vacip görmektedir. Bu görüşe göre Allah, kulları için en iyisini yaratmakla yükümlü olduğu için, peygamber göndermesi de bu iyiliğin bir gereği olarak vaciptir. Mu'tezilî âlimler iyilik (hüsün) ve (kubuh) kötülük Allah'ın belirlemesine bağlı olmadan fiillerde zâtî olarak bulunduğunu söylerler. Mu'tezile kelâmcıları, nübüvvetin vacip olduğuna dair görüşlerini temellendirmek için "Usul-i Hamse" (Beş Temel İlke) olarak bilinen beş temel ilkeye yaslanırlar. Bu ilkelerden "Adl" (adalet), "Va'd" (vaat) ve "Vaid" (tehdit) ilkeleri üzerinden hareket ederek Allah'ın fiillerinde kötülük bulunmadığını ve hasen olanlara yönelmesi gerektiğini savunurlar. Bu ilkelerden yola çıkarak Allah'ın peygamber göndermesinin vacip olduğunu savunurlar. Bu yüzden Allah'ın fiilleri içerisinde hasen olanlara yönelerek işlemesini vacip olarak

⁹⁸ İbn Manzûr, s. 877-878.

⁹⁹ İbn Manzûr, s. 3508-3509.

görmektedirler. İnsanın kendisini doğruya yönlendirerek kötülüğü iyilikten ayırt edebilmesi için nebevi bilgiye muhtaçtır. Nübüvvetin, insanlığın hidayeti için gerekli olduğu konusunda

İslâm âlimleri arasında tam bir fikir birliği bulunmaktadır.¹⁰⁰ Mu'tezile'ye göre Allah'ın varlığına ve birliğine iman edecek kullarına karşı insanlara fayda sağlayacak olan peygamberler göndermesi, Allah içinde aslah olanıdır. Yine Allah'ın insanlar içinde iman etmeyeceklere karşı ahirette itiraz edebilecekleri mazeretleri kalmaması için adalet sıfatına uygun olarak herkese peygamber göndermesi yine aslah olan bir fiildir. Mutlak âdil ve hikmet sahibi varlık olan Allah, kulları için en iyisini ve en güzelini istemektedir. Bu nedenle, hidayet ve doğru yolu göstermek için peygamber göndermeyi vacip kılmıştır.¹⁰¹ Buradaki vâciplik durumu Allah'a bir zorunluluk, dayatma ve buna mecbur kalması değil, insanın nübüvveti olan ihtiyacına karşılık Allah'ın adalet ve aslah'ının bir gereği olarak görülmektedir.

2.4. Nübüvvetin Mümkün Görülmesi

Ehl-i Sünnet ve âlimlerin büyük kısmı nübüvvetin “mümkün” oluşu fikrini benimsemiştir. Mâtürîdî, nübüvvetin Allah'ın hikmeti gereği gerçekleştiğini savunan bir kelâm âlimidir. Bu görüşe göre, Allah, insanlara yardım etmek ve onları doğru yola iletmek için peygamberler ve kitaplar göndermiştir. Peygamberler, Allah'ın vahyini insanlara iletmek ve onları hak yola çağırmak için görevlendirilmiştir. Peygamber olmadan insanlar Allah'ın rızasını nasıl kazanacaklarını bilemez ve doğru yolu bulamazlar. Bu da hikmetin eksik kalmasına neden olur. Allah'ın fiillerinde hikmete uyması beklenen bir durumdur ve aklî bir zorunluluktan kaynaklanmaz. Bu nedenle, Allah'ın hikmetin gerektirdiği şekilde hareket etmesi bir zorunluluk değil, bir tercihtir.¹⁰² Mâtürîdî kelâmcıların çoğunluğu, Allah'ın peygamber göndermesinin hikmete uygun olduğunu ve bu nedenle de peygamber gönderdiğini düşünür. Tercih edilen, bi'setin Allah'ın bir lütfu ve

¹⁰⁰ Barlak, *Bir Kelâm Problemi olarak Nübüvvet*, 56.

¹⁰¹ Kâdî Abdülcebbar, *Mu'tezile'de Din Usûlü*, Murat Memiş (Çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 2007, 126.

¹⁰² Nesefî, *el-İtimâd fi'l-İtikâd*, 239; Kestelî, Muslihiddin Mustafa, *Hâşiyetü'l-Kestelî alâ Şerhi'l-Akâid*, İstanbul: Bahar Matbaası, İstanbul 1973, 164.

rahmeti olup gönderilmesinin güzel, gönderilmemesinin ise çirkin görülmemesidir.¹⁰³ Burada Allah'ın fiillerinde hikmete uymasının aklî bir zorunluluk olmayıp, aksine Allah'ın rahmetinden ve lütfundan kaynaklandığı ifade edilmektedir. Allah, insanları doğru yola iletmek ve onları ebedi mutluluğa ulaştırmak için peygamberleri elçiler olarak göndermiştir. Bu da Allah'ın rahmetinin ve lütfunun bir göstergesidir. Eş'ârî kelâmcıları, nübüvvetin mümkün olup olmadığını Allah'ın zatı ve sıfatları açısından incelemiş ve bu konuyu Allah'ın yüceliği ve kudreti bağlamında açıklamışlardır. Eş'ârî'lere göre, Allah'ın insanlara peygamber göndermesi aklen ne zorunludur ne de imkansızdır. Her iki durum da eşit derecede mümkündür. Allah, peygamber göndermeyi dilerse, bu kulları için bir lütuf ve ihsan olur.¹⁰⁴

2.5. Nübüvvetin Muhâl Görülmesi

Tarih boyunca ve günümüzde, Allah'ın varlığına inanırken peygamberlik ve vahiy kavramlarını reddeden bazı kişiler ve fikir akımları ortaya çıkmıştır. Peygamber göndermenin aklen ve gerçekte mümkün olmadığını savunan bazı gruplar, nübüvveti tamamen reddetmektedirler. Bazı felsefî ve ideolojik akımlar, nübüvvetin bütünüyle imkânsız olduğunu savunmaktadır. Bu grupları şu şekilde kategorize edebiliriz:¹⁰⁵

- Herhangi bir yüce ilahın varlığını reddedenler. (Ateizm)
- Yüce bir varlığı kabul eden, ancak O'nun insanlarla iletişime geçmediğini ve emirler ve yasaklar koymadığını savunanlar. (Deizm)
- Yüce bir varlığı ve emirlerinin olabileceğini kabul eden, fakat insan aklının vahye ihtiyaç duymadan doğruyu ve yanlış ayırt edebileceğini savunanlar. (Akılcılık)
- Nübüvvetin iddiasında bulunan peygamberlerin göstermiş olduğu olağanüstü olayları, kâhinlerin sihirbazların, tesadüfün veya aldatmacanın ürünü olarak yorumlayanlar.

¹⁰³ Beyâzîzâde, Kemâleddin Ahmed b. Hüseyin, *İşârâtü'l-Merâm min İbârâti'l-İmâm Ebî Hanîfe b. Nu'man fî Usûli'd-Dîn*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971, 269-270.

¹⁰⁴ Teftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 282-283.

¹⁰⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 221.

- Mucizelerin sadece peygamberin yaşadığı zamana ve mekâna özgü olduğunu, evrensel bir kanıt teşkil etmediğini savunanlar. Bu görüşe göre farklı zamanlarda ve koşullarda başka kişilerin de mucizeler gösterebileceğini öne sürerek nübüvvetin kesin olarak kanıtlanmadığını söyleyenler.

Burada zikredilen gruplar ayrı kategoriler olarak değil, nübüvveti reddetmenin farklı gerekçeleri olarak görülmelidir. Çünkü nübüvveti inkâr edenlerin çoğu, yukarıda sayılan son dört maddeye benzer şekilde vurgu yapmaktadırlar. Nübüvvetin imkânsız olduğunu savunanlar, sadece peygamberliği reddetmekle kalmaz, peygamberlik müessesesini de varlık açısından reddederler. Bu görüşe göre, dünya koşullarında peygamberlik müessesesinin var olması imkansızdır. Bu kabul, tarihsel süreçte ve günümüzde de değişmez bir kabul olarak görülür. Ortaya çıkan tartışmalar neticesinde geçmişte ve günümüzde Allah'ın varlığı ve birliğinden çok peygamberlik makamının var olmasından ve gerekliliğinden şüpheyi düştükleri görülmektedir. Buna en büyük örnek olacak olayların başında peygamberlik makamının Mekkeli müşriklerin ileri gelenlerine değil de kendi içlerinden uyarıcı olarak gelen Hz. Muhammed hakkında “Bu bir yalancıdır.”¹⁰⁶, “Bu tuhaf ve şaşırtıcı bir şeydir.”¹⁰⁷ demeleri suretiyle peygamberliğine itirazlarda bulunmalarıdır. Yine bazı filozoflar, akıl ve mantığın peygamberlik için yeterli olduğunu ve ilahi vahye ihtiyaç olmadığını savunmuşlardır.¹⁰⁸ Nitekim Kur’ân’da ifade edildiğine göre, Nuh kavminin ileri gelen inkârcıları, “*Bu (Nuh) ancak sizin gibi bir insandır. Size üstünlük taslamak istiyor. Eğer Allah dileseydi insandan bir melek gönderirdi. Biz önceki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.*”¹⁰⁹ diyerek Allah'ın peygamber göndermesinin uzak ve gerçekleşmesi mümkün olmadığını savunmuşlardır. Bu sebeplerden dolayı nübüvvetin ispatına gerek duyulmuştur. Çünkü Allah'ın varlığını gösteren kanıtlar, peygamberlik

¹⁰⁶ Sâd, 38/4.

¹⁰⁷ Kâf, 50/2.

¹⁰⁸ Erkan Baysal, “Muhammed Âbid el-Câbir’de Nübüvvetin İspatı, İ’câz ve Ümmîlik”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV, 2016. ss.123-156,

¹⁰⁹ Mü’minûn, 23/24.

ve peygamberliğin kanıtlarından daha net ve açıktır.¹¹⁰ Evrenin ve her şeyin varlık sebebi Allah'tır. Allah, "vâcibü'l-vücut", olarak nitelendirilir. Yani Allah'ın varlığı kendindendir ve herhangi bir dış etkiye veya sebebe bağlı değildir. Peygamberin varlığı, "mümkünü'l-vücut" olarak nitelendirilir. Bu, peygamberlerin varlığının Allah'ın takdiri ve seçimiyle gerçekleştiği anlamına gelir. Bu durum, aklî ve mantıksal gerekçelerle ispat edilmeye çalışılmıştır.¹¹¹ Bir kimsenin peygamber olarak kabulünün ilk şartı onu gönderenin Allah olduğunun bilinmesine bağlıdır. İlk bakışta bunu bilebilmenin yolu yok gibi gözükmemektedir. Allah, peygamberler hakkında bilgi ifade eden zorunlu bilgi yaratabilir. Bu bilgi, peygamberlerin risâletinin doğruluğunu onaylar.¹¹² Peygamberlerin hayatları ve sözleri hakkında sahip olduğumuz bilgiler, onların ilahi bir elçi olduklarına dair güçlü bir kanıt sunmaktadır.¹¹³ Gazâlî'ye göre nübüvvetle ilgili şüpheler, nübüvvetin mümkün olup olmadığı, gerekli olup olmadığı veya belirli bir kişinin peygamber olup olmadığı gibi üç ana konuda toplanabilir. İslâm tarihinde nübüvvetin mümkün veya vacip olması fikri yoğun tartışmalara yol açmıştır. Nübüvvetin vacip olduğunu iddia eden Mu'tezile'ye karşı olarak, Ehl-i Sünnet taraftarları nübüvvetin mümkün olması fikrini savunurken, Berâhime, Sümeniyye, İbâhiyye gibi bazı gruplar ve filozoflar muhal olduğunu söylemişlerdir. İleride ayrıntılı şekilde konuya yer verilecektir.

2.6. Eş'ârî'ye Göre Nübüvvetin İmkânı ve Peygamber Göndermenin Hükmü

Allah mutlak güç ve irade sahibidir. Allah'ın kullarına ilahi mesajlarını peygamberler aracılığıyla iletip iletmemesinde engelleyecek hiçbir varlık ve dış etken kısıtlama ya da icbar etme gücü ve imkanına sahip değildir. Eş'ârî kelâmcıları peygamberliğin mümkün olup olmadığını Allah'ın zatı ve sıfatları çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Eş'ârî'ye (öl. 324/935-36) göre Allah'ın insanlara peygamberler göndermesi aklen mecbur değildir. Ancak imkansızda değildir. Eş'ârî ve takipçilerine göre nübüvvet, Allah'ın aklen

¹¹⁰ Mustafa Sabrî, *Mevkıfu'l-Akıl ve'l-İlim*, y.y., Kahire 1950, I, 114.

¹¹¹ Ahmet Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Ankara: Birleşik Dağıtım, 1992, 9.

¹¹² İbnü'l-Hümmam, Kemâleddin, *el-Müsâyre*, Mısır: el-Matbaatü'l-Emîriyye, 1317, 190.

¹¹³ Âmidî, Seyfüddîn, *Ebkâru'l-Efkâr fî Usûli'd-Dîn*, thk. Ahmed Muhammed el-Mehdî, Kahire: Matbaat-u Dâri'l Kütibi'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2004, IV, 29.

mümkün ve caiz kıldığı, kullarına sunduğu bir rahmet ve lütfudur. Bu görüşü, Ebü'l-Hasan el-Eş'ârî'nin¹¹⁴ yanı sıra Abdulkahir el-Bağdâdî, (öl. 429/1037-38)¹¹⁵ Muhammed el-Fahreâî,¹¹⁶ Fahreddin Râzî,¹¹⁷ Seyfüddin Âmidî gibi Eş'ârî âlimleri de paylaşmaktadır. Eş'ârî âlimlerinden Teftazânî'ye göre peygamber gönderip göndermeme konusunda mutlak iradeye sahiptir. İnkâr edeceklerini bilse bile, kendisine itaat etmeyen kullarını yaratması gibi, peygamber gönderdiği halde inanmayacaklarını bildiği kullarına da peygamber göndermesi mümkündür.¹¹⁸ Buna rağmen, Eş'ârî, peygamberliğin birçok faydayı beraberinde getirdiğini ve Allah'ın kullarına bir rahmeti¹¹⁹, lütfu ve ihsanı olduğunu kabul eder.¹²⁰ Allah'ın bir lütuf olarak peygamber göndermesi hiçbir sebebe bağlanamaz. Bu yüzden Allah'ın mutlak peygamber gönderme zorunluluğu yoktur. Ebû Bekr Bâkılânî (öl. 403/1013), peygamberliğin mümkün olup olmadığı konusunu ele alırken, Allah'ın mutlak egemenliği ve istediği gibi tasarruf yeteneği fikrini temel almaktadır. Bu yaklaşımla konuya ilahi açıdan yaklaşır ve nübüvvetin aklın verileriyle çelişmediğini savunur.¹²¹ Şehristânî (öl. 548/1153) ise nübüvvetin imkânını şu şekilde delillendirmektedir.

Allah, mülkünde ve yarattığı varlıklar üzerinde istediği gibi tasarruf etme hakkına sahiptir. Yarattığı kullar üzerinde de emretme ve yasaklama hakkına da sahip olmaktadır. Bu ve bunun gibi emir ve yasaklarını da iletme üzere kullarının arasından birini veya birilerini seçme hürriyetine sahip olduğu da bilinmektedir. Nitekim, *"Rabb'in dilediğini yaratır ve tercih eder."*¹²² şeklindeki ayet dilediği tasarrufta bulunup kendisinin dileme ve tercihinine bağlı olarak peygamber gönderme noktasında zorunluluğunun olmadığını ortaya koymaktadır. Bu sebeple isterse gönderir, istemezse resûl

¹¹⁴ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâtü's-Şeyh Ebî'l-Hasan el-Eş'arî*, 180.

¹¹⁵ Abdulkâhir el-Bağdâdî, *Usulü'd-Din*, 156.

¹¹⁶ Gazâlî, *el-İktisad fî'l-İtikad*, 121.

¹¹⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, IX, 79.

¹¹⁸ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâtü'l-Eş'arî*, 181; bkz. Cüveynî, *el-Akîdetü'n-Nizâmiye*, 62.

¹¹⁹ Enbiyâ, 21/107.

¹²⁰ Teftâzânî, *Şerhu'l-Akaid*, V, 5, 7.

¹²¹ Bâkılânî, *el-İnsâf*, 58.

¹²² Kasas, 28/68.

göndermez.¹²³ Mu'tezile ekolüne göre Allah, mutlak adalet ve hüküm sahibi bir varlıktır. Bu nedenle, fiillerinde çirkinlik ve kötülük bulundurması imkansızdır. Peygamber gönderme de insanların iyiliği ve hidayeti için gerekli olan bir fiil olduğu için Allah açısından vaciptir.¹²⁴ Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet ekolleri, nübüvveti farklı ilahi sıfatlarla ilişkilendirirler. Mu'tezile'ye göre Allah'ın adalet sıfatı gereği iyi olanı yapmak vaciptir ve peygamber göndermek de iyi bir şey olduğundan Allah için zorunluluktur.¹²⁵ Ehl-i Sünnet ise nübüvveti Allah'ın kudret sıfatıyla ilişkilendirir ve Allah'ın her şeye kadir olduğunu, bu nedenle dilediği zaman peygamber gönderebileceğini söylemektedir.

Eş'ârî kelâmcıları, Mu'tezile'nin aksine Allah'ı tanıma, peygamberlerin gönderilişindeki tüm ilahi gerekçeleri anlama ve hüsün-kubuh ayrımı konusunda aklın sınırsız olduğu fikrini kabul etmezler. Eş'ârîlere göre ulûhiyet ve nübüvvet konusunda olduğu gibi hüsün-kubuh noktasında akıl her şeyi tam olarak algılayamaz. Çünkü akıl, Allah'ın peygamberler vasıtasıyla ilettiği emirler içerisindeki güzellik ve çirkinliği algılamada bir araçtır.¹²⁶ Eğer Allah'ın vahyettiği şeyler aklın kabul edemeyeceği şeyler olsaydı, akıl bu vahyi reddederdi ve bu durum Allah'ın hikmetine muhalif olurdu.¹²⁷ Yüce Allah, insanlar için koyduğu kurallarda derin bir hikmet barındırır. Fakat her fiilinde bu hikmetin tezahür etmesi şart değildir. Peygamberler gönderilmeseydi Allah'ın hikmeti farklı şekilde tecelli edebilirdi, fakat bu durum insanlara zulüm anlamına gelmezdi.¹²⁸ Eş'ârîlere göre Allah'ın insanlara bir lütuf olarak peygamber gönderip göndermesinin temel sebebi onun iradesinin bir sonucu olarak ele almalarıdır. Eğer Allah dileseydi hiç peygamber göndermeyeceği gibi, bütün bu peygamberler yerine de bir tek peygamber gönderebilirdi. Eş'ârîliğe göre nübüvvet, Allah'ın kudret ve iradesi dahilinde mümkündür. Yüce Allah her şeyin

¹²³ Cüveynî, İmâmû'l-Haremeyn *el-İrşâd ilâ Kavâidi'l-Edille fî Usûli'l-İ'tikâd*, (Tah. Muhammed Yûsuf Mûsâ v.d), Mısır: el-Mektebetü'l-Hâncî, 1950, 303; Gazâlî, *el-İktisad fî'l-İtikad*, (Tah. İnsâf Ramazan), Beyrut, 2003, 137.

¹²⁴ Kâdî Abdülcebbar, *El-Müğnî*, (Tah. Muhammed el-Hudayrî), y.y., Kahire, 1965, c. 14, s. 64-65, 81- 83.

¹²⁵ Kâdî Abdülcebbar, *Mu'tezile'de Din Usulu*, 126.

¹²⁶ Cüveynî, *el-İrşâd*, 303-307; Teftazânî, *Şerhu'l Akaid*, 164.

¹²⁷ Bakıllânî, *Kitabu't-Temhid*, 127.

¹²⁸ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâtî's-Şeyh Ebî'l-Hasan el-Eş'arî*, 180.

sahibi ve her şeye kadirdir. Kimse Allah'ı bir şeye mecbur edemez. Bu nedenle, peygamber göndermek Allah'ın lütfunun ve merhametinin bir gereği olarak görülmektedir.

2.7. Mâtürîdî'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği ve Peygamber Göndermenin Hükümü

Mâtürîdîler'e göre Allah'ın peygamber göndermesi mümkündür. Aklî açıdan nübüvvet makamını mümkün görürken, ilahi hikmet noktasından yaklaşımlarında ise nübüvvet makamının vacip olduğunu söylemektedirler. Mâtürîdî, Allah'ın elçileri ve kitapları aracılığıyla insanlara rehberlik etmesinin ve yardım etmesinin, ilahi hikmetinin bir gereği olduğunu savunur.¹²⁹ Mu'tezile'nin aksine, bahsedilen zorunluluk Allah'ı peygamberler göndermeye mecbur eden bir zorunluluk değildir. Bu, Allah'ın peygamberleri gönderdiğini vurgulamak için kullanılan bir kavramdır.¹³⁰ Çünkü aklın tek başına hakikate ulaşması mümkün değildir. Aklın rolü vahyi anlamak ve yorumlamak için bir araç olmaktır.¹³¹

Aslında Mâtürîdîler peygamberlik konusunu değerlendirirken Eş'âriyye ile Mu'tezile arasında bir düşünce benimsemektedir. Mâtürîdî'nin Allah'ın peygamber göndermesini hikmet ve akıl bağlamında ayrı ayrı ele alması, ilk bakışta iki farklı hükme varmış gibi görünmesine neden olabilir. Bu algı, nübüvvet hükmünün Allah'a ve insana göre farklı açılardan değerlendirilmesinden kaynaklanır. Mâtürîdîler, bu iki ayrımı gözeterek Eş'ârîler ve Mu'tezile'den farklı bir anlayış geliştirmişlerdir. Mâtürîdî kelimacıları, peygamber göndermenin insan açısından kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu, Allah açısından ise mümkün bir fiil olduğunu söylemektedirler.¹³² Allah'ın insanların faydası için peygamber göndermesinin zorunlu görülmesinde hüküm Allah'a bir vucûbiyet olarak algılanmıştır. Mâtürîdî'ye göre peygamber gönderme zorunluluğu, Allah'a dışarıdan bir dayatma anlamında değil, O'nun sonsuz hikmeti ve ezeli ilmiyle bağlantılı bir durumdur. Mâtürîdî, elçiler görevlendirmenin Allah

¹²⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, 256.

¹³⁰ Pezdêvî, Ebû Yusr Muhammed, *Usulu'd-Din (Ehli Sünnet Akaidi)*, (Çev. Şerafeddin Gölcük), İstanbul 1980, 131; Ebû'l-Muin Meymun b. Muhammed el-Nesefî, *Tebşiratul Edille fi Usuli'd-Din*, I, 453.

¹³¹ Beyâzîzade, *İşârâtü'l-Merâm*, 58.

¹³² Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, 223-232.

açısından mümkün bir tercih söylemektedir. Bu tercih, sadece dini hidayete erişimle sınırlı değildir. Mâtürîdî'ye göre peygamberler, toplumların gelişmesi ve ilerlemesi için de önemli bir rol oynamaktadırlar. Bu rol, çeşitli sanat ve mesleklerin öğretilip yaygınlık kazanmasına kadar uzanmaktadır.¹³³

Bu görüşünü destekleyen bazı gerekçeler şunlardır:

- Yüce Allah, kulları için çeşitli besin ve şifalı bitkilere erişim imkânı vermiştir. Fakat bu nimetlerin yanında, hastalığa ve ölüme neden olabilen ürünler de yaratmıştır. Eğer insanlar, hangi ürünlerin faydalı, hangilerinin zararlı olduğunu bilmeseler ve bu ürünleri keşfetme yolculuğuna kendi başlarına çıksalardı, insanlığın büyük bir kısmı yok olur ve imtihan dünyası sona ererdi. Ancak bu felaket gerçekleşmedi. Bunun sebebi, Yüce Allah'ın her şeyin özelliklerini en ince teferruatına kadar bilen bir varlık olması ve kullarına bu konuda rehberlik etmesi için elçiler göndermesidir. Elçiler aracılığıyla vahyedilen bilgiler, insanlara hangi ürünlerin faydalı, hangilerinin zararlı olduğunu öğretmiştir.¹³⁴

- İnsanlar, hayatta kalabilmek ve gelişmek için çeşitli bilgi ve becerilere ihtiyaç duyarlar. Tehlikelerden korunmak, aşırı sıcak ve soğuktan etkilenmemek, ihtiyaç duydukları besinleri üretmek ve elde etmek için farklı alanlarda bilgi sahibi olmaları gerekir. Yabani hayvanlardan nasıl faydalanabileceklerini, onları hangi işlerde kullanabileceklerini de bilmeleri hayati önem taşımaktadır. Eğer insanlar, bu bilgileri kendi başlarına keşfetmeye çalışsalardı, çok uzun zaman ve emek harcamaları gerekirdi. Bu süreçte birçok hata yapabilir, hatta can kayıpları da yaşanabilirdi. Ancak bu zorluğun önüne geçilmiştir. Bunun sebebi, Yüce Allah'ın her şeyi bilen ve kullarına yol göstermek isteyen bir varlık olmasıdır. Yüce Allah, elçiler aracılığıyla insanlara gerekli bilgileri vahyetmiştir. Bu bilgiler sayesinde insanlar, tehlikelerden korunmayı, besin üretmeyi, hayvanlardan faydalanmayı ve daha birçok şeyi öğrenmişlerdir.¹³⁵

- İnsanlar, hayati ihtiyaçlarını kendi başlarına karşılayamayacak kadar aciz varlıklardır. Bu ihtiyaçları nasıl gidereceklerini kendiliklerinden

¹³³ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 225-228.

¹³⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 225.

¹³⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 225.

bilemezler. Bir şekilde öğrenseler dahi, gereksinim duyduklarını ifade edecek dil becerilerinden yoksundurlar. Dillerin ve nesnelerin adlarını öğrenmek, dışarıdan gelecek yardım olmaksızın öğrenmek imkansızdır. Dünyamızda, düşüncelerini ve duygularını kelimelerle ifade edebilen tek canlı olduğumuzu göz önünde bulundurduğumuzda, bir dilin öğrenilmesi için ilahi rehberliğe ihtiyaç duyulduğunu açıkça görebiliriz. Üreme, çocuk eğitimi, gıdaların işlenmesi ve tıbbi uygulamalar gibi konularda bilgi sahibi olmak da ancak bir peygamberin rehberliği ile mümkün olabilir. Bu tür bilgiler, temel ilkelerini insan aklının tek başına keşfedemeyeceği bilgilerdir. Bu nedenle, Allah tarafından peygamberler aracılığıyla insanlara iletilmiştir.¹³⁶

- Diğer bir delilde akıldır. Akıl iyiyi kötünden doğruyu yanlıştan ayırabilir. Ancak insanoğlunun dünya hayatında çekmiş olduğu sıkıntılar, meşgaleler bazen sağlıklı olarak çalışmasına engel olabilir. İmtihana tabi olan insanın başına gelen dert, sıkıntı, keder ve elemeler ve çevresinde gerçekleşen acı olaylardan etkilenerek zihin berrak düşünceden uzaklaşabilmektedir. Bunlarla birlikte nefsi istek ve arzuları dünyevi amaç ve lezzetlerin çokluğu gibi birçok etmen akla örtü olabilir. Bundan dolayı insanlara daima yol gösterip karmaşıklığın baş gösterdiği durumlarda gerçeğe ulaşmada kılavuzluk gösterecek bir peygambere ihtiyaç olacaktır.¹³⁷

Mâtürîdî'ye göre, Allah doğru yolu bulmaları için insanlara peygamber göndermemiş olsaydı, aklen varlığının bilinmesi zorunlu olurdu. Mâtürîdî'nin peygamber göndermenin gerekliliğiyle ilgili görüşü, Mu'tezile tarafından da kabul görmektedir. Bu görüşün temelinde ise Ebu Hanife'nin şu sözleri yatmaktadır: “Âlemdeki varlık mucizelerini, ayetlerini gören kimse için yaratıcıyı tanımada özür yoktur.”¹³⁸ Bu konu hakkında Kur'an'dan delil olarak zikredilen ayetlerden bazıları şunlardır:

“Göklerin ve yerin hükümranlığını, Allah'ın yarattığı her şeyi ve ecellerin yaklaşmış olması ihtimalini düşünmüyorlar mı?”¹³⁹ “Bu insanlar,

¹³⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, 225-226.

¹³⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, 228.

¹³⁸ Şerafettin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelam*, Konya: Tekin Kitabevi, 5. Baskı, 2001, 308.

¹³⁹ A'raf, 7/185.

devenin nasıl yaratıldığına bir bakmazlar mı?”¹⁴⁰ “Gerçeği anlamalarına kadar, varlığımızın belgelerini onlara hem dış dünyada ve hem de içlerinde göstereceğiz.”¹⁴¹ “Gökleri ve yeri yaratan Allah’tan şüphe mi ediyorsunuz?”¹⁴² Yüce Allah bu ayetlerde belirttiği üzere yaratanını bilmek, onu tanımak, düşünmek ve tefekkür etmeleri noktasında kâinat’a ibret nazarıyla bakmaları için insanları yaratmıştır. Mâtürîdîler, nübüvvetin aklen imkânına ve gerekliliğine işaret ederek, peygamberin nübüvvet iddiasını doğrulayan diğer delilin mucizeler olduğunu söylerler. Mâtürîdî anlayışında mucize, insan ve doğanın gücüyle yapılması imkânsız olan, ancak Allah’ın kudretiyle gerçekleştirilen, benzerinin aynı şartlar içerisinde tekrar meydana gelmesi imkânsız olan olağanüstü bir olaydır. Mâtürîdî, peygamberlerin gösterdiği mucizelere büyük önem vererek nübüvvetin ispatında bu mucizelerin rolünü vurgulamıştır. Ona göre peygamberler, beraber yaşadıkları insanların aklını hayrete düşüren mucizeler göstererek hem ilahi elçi olduklarını hem de Allah’ın varlığını kanıtlamışlardır. Peygamberler, bu mucizeleri göstererek insanlara kendi güçlerinin ötesinde bir güçle desteklendiklerini ve ilahi bir elçi olduklarını açıkça göstermişlerdir. Mâtürîdî, insanların peygamberlerin mucizelerine şahit olmasalar bile, onların ilahi elçi olduklarına inanabileceklerini savunur.¹⁴³

Mâtürîdî, peygamberlerin ilahi elçi olduklarını ve Allah’ın vahyini getirdiklerini kanıtlamak için her peygambere özel mucizeler bahşedildiğini söylemektedir.¹⁴⁴ Peygamberlere verilen bu has mucizeler aynı zamanda Allah’ın varlığını ve birliğine delalet ettiğini söylemektedir. Çünkü peygamberler eliyle gerçekleşen bu mucizeler, zorunlu olarak Allah tarafından meydana getirilmektedir. Meydana gelen mucizeyi kabul eden insanlar aynı zamanda Allah’ın varlığını ve nübüvvetin doğruluğunu kabul etmiş olacaktır. Mâtürîdî peygamberlerin ilahi elçi olduğunu ve nübüvvetini kanıtlamanın üç temel yolu olduğunu söyler:

- Peygamberlerin kişilik özellikleri,

¹⁴⁰ Ğaşiye, 88/17.

¹⁴¹ Fussilet, 41/53.

¹⁴² İbrahim, 14/10.

¹⁴³ Mâtürîdî, *Kitabu’l-Tevhid*, 221–222.

¹⁴⁴ Durmuş Özbek, *Saduddin Teftezani ve Nübüvvet Görüşü Peygamberlere İsnat Edilen Günahlar ve Cevapları*, Konya: Sebat Ofset, 2002, 108.

- Hissi ve aklî mucizeler,
- Sosyolojik gereklilik¹⁴⁵

Sonuç olarak Mâtürîdî'ye göre, peygamberlerin gönderilmesi, Allah'ın hikmetinin ve kullarına lütfunun bir göstergesidir. Aynı zamanda, insanlığın doğru yolda kalabilmesi için aklî bir gerekliliktir. Peygamberler, kendi kişilikleri, mucizeleri ve insanlığın ihtiyaçları ile nübüvvetlerini ispatlarlar.

2.8. Peygamberlerin Sıfatları ve Özellikleri

Allah'ın insanlar arasından seçtiği ve emirlerini tebliğ etmesi için görevlendirdiği peygamberlerin belli vasıflara ve niteliklere sahip olması gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette peygamberlerin üstün ahlaki vasıfları, Allah'a bağlılıkları ve insanlara örnek teşkil etmeleri ile övüldüklerini görürüz. Onlar Allah'ın gözetimi altında,¹⁴⁶ en güzel özelliklere sahip, akıl ve ahlak yönünden seçkin¹⁴⁷ olan şahsiyetlerdir. Peygamberleri diğer insanlardan ayıran nitelikler ve sıfatlar bulunmaktadır.

2.8.1. Peygamberlerin Sıfatları

Kelâm âlimlerine göre peygamberliğin gerektirdiği ve tüm peygamberlerde bulunması vacip olan sıfatları sıdk, emânet, ismet, fetânet ve tebliğ olarak belirlemişlerdir. Vacip sıfatlar bakımından tüm peygamberler eşit olsa da her bir peygamberin kendine özgü farklı vasıfları bulunmaktadır. Vacip sıfatlar, peygamberlerin güvenilirliğini ve Allah'ın mesajını tebliğ etme görevini yerine getirmelerini sağlar. Farklı sıfatlar ise her peygamberin vazifesine, bulunduğu yer ve dönemin şartlarına göre ortaya çıkmıştır. Peygamberlere ait olan vacip sıfatlar şunlardır:

2.8.2. Sıdk

Peygamberlerin sahip olmaları gereken en önemli özelliklerinin başında doğru ve güvenilir olmak gelmektedir. Peygamberler, her zaman doğruyu söyleyen ve dürüst davranan örnek kişilerdir. Sıdk kelimesi sözlükte: "Gerçekliği yansıtma, güvenin temeli, söz ve davranışta tutarlılık, yalanın tam karşıtı"¹⁴⁸ anlamlarına gelmektedir. İstılahta ise, tehlikeli durumda olsa

¹⁴⁵ Mâtürîdî, *Kitabu'l-Tevhid*, 221.

¹⁴⁶ Taha, 20/ 39; Tur, 52/ 48.

¹⁴⁷ Araf, 7/ 144; Nahl, 16/ 121.

¹⁴⁸ İbn Manzûr, X, 193; İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, 478.

dahi doğruluktan ayrılmamak demektir.¹⁴⁹ Peygamberler doğruluklarını sadece sözde değil; duygu, düşünce ve davranışlarıyla da doğru olanı yaşamışlardır.¹⁵⁰ Peygamberlerin sözlerinde ve eylemlerinde daima doğruluk ve dürüstlük hâkim olmuştur. Samimiyet, fedakârlık, dürüstlük, merhamet, sadakat gibi her insanda aranan ortak nitelikler, peygamberler için mutlak bir zorunluluktur.¹⁵¹ Sıdk, Mâtürîdî'ye göre sıradan bir doğruluktan öte bunu sürekli hale getirmenin bir sonucudur. Sıdk, doğruyu tüm benliğimizle yaşamak ve sözlerimizle eylemlerimiz arasında asla bir çelişki bulundurmamaktır.¹⁵² Sıdk, günümüz insanları için güvenilirlik ve saygınlık kazanmanın temel şartlarından biridir. Sıdk nübüvvet makamına yükselen tüm peygamberlerin ortak bir paydasıdır. Bu sıfat, peygamberlerin nübüvvet ve risâlet görevini doğru söz ve davranışlarla yerine getirmelerini temsil eder.¹⁵³

Eş'ârî âlim Şehristânî'ye göre, nebilerin sıdk sıfatı onların tebliğ ettiği mesajın doğruluğunu da teyit eden bir özelliktir.¹⁵⁴ Allah'ın elçileri, toplulukları Tevhid'e ve hidayet yoluna çağırırken, sıdk sıfatının bir tezahürü olarak aldıkları vahyi hiçbir değişiklik yapmadan insanlara iletmışlerdir.¹⁵⁵ Peygamberlerin tebliğ ettiği dinin, ilahi mesajların ve ahlakın sağlamlığı, onların sıdkına ve getirdikleri haberlerin doğruluğuna en büyük delildir. Kur'an-ı Kerim peygamberleri sıdk sahibi, yani son derece dürüst ve doğru kimseler olarak tanıtır. Bu konuda birçok ayet mevcuttur. *"Kitapta İbrahim'i an. Zira o, sıdkı bütün bir peygamberdi."*¹⁵⁶ *Kitapta İsmail'i de an, O sözünde dosdoğruydı. Gönderilmiş bir peygamberdi."*¹⁵⁷ Doğruluk peygamberlik makamının temelini oluşturmaktadır. Peygamberlerin sıddık ve emin olması, onların tebliğ ettiği mesajın güvenilirliğini ve doğruluğunu sağlar. Allah doğruluk sıfatının sadece

¹⁴⁹ Cürcani, *Kitabu't- Ta'rifat*, 13-14.

¹⁵⁰ Cürcani, *Kitabu't- Ta'rifat*, 174.

¹⁵¹ Şerafettin Gölcük, vd., *Kelam*, 345.

¹⁵² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, IX, 140-143.

¹⁵³ Semerkandî, Ebü'l-Kâsım İshâk b. Muhammed b. İsmâil b. Zeyd, *Sevâdu'l-Âzam*, İstanbul: Kitapkalbi Yayınları, 2016, 45; Hamdi Gündoğan, *İslâm Akaid Esasları*, İstanbul: Çıra Yayınları, 2014, 100.

¹⁵⁴ Şehristani, Muhammed b. Abdilkerîm, *Nihâyetü'l-İkdâm fi İlmi'l-Kelâm*, (Tah. Ahmed Ferîd el-Mezîdî), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004, 249-250.

¹⁵⁵ el-Hâkka, 69/44-47.

¹⁵⁶ Meryem, 19/ 41.

¹⁵⁷ Meryem, 19/ 54.

peygamberlerde değil, inanan insanlarda da bulunmasını isteyerek “*Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve doğrularla beraber olun*”¹⁵⁸; “*Gerçek mü’minler, ancak Allah ve Resulüne iman eden, O’ndan asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır. İşte doğrular ancak onlardır*”¹⁵⁹ buyurmuştur. “*Kitapta İdris’i de an. O dosdoğru bir nebiydi. Onu yüksek makamlara yücelttik.*”¹⁶⁰ Peygamberler doğruluğun aksine beyanda bulunmuş olsalardı, yani yalan söylemiş ve insanları kandırmış olsalardı, bunun birçok olumsuz sonucu meydana gelir ve bulundukları yerde kabul görmezlerdi.¹⁶¹ Hz. Muhammed cahiliye toplumu tarafından mecnun, şâir gibi çeşitli ithamlara uğradığı halde yalancılıkla itham edilmemiştir. Sonuç olarak, peygamberlerin sıdkı, onların peygamberlik makamının ve tebliğ ettikleri vahyin doğruluğunun bir teminatıdır. Peygamberlerin hayatları ve sözleri de onların sıdk sahibi olduklarını göstermektedir. Doğruluk sadece Peygamberlerin değil onun yolundan giden inanmış müminlerinde sıfatı olması gerekmektedir.

2.8.3. Emânet

Peygamberlerin sıdk sıfatının yanında sahip olmaları gereken bir diğer sıfat da emanet sıfatıdır. Bu kelime iman ile aynı kökten türemiştir. Sözlükte; “Güven vermek, korkudan emin olmak, bir şeyi muhafaza etmek üzere başkasına bırakmak, Allah’ın kullara farz kıldığı şey, güvenilir olmak, kötülüklerden uzak durmak, ihanetin zıddı” demektir.¹⁶² Kur’ân-ı Kerim’de “*O peygamberler ki Allah’ın gönderdiği emirleri duyururlar. Allah’tan korkarlar ve O’ndan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah yeter*”¹⁶³ mealindeki ayet-i kerimede elçilerinin Allah’ın emir ve yasaklarını ziyâdesiz ve noksansız bir şekilde toplumlarına iletmişlerdir. Kur’ân-ı Kerim’de adı zikredilen nebilerin tamamı emânet konusunda müşterek bir mesaj vermektedir. Bu mesajda: Hz. Hûd,¹⁶⁴ Hz. Sâlih,¹⁶⁵ Hz.

¹⁵⁸ Tevbe, 9/ 119.

¹⁵⁹ Hucurat, 49/ 15.

¹⁶⁰ Meryem, 19/ 56- 57.

¹⁶¹ Kılavuz, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi*, 228.

¹⁶² İbn Manzûr, XIII, 21; İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’an*, 90; Cürçânî, *Tarîfât*, 174.

¹⁶³ Ahzab, 33/ 39.

¹⁶⁴ Şuara, 26/125.

¹⁶⁵ Şuara, 26/143.

Şuayb,¹⁶⁶ Hz. Lût,¹⁶⁷ Hz. Nûh,¹⁶⁸ Hz. Mûsâ,¹⁶⁹ “Ben, size gönderilmiş güvenilir emin bir elçiyim.” demişlerdir. Mâtürîdî’ bu ayetleri şu şekilde ele almıştır: Peygamberlerin, elçilik vazifesi verilmeden önce bulundukları toplumlarda güvenilir ve saygın kişiler olarak kabul görmelerine rağmen, peygamberlik sürecine girdiklerinde çeşitli sıkıntılar, engeller ve zorluklarla karşılaşmışlardır. Örneğin: “Vahiy konusunda kendisine güvenilen bir insanım, aranızdaki işleri en sağlam gören benim, benden size zarar gelmez ve size ihanet edecek değilim, size asla yalan söylemedim, beni neden sihirle itham ediyorsunuz?” şeklindeki bu hitaplar bunu doğrular niteliktedir.¹⁷⁰

Hz. Muhammed, peygamberlik gelmeden önce “el-Emin” (güvenilir) lakabıyla bilinmekteydi. Peygamberlik makamı güvenilir olmayı zorunlu kılar, toplumlarına karşı hâinlik ve güvensizlik yapmayı da imkânsız hale getirir.¹⁷¹ Peygamberlerin en belirgin niteliklerinden biri de güvenilirlikleridir. Bu güvenilirlik, ilahi mesajları eksiksiz ve doğru bir şekilde insanlara aktarmalarından, her zaman doğruyu söylemelerinden ve âdil davranmalarından kaynaklanmaktadır. Peygamberler, Allah’ın emirlerine uyma noktasında son derece titiz davranmışlar ve asla ihânet ve hile ile bağdaşacak eylemlerde bulunmamışlardır.¹⁷² Peygamberlerin, Allah’ın kendilerine yüklediği nübüvvet ve risâlet gibi yüce bir göreve ters düşecek şekilde davranmaları, aldıkları ilahi vahyi tebliğ etmemek gibi aykırı davranışlarda bulunmaları akıl ve mantık dahilinde değildir. Çünkü “Allah’ın, kendisine uygun gördüğü ve emrettiği bir işin yapılması konusunda peygamber için bir darlık, zorluk ve sakınca olamaz.”¹⁷³ Peygamberlerin önlerine çıkan zorluklar ve sıkıntılara rağmen vahyi eksiksiz bir şekilde bir tebliğ etmeleri güvenilirliklerinin bir nişanesi olarak görülmektedir. Örneğin: Hz. Peygamberin Mekke’nin öncülerinden birini

¹⁶⁶ Şuara, 26/178.

¹⁶⁷ Şuara, 26/162.

¹⁶⁸ Şuara, 26/107.

¹⁶⁹ Duhan, 44/ 18.

¹⁷⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, X, 314-325, 329-333; XIII, 299.

¹⁷¹ Kılavuz, *Anahatlarıyla İslâm Akaidi*, 228.

¹⁷² Sâbûnî, *Mâtürîdîye Akaidi*, (Çev. Bekir Topaloğlu), Ankara: DİB Yayınları, 1995, 50-51; Gölcük, vd., *Kelâm*, 344.

¹⁷³ Ahzab, 33/ 38-39.

İslâm'a davet ettiği bir ortamda içeriye giren Abdullah b. Ümmi Mektum'a karşı “*Suratını astı, yüzünü çevirdi.*”¹⁷⁴ denilmiş ve bu davranışında ötürü peygamber uyarılmıştır. Hz. Muhammed'in Zeyd b. Harise'nin eşi ile evlenmesi noktasında Arap toplumundan gelecek kınama ve ayıplamalarından çekinmesi¹⁷⁵ ve Bedir savaşı sonrasında esir alınan müşrikleri öldürmek yerine esir alınanları fidye karşılığında serbest bırakması ile ilgili ayetler bu konulara misal olarak gösterilebilir.¹⁷⁶ Bu ayetler, Hz. Muhammed'in bazı tutum ve hareketlerinden dolayı uyarılıp, kendi aleyhine bile olsa Allah'ın kendisine vahyettiği her şeyi tebliğ ettiğini göstermektedir. Bu durum, sadece Hz. Muhammed'e özgü bir durum olmayıp, bütün peygamberler için geçerlidir. Peygamberler, tebliğ görevlerini yerine getirirken çeşitli zorluklarla ve engellerle karşılaşmışlar, ancak Allah'ın rızasını kazanmak için bu zorluklara göğüs gerdiklerini söylemek mümkündür. Sonuç olarak rahmet elçileri, her açıdan itimat edilen kişiler oldukları için, Allah'tan aldıkları peygamberlik ve elçilik görevini emanetin gereği gibi titizlikle yerine getirmişlerdir. Kendilerine emanet edilen vahiy ve risâlete asla sadakatsizlikte bulunmamışlardır.

2.8.4. İsmet

Kelâmcılar, peygamberlerin günahsız olması gerektiğine ve masumiyetin risâlet görevinin bir gereği olduğunu söylemektedirler. Sözlükte ismet kelimesi, “engellemek, korumak, sığınmak, dayanmak, güvenmek, günahtan uzaklaşmak” gibi manalara gelmektedir.¹⁷⁷ Istilâhi anlamda ismet, peygamberlerin vahiy gelmeden önce ve sonra, kasıtlı veya kasıtsız olarak, küçük ve büyük tüm günahlardan korunmuş olmalarıdır. Bu konuda Mâtürîdî de aynı biçimde büyük ve küçük günahlar olarak sınıflandırmıştır.¹⁷⁸ Diğer bir ifade ile nebilerin güçleri yettiği halde, günahlardan uzak durma melekelerine sahip olmalarıdır.¹⁷⁹ İsmet, nebilerin söz ve davranışlarında daima dürüst olmaları ve kendilerini halkın nezdinde

¹⁷⁴ Abese, 80/ 1-10.

¹⁷⁵ Ahzab, 33/37.

¹⁷⁶ Enfâl, 8/67-68.

¹⁷⁷ İbn Manzûr, XII, 403-404; Cürçânî, *Tarîfât*, 90, 150, İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, s. 337.

¹⁷⁸ Selim, Özarslan, *Kelâmda Tevbe*, Ankara, y.y., 2003, 21.

¹⁷⁹ Cürçani, *Kitabu't-Ta'rifat*, 150.

küçük düşürecek olaylardan uzak durmalarıdır.¹⁸⁰ Eş'ârî mezhebine göre resûller ilahi görevi üstlenmeden Allah'ın özel lütfuyla günahlardan korunmuşlardır. Bu korunma nübüvvetten önce büyük günahları, nübüvvetten sonra ise hem büyük hem de küçük günahları kapsamaktadır.¹⁸¹ Eş'ârîler ismet sıfatını: "Allah'ın (iyilik) yapabilme gücünü ibâdete tahsis etmesi ve günah fiili işlemek için yapabilme gücünü yaratmaması" şeklinde tanımlarlar.¹⁸² Ancak İmam Eş'ârî bu genel görüşten biraz farklı bir bakış açısına sahiptir. Kendisine göre ismet sıfatı sadece peygamberlik göreviyle sınırlıdır. Fakat Allah'a ortak koşmak (şirk) gibi büyük günahları bundan istisna tutmuştur. Bu yüzden Eş'ârî, peygamberlerin masumiyetini elçilik görevinden sonra üstlendiklerini söylemektedir.¹⁸³

Kur'ân-ı Kerim'de bazı elçilerin kıssalarında yer alan ve günah olarak yorumlanabilecek bazı eylemlere dair örneklerle rastlamaktayız. Bunlardan bir tanesi Hz. Âdem'in cennette yasak meyveden yemesi¹⁸⁴ olayıdır. Eş'ârî, Hz. Âdem'in yasaklı meyveyi yemesinin, peygamberlik ve masumiyet sıfatını kazanmadan önce gerçekleştiğini savunmuştur. Nitekim Hz. Âdem'in yeryüzüne indirilmesinden sonra nübüvvet makamı verilmiştir.¹⁸⁵ Peygamberler, nübüvvet görevini üstlendikleri andan itibaren Allah'ın koruması altındadır ve her türlü gûnahtan uzak tutulurlar.¹⁸⁶ Eş'ârî âlimi Cüveynî, (ö. 478/1085) peygamberlerin nübüvvet makamına ulaşmadan önce hata yapma ihtimalini reddetmemiştir. Bu konuda herhangi bir ayet veya hadis bulunmadığından, peygamberlerin hata yapmasının mantıksız olmadığını savunmuştur.¹⁸⁷ Yine Eş'ârî âlimlerinden olan Âmidî'de (ö. 631/1233) peygamberlerin tebliğ görevi almadan önce günah işlemelerinin imkânsız olduğunu savunan görüşe katılmamaktadır. Buna sebep olarak ise

¹⁸⁰ Sâbûnî, *el-Bidâye fî Usûli'd-Din*, (Çev. Bekir Topaloğlu), Ankara: DİB Yayınları, 1979, 53.

¹⁸¹ İrfan Abdulhamid, "Eş'ârî, Ebû'l- Hasan ", md., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, İstanbul 1995, c.10, 444-447.

¹⁸² Cüveynî, *el-Burhan*, I, 480-485; Abdulkâhir el-Bağdâdî, *Kitâbü Usûli'd-Din*, 169, 252; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevakıf*, c. 3, s. 530; Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, c. 5, s. 50.

¹⁸³ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ebî'l-Hasan el-Eş'ârî*, 176; Yavuz, "Eş'ârîyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 11, 447-455.

¹⁸⁴ Bakara, 2/ 35- 37; Araf, 7/ 20- 21, 23.

¹⁸⁵ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ebî'l-Hasan el-Eş'ârî*, 186.

¹⁸⁶ Abdulkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Firâk*, (Nşr. Muhyiddin Abdülhamid), Beyrut 1990, 222.

¹⁸⁷ Cüveynî, *el-İrşad*, 356.

peygamberleri insanlardan ayıran ismet sıfatının ancak vahiyle başlayıp Allah tarafından günahlardan korunacağını söylemektedir. Bu nedenle nebilerin nübüvvet görevini üstlendikleri andan itibaren günah işlemesi, hata yapması ve günaha sevk edecek işlerle meşgul olmaları mümkün görünmemektedir.¹⁸⁸

Eş'ârî kelmacılarının aksine Fahreddin Râzî (öl. 606/1210) peygamberlerin masumiyeti konusunda oldukça farklı bir görüş savunmaktadır. Râzî'ye göre peygamberlerin masumiyeti mutlakdır, ancak bu masumiyet peygamberlik görevini üstlenmelerinden önce değil, ancak bu görevdeyken başlar. Bu görüşün temelinde peygamberlerin örneklik gösterme ve doğru yolu rehberlik etme görevi, Allah'ın adaleti ve Kur'an ve hadislerden gelen deliller yer almaktadır. Râzî, peygamberlerin peygamberlik görevini üstlendikleri andan itibaren büyük veya küçük günaha kasıtlı olarak düşmeyeceklerini savunur. Ancak, dalgınlıkla hata yapmalarının mümkün olduğunu kabul eder. Bu hataların kasıtlı olmadığını ve peygamberlerin masumiyetini zedelediğini de vurgular. Râzî ayrıca peygamberlerin peygamberlik öncesi dönemde günah işlemiş olabileceklerini de kabul eder. Fakat bu günahların peygamber olduktan sonra affedildiğini ve masumiyetlerini etkilemediğini savunur.¹⁸⁹ Râzî "*Peygamberlerin Masumiyeti*" adlı eserinde, peygamberlere izafe edilen hata ve günahları mantıksal ve dini delillerle reddederek, bunların Haşevîyye (Haşviyye) fırkası tarafından uydurulduğunu söylemektedir. Râzî'nin yazmış olduğu "*Peygamberlerin Masumiyeti*" adlı rîsâlesinin amacı:

- Allah'ın elçilerini ve peygamberlerini savunmak.
- Peygamberlerin Adalet ve Doğruluk Mücadelesine desteklemek
- Haşeviyyenin peygamberlere yönelik iftiralarını ve hakâretlerini kınamak ve reddetmek
- Haşeviyyenin peygamberler hakkındaki sözleri yalan ve iftira olduğunu belirtmek.

¹⁸⁸ Âmidî, *Ebkârü'l-Efkâr fî Usul'id-Din*, III, 76-77.

¹⁸⁹ Fahrüddin er-Râzî, *Peygamberlerin Masumiyeti*, (Çev. Hasan Fehmi Ulus), İstanbul: İlim Yayınları, 1986, 21-22.

• Haşeviyyenin iddiaları hiçbir delil ve hüccete dayanmadığını söylemek.¹⁹⁰

Mâtürîdî, peygamberlerin, peygamberlik vazifesinden önce, doğumla birlikte ismet sıfatına sahip olduklarını söylemektedir. Hz. İsa'nın bebekken beşikte konuşması, peygamberliğinin kanıtına örnek olarak gösterilmiştir.¹⁹¹ Mâtürîdî'ye göre ismet sıfatı, Allah'ın insanları her zaman hayra yönlendiren ve kötülüklerden uzaklaştıran bir lütfudur. Günahsızlık sıfatına sahip olan peygamberler de dahil olmak üzere, Allah tarafından sınanmak ve test edilmek için irade ve ihtiyar sahibi olarak yaratılmıştır. Zira irade olmasaydı, insan değil melek olurlardı ve imtihanın anlamı kalmazdı. Oysa ki peygamberlerde sınanacaklarını bilmektedirler.¹⁹² Allâh'ın peygamberlerden putlara tapmaktan ve isyandan uzak durmalarını istemesi, onların tıpkı diğer insanlar gibi irade ve ihtiyara sahip olduklarının bir göstergesidir. Mâtürîdî peygamberlerin ismet sıfatı hakkında Allâh'ın onlara bir rahmeti olduğunu ve peygamberleri hayır yapmaya teşvik ettiği gibi kötülükten de alıkoyduğunu söylemektedir. Fakat peygamberlerin masumiyeti, imtihana tabi olmalarına engel olmadığını ifade etmektedir.¹⁹³

Ebû Hanîfe de peygamberlerin günahsızlık sıfatını şu şekilde tanımlamıştır: “Bütün peygamberler; sürçme ve hata hariç küçük, büyük günahlardan, ahlâk dışı şeylerden, küfür ve inkârdan uzak/münezzehtir. Hz. Muhammed, Allah tarafından seçilmiş sevgili kulu ve resulüdür. O hiçbir zaman puta tapmamış ve hiçbir günaha bulaşmamıştır.”¹⁹⁴ Mâtürîdî âlimi Ebûl'Leys es-Semerkandî (öl. 373/983) peygamberlerin günahsızlık sıfatını şu şekilde yorumlamıştır: Ona göre peygamberlerin küçük hatalar işlemeleri imkân dahilindedir. Bu hatalar peygamberlerin masumiyetini zarar vermez. Bu kusurlar bilerek ve isteyerek değil, farkında olmadan veya yanlışlıkla işlenen hatalardır.¹⁹⁵ Hanefî fakihî, usul ve kelâm âlimi olan İbn Hümâm (öl. 861/1457) da peygamberlerin ismet sıfatı hakkında Ebûl'Leys es-

¹⁹⁰ Râzî, *Peygamberlerin Masumiyeti*, 17-20.

¹⁹¹ Sâbûnî, *el-Munteka min İsmeti'l-Enbiya*, 9.

¹⁹² Sâbûnî, *Mâtürîdîyye Akaidi*, 121-122.

¹⁹³ Sâbûnî, *Mâtürîdîyye Akaidi*, 110.

¹⁹⁴ Ebû Hanîfe, Numan b. Sabit, *el-Fıkhu'l-Ekber*, İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2017, 74-75; Mustafa Öz, *İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri*, İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2017, 55.

¹⁹⁵ Semerkandî, *Şerhu'l-Fıkhu'l-Ekber*, y.y., Haydarâbât h.1321, 26; Râzî, *İsmeti'l-Enbiya*, 40.

Semerkindî'ye benzer bir görüş savunmuştur. Ona göre peygamberlerin küçük hatalar ve kusurlar yapması mümkündür. Ancak İbn Hümâm peygamberlerin Allah'tan aldıkları vahyi anlama ve insanlara ulaştırma konusunda kesinlikle hataya düşmezler. Vahyi tam ve eksiksiz olarak tebliğ ettikleri ve bu konuda kesinlikle korunduklarını söylemektedir.¹⁹⁶ Mâtürîdî âlimlerinden Pezdevî'ye göre peygamberler, Allah tarafından korunmuş oldukları için kasıtlı olarak günah işleyemezler. Bu, peygamberlerin masumiyetinin bir göstergesidir. Ancak peygamberler, zelle adı verilen küçük hatalardan masum değildirler. Pezdevî'nin bu görüşü genel olarak bütün Mâtürîdîler'i kapsamaktadır.¹⁹⁷

Kur'an'da peygamberlere Allah tarafından bahşedilmiş ismet sıfatına dair çeşitli ayetler bulunmaktadır. Örneğin: Firavun'un Hz. Musa'ya karşı sevgi duymasını sağlayan ve onu Firavun'un zulmünden koruyan Allah, ayrıca günahsızlık sıfatının bir tezâhürü olarak onu korumuş olduğunu beyan etmiştir.¹⁹⁸ *"Biz ona İshak'ı ve Yakub'u armağan ettik. Hepsini hidayete erdirdik. Daha önce Nûh'u da hidayete erdirmiştik. Zürriyetinden Dâvud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yûsuf'u, Mûsâ'yı ve Hârûn'u da. İyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız."*¹⁹⁹ Zikredilen ayetler, peygamberlerin Allah tarafından seçilmiş ve özel sıfatlarla donatılmış kişiler olduğunu göstermektedir. İsmet sıfatı da bu özel sıfatlardan biridir ve peygamberlerin Allah'ın elçileri olarak görevlerini eksiksiz yerine getirmelerini sağlamaktadır. Ne var ki, peygamberlerin de diğer insanlar gibi sosyal ve aile hayatları mevcuttur. Toplumda vuku bulan her türlü beşerî hadiseyi müşahade ve tecrübe etmişlerdir. Yemek yemeleri, evlenmeleri, çalışmaları, yaşamaları ve vefat etmeleri gibi fiilleri, beşerî vasıflarının birer tezahürüdür. De ki: *"Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyediliyor. Artık O'na yönelin ve O'ndan bağışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay hâline!"*²⁰⁰ Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin diğer insanlardan farklı olarak vahiy alma yeteneğine sahip olduklarını açıkça belirtmektedir. Bu vasıf, peygamberlerin

¹⁹⁶ İbnu'l-Hümâm, *el-Müsâvere*, 200-201.

¹⁹⁷ Pezdevî, *Usûlu'd-Din*, 172.

¹⁹⁸ Taha, 20/39.

¹⁹⁹ Enam, 6/ 84.

²⁰⁰ Fussilet, 41/6.

Allah'ın elçileri olmalarının temelini oluşturmaktadır. Peygamberleri “insani vasıflar” çerçevesinde ele aldığımız zaman, İslâm âlimleri tarafından “zelle” diye tabir edilen bazı hatalarının olması doğaldır. Zira kusursuzluk sıfatı, ilahî imtihanın gereği olan insanların kendi kararlarını verme yeteneğine karşıtlık oluşturmamaktadır.²⁰¹ Nitekim Kur'an'da bazı peygamberlerin imtihana tâbi olduğuna dair örnekler bulunmaktadır. Örneğin: “*Bunun üzerine onlar (Âdem ve eşi Havva) o ağacın meyvesinden yediler. Bu sebeple ayıp yerleri kendilerine göründü ve cennet yaprağından üzerlerine örtmeye başladılar. Âdem, Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı.*”²⁰² Ancak peygamberlerin işlediği hatalar, peygamberlik görevini zedeleyecek, kuşku uyandıracak, tebliğ ettikleri dinin kabulünü zorlaştıracak derecede ağır kusurlar olamaz. Peygamberlerle ilgili rivayetlerde geçen ve hata olarak nitelendirilen fiiller, Allah'a isyan anlamına gelen “zenb, cürüm ve kebir” türü hatalar olmamalıdır.

Bu tür fiillerin dışında kalan rivayetler ise, Allah'a isyan anlamındaki günah olmasa da bazı kişi tarafından günah olarak değerlendirilebilir. Bu tür durumlarda Allah'ın peygamberleri uyarması ve peygamberlerin af dilemesi, Allah'ın bu fiilleri düzeltmesine vesile olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi, peygamberlerin kasıtsız, sehven ve peygamberlik öncesi dönemde günah veya hata işlemesi imkân dahilindedir. Ancak peygamberlik vazifesinden sonra ismet sıfatının bir gereği olarak büyük günah işlemelerinin mümkün olmadığı konusunda İslam âlimlerinin genel bir görüş birliği bulunmaktadır. Ebû Hanîfe (ö. 150/767), peygamberlerin günahsız olduğunu ancak istemsizce hatalar işleyip, zellelerinin olabileceğini söylemektedir.²⁰³ Örneğin: Hz. İbrahim'in tevhid inancını göstermek için putları kendisi kırdığı halde, “*bunu ilahlarımıza sen mi yaptın? Sorusuna, belki bu işi onların en büyükleri yapmıştır. Hadi ondan sorun eğer konuşuyorsa demesi,*”²⁰⁴ Hz. Musa'nın yanlışlıkla bir kişinin ölümüne sebep olması,²⁰⁵ Hz. Yunus'un hidayete cevap vermeyen kavmini izinsiz bırakıp gitmesi, bazı kaynaklarda peygamberlerin yaptığı yanlışlar

²⁰¹ Sâbûnî, *Mâtürîdiye Akâidi*, 121-122.

²⁰² Taha, 20/ 121.

²⁰³ Ebû Hanife, *el- Fıkhü'l- Ekber*, 73.

²⁰⁴ Enbiya, 21/ 57, 62- 63.

²⁰⁵ Kasas, 28/ 15.

arasında zikredilmektedir.²⁰⁶ Hz. Davud'un davacının duygulu ve güçlü sözlerinden etkilenerak davalıya cevap hakkı vermeden davacı lehine karar vermesi.²⁰⁷ Hatta Hz. Muhammed, Kureys'in öncülerinde birini İslam'a davet ettiği sırada, Abdullah b. Ümmi Mektum'un gelip soru sorması üzerine yüzünü buruşturması ve sırtını dönmesi²⁰⁸ bu mahiyette sunulan olaylardır.

Allah, sadece peygamberlerini değil, kendisine ibadet ve dua eden samimi ve ihlâslı kullarını da hatalardan koruyabilir. Beşer olmanın doğal bir sonucu olarak herkes hata yapabilir. Bu durum peygamberler için de geçerlidir. Fakat hataya düşen bir kul, Allah'a karşı sorumluluğunun bilincindeyse gecikmeksizin tövbe ederek hatasından döner. Peygamberleri diğer kullardan ayıran en önemli özellik ise, hata yaptıklarında vahiy yoluyla Allah tarafından uyarılmalarıdır. İşte peygamberlerin ismet sıfatının temelini bu olduğu düşünülmektedir. Netice itibarıyla peygamberler, toplumda itibarlarını zedeleyebilecek, saygınlıklarını sarsacak ve insanların onlardan uzaklaşmalarına sebep olabilecek her türlü günahattan muhafaza edilmişlerdir.

2.8.5. Tebliğ

Tebliğ “be-la-ğa” fiilinden türetilmiş mastar bir kelimedir. Sözlükte ulaştırmak, yetiştirmek, iletmek, haber vermek, nakletmek, bildirmek²⁰⁹ taşımak, en sona ulaştırmak, yerine getirmek, üstün, kesin²¹⁰ gibi manalara gelmektedir. Tebliğ, bir bilginin muhatap tarafından anlaşılması için ona aktarılması sürecidir. Bu süreçte, bilginin doğru ve anlaşılır bir şekilde aktarılması önemlidir. Tebliğ, bir iletişim aracı olarak, bilginin muhatap tarafından anlaşılmasını ve kabul edilmesini sağlamaktır. Istilâhi anlamda tebliğ; Allah tarafından nebilere iletilen ilahî vahyi noksansız bir şekilde toplumlarına bildirmeleridir.²¹¹ Peygamberlerin Allah'tan aldıkları vahiyleri, insanların anlayacağı şekilde ve herhangi bir değişiklik yapmadan muhataplarına ulaştırmaları gerekmektedir. Tebliğ, duyurma ve ulaştırmanın

²⁰⁶ Enbiya, 21/ 87- 88.

²⁰⁷ Sad, 38/ 21- 25.

²⁰⁸ Abese, 80/ 1- 12.

²⁰⁹ İbn Manzur, VIII, 419-421.

²¹⁰ İsfahânî, *el-Müfredât*, 167.

²¹¹ Sâbûnî, *Mâtürîdîyye Akâidi*, 10.

ötesinde, zorlama ve baskı yoluyla bir şeyi kabul ettirme veya yaptırma anlamına gelmemektedir. Mâtürîdî'ye göre peygamberler, ilâhi vazifelerini yerine getirirken karşılaştıkları sıkıntılar ve tehditler karşısında bile geri adım atmadan Allah'ın emirlerini halka iletmekle yükümlüdürler.²¹² Zira elçilerin, Allah'tan aldıkları emirleri topluma iletmemeleri, gizlemeleri veya değiştirmeleri, onların ismet sıfatı ile çelişmektedir. Çünkü elçiler, ilâhi vahyi eksiksiz ve hatasız bir şekilde topluma aktararak onların doğru yolu bulmalarını sağlamakla sorumludurlar.²¹³

Peygamber aynı zamanda bir elçidir. Elçilik görevi, emaneti Allah'ın emrine uygun olarak iletmektir. Bir peygamber, bu görevi dünyevi bir menfaat için kullanırsa, yüce Allah'a karşı ihanet etmek olur. Bu da bir elçi için kabul edilebilecek bir durum değildir. Peygamberler, tebliğ görevini yerine getirirken karşılaştıkları sorun ve problemler ne kadar zor ve meşakkatli olursa olsun, çevrelerindeki insanlardan hatta kendi ailelerinden gelen tepkilere rağmen görevlerini eksiksiz yerine getirmişlerdir. Peygamberlerin vahye ekleme ve çıkarma yapması mümkün değildir.²¹⁴ Peygamberler, insanları eşi ve benzeri olmayan Allah'a iman etmeye davet ederken, hoşgörü ile,²¹⁵ herhangi bir menfaat gözetmeden,²¹⁶ sonucu irdelemeden²¹⁷ çağırılmışlardır. Elçiler, Allah'ın vahyini tebliğ etme görevi için sayısız zorlukla karşılaşmışlar, alay ve aşağılama görmüşlerdir. Buna rağmen ümitlerini yitirmemişler ve yorulmadan, usanmadan gece gündüz demeden bu görevi yerine getirmişlerdir.²¹⁸ Peygamberler, sadece tebliğ yapmakla kalmamış, aynı zamanda bulunduğu topluma ilahi mesajları anlamaları için beyanlarda bulunmuşlardır: *“(O peygamberleri) açık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik”*.²¹⁹ ayeti ilahi mesajları daha iyi anlamaları ve benimsemeleri için nebilerin açıklamalarda bulunduklarını göstermektedir. Peygamberler, Allah'ın yoluna

²¹² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, IX, 211-212.

²¹³ Sâbûnî, *Mâtürîdîyye Akâidi*, 110.

²¹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, IX, 248-249.

²¹⁵ Yusuf, 12/108.

²¹⁶ Şuara, 42/127,145.

²¹⁷ Kasas, 28/56.

²¹⁸ Nuh, 71/5-10.

²¹⁹ Nahl, 16/44.

davet ederken, sadece sözlü olarak tebliğ yapmakla yetinmemişler, aynı zamanda kendi hayatlarıyla da örnek olmuşlardır. Nebiler, Allah'ın emirlerini ve yasaklarını önce kendi hayatlarında uygulamışlar, böylece insanlara bu emir ve yasakların ne anlama geldiğini fiili olarak göstermişlerdir.

İbadetlerin yapılış şekilleri, yerleri ve zamanları, kutsal kitaplarda genel olarak belirtilmiştir. Ancak, bu ayrıntıların nasıl uygulanacağı konusundaki detaylar, peygamberlerin öğretileri ve uygulamalarıyla belirlenmiştir. Bu durum, peygamberlerin sadece tebliğ eden değil, aynı zamanda birer eğitmen olarak da görev yaptığını göstermektedir. Bundan dolayı, yeni bir medeniyetin temellerini atan elçiler, toplumların öğretmenlerin öğrencilerine yaklaştığı gibi ele almışlardır. Tıpkı öğretmenlerin sadece bilgi aktarmakla kalmayıp öğrencilerin eksik ve yanlışlıklarının giderilmesinde etkin rol oynarlarsa peygamberlerde dini ve ahlaki değerlerin öğrenilmesinde ve yaşanmasında, ayrıca ibadetlerin nasıl yerine getirileceğinin öğretilmesinde etkin ve önemli bir rol oynamışlardır. Onlar, toplumlarına rehberlik ederek, insanların doğru bir şekilde yaşamalarını sağlamışlardır. Peygamberlerin görevi, ilahi mesajı insanlara ulaştırmakla sınırlı değildir. Aynı zamanda bu mesajı açıklamak (tebyin), öğretmek (ta'lim), uygulamasını göstermek ve kontrol etmek ve ümmetlerini kötülüklerden arındırmak (tezkiye) gibi önemli görevler de üstlenirler.²²⁰ Peygamberlerin tebliğ görevi, insanların mazeretlerini ortadan kaldırmıştır. Peygamberler, Allah'ın emirlerini ve yasaklarını açıkça ve anlaşılır bir şekilde insanlara bildirmişlerdir. Peygamberlerin tebliğleri, insanların Allah'ın emirlerini öğrenmelerine ve bunları yerine getirmeleri için gerekli olan bilgiye sahip olmalarına yardımcı olmuştur. Bu nedenle, bir kimsenin tebliğ görevinin yerine getirilmesinden sonra, Allah'ın emirlerini bilmemek veya bunları yerine getirmek istememek gibi mazeret beyan etme ihtimalleri ortadan kalkmıştır. Çünkü Allah dinini eksiksiz ve hatasız bir şekilde insanlara ulaştırmıştır.²²¹ Geçmişte her kavme ve topluma elçileri

²²⁰ Kılavuz, *Anahatlarıyla İslâm Akaidi*, 231.

²²¹ Gölcük, v.d., *Kelâm*, 344.

aracılığıyla kendi dillerinde seslenmiştir.²²² Bu durum Kur'an'da açıkça belirtilmiştir. Örneğin: *“Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*²²³ ayeti peygamberlerin bulundukları topluma kendi dilleri ile hitap etmeleri ilahi mesajların daha anlaşılır ve etkili olmasını sağlamıştır. Kur'an'da isimleri zikredilen peygamberlerin dilleri de farklıdır. Örneğin, Hz. Nuh'un Süryanice, Hz. İbrahim'in İbranice, Hz. Musa'nın İbranice ve Mısır dili, Hz. İsa'nın Aramice, Hz. Muhammed'in ise Arapça konuştuğu farklı milletlere ve topluluklara muhtelif dillerde kutsal metinlerin gönderildiği bilinmektedir. Tebliğin etkili olabilmesi için peygamberlerin insanların kendi dillerini konuşmaları gerekmektedir. Aksi takdirde, insanlar peygamberlerin mesajını anlamayabilir ve ona uyamayabilirler. Kur'an'da peygamberlerin tebliğ görevi, Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara aktarmak olarak tanımlanmaktadır.

Bu görevi yerine getiren peygamberler, gelen emirleri tebliğ ettikten sonra, insanların bunları kabul edip etmeme konusunda herhangi bir sorumluluk taşımazlar. Örneğin: *“Sana düşen, sadece açık seçik duyurmaktır.”*²²⁴ *“Sorumlu olduğun şey ancak tebliğ-davettir; hesap sorucu biziz.”*²²⁵ *“Peygamberin görevi, tebliğ etmekten ibarettir...”*²²⁶ bu ve benzeri ayetler incelendiğinde, aslında peygamberler sadece müjdeleyici ve uyarıcıdırlar. Hidayet ise Allah'ın bir lütfudur ve Allah, kimi hidayet erdirmek isterse, ona hidayet eder. Bu nedenle, peygamberlerin insanları inanmaya zorlaması veya onları sorumlu tutması söz konusu değildir. Peygamberler, Allah'ın elçileridir, ancak Allah'ın vekili değildirler. Nitekim Kur'an'da Hz. Muhammed'e hitaben, *“Biz seni onların üzerine bir bekçi kılmadık. Sen onların vekili değilsin”*²²⁷; *“... Ben size bekçi değilim”*²²⁸; *“... Ey Muhammed! Sen onlara vekil değilsin”*²²⁹; *“Ey Muhammed! Biz seni*

²²² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VIII, 293-296.

²²³ İbrahim, 14/4.

²²⁴ Nahl, 16/35, 82.

²²⁵ Rad, 13/40.

²²⁶ Maide, 5/99.

²²⁷ Enam, 6/ 107.

²²⁸ Hud, 11/ 86.

²²⁹ Zümer, 39/ 41.

onlara vekil olarak göndermedik”²³⁰ şeklinde buyurmaktadır. Peygamberler insanların hidayete ermesinde sadece birer aracılardır. Peygamberler, kendi arzu ve iradelerine göre hareket eden vekiller değil, Allah’ın emirlerini tebliğ eden elçilerdir.

Mâtürîdî’ye göre, “*Seni onlara vekil kılmadık.*” ayetine dayanarak, peygamberler insanların işlerini takip etmekle veya onların yaptıklarından sorumlu tutulmakla görevlendirilmemiştir. Onların görevi, Allah’ın mesajını insanlara ulaştırmak ve onları hakikate çağırmaktır. Hidayet ise, Allah’ın lütfudur. Bu görevi yerine getirdikten sonra, insanların bu emir ve yasakları kabul etmesi veya reddetmesi konusunda herhangi bir sorumlulukları yoktur. Bu konudaki sorumluluk, tamamen insanlara aittir. Nitekim Kur’an’da “*Onların hesabında senin üzerine düşen bir sorumluluk yoktur, senin hesabında da onların üzerine düşen bir sorumluluk yoktur.*”²³¹, “*Eğer yüz çevirirlerse, yüklendiği kendisine, sizin de yüklendiğiniz sizedir.*”²³² Yani insanların yaptıkları hataların vebalinden peygamberlerin sorumlu olmayacakları anlaşılmaktadır. Mâtürîdî’ye peygamberlerin vazifesi, Allah’ın emir ve yasaklarını insanlara iletmek ve onları hidayet yoluna çağırmaktır. Eğer insanlar peygamberlere inanır ve emirlerini yerine getirirlerse, hidayete erip kurtuluş yolunu bulurlar. Ancak insanlar, nebilerin tebliğ ettiği emir ve yasakları kabul etmez ve inkâr ederlerse, peygamberler onları zorla inandırmaya veya cezalandırmaya çalışmazlar.²³³ Peygamberlerin görevi, sadece tebliğ etmekle sınırlı değildir. Aynı zamanda, ikaz edici ve sevindirici bir yönleri de vardır. Çünkü peygamberler, yalnızca Allah’ın emirlerini insanlara bildirmek için değil, aynı zamanda bu emirlere uyanları müjdelemek ve uymayanları da uyarmak için gönderilmiştir.²³⁴ Nitekim Kur’an’da “*Doğrusu (ey peygamber), biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Yakıcı azaba mahkûm olanlardan sen sorumlu değilsin.*”²³⁵, “*Şüphesiz ben size O’nun tarafından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.*” buyrulmaktadır. Bu konudaki ayetler

²³⁰ İsra, 17/ 54.

²³¹ Enam, 6/52.

²³² Nur, 24/ 54.

²³³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, IX, 248-249.

²³⁴ Sebe, 34/28.

²³⁵ Bakara, 2/119.

peygamberlerin tebliğ görevinin, sadece Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara aktarmakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda insanları bu emir ve yasaklara göre hareket etmeye teşvik etmek ve uyarmak anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, peygamberler, Allah'ın yasaklarını ihlal edenleri ahiret cezalarından haberdar etmekten, Allah'a itaat edenleri ise cennet mükafatlarıyla müjdelemekten sorumludurlar. Dolayısıyla, peygamberlerin tebliğ görevi, sadece bir bilgi aktarımı değil, aynı zamanda bir sorumluluk ve sorumluluk bilinci aşılamaı içermektedir. Peygamberlerin tebliğle alakalı Ehl-i Sünnet âlimlerinin görüşlerini kapsamlı bir bakış açısıyla ele aldığımızda şu sonuçlara varabiliriz:

- Gönderilen tüm peygamberlerin görevi, insanları Allah'a kulluk etmeye ve ibadeti Allah'a has kılmaya davet etmek olmuştur. Bu görevi yerine getirirken, vahiy yoluyla aldıkları emir ve yasakları açıklayarak ve anlaşılır hale getirerek insanların bu emirleri yerine getirmesini kolaylaştırmışlardır.²³⁶ Bu nedenle, peygamberler insanlara tebliğ ettikleri emir ve yasakların uygulanması için gerekli olan ahlaki ve sosyal altyapıyı oluştururlar. Bu açıdan, peygamberler yaşadıkları toplumlarda rol model olarak kabul edilirler. Örneğin Kur'an'da: *“Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*²³⁷ buyrulmaktadır. Bu nedenle, peygamberler tebliğ ettikleri emir ve yasakları açıklama, uygulama ve örnek olma görevlerini de yerine getirirler. Bu görevler de tebliğ görevinin bir parçası mahiyetindedir.

- Peygamberlerin tebliğ sıfatı, onları uyarma ve müjdeleme görevini de üstlenmelerini gerektirmektedir.²³⁸ Fizik ötesi âlem ve özellikle ahiret yurdu hakkında bilgi vermektir. Peygamberler, insanlara bu âlemlerin varlığını ve önemini anlatarak, onları bu ebedi yurda hazırlıklı olmaya çağırmışlardır. Bunun yanı sıra, yaptıklarının karşılığında cennet ve cehennem, azap veya mükafatın olacağını bildirerek iyiliğe teşvik edip, kötülükten uzak tutmaya çalışmışlardır. Allah'ın insanlara olan vaatlerinin

²³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, IX, 281-282.

²³⁷ Âl-i İmrân, 3/31.

²³⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, V, 68.

mutlak olduğunu ve hiç kimseden korkmadan ve hiçbir eksiltmeye gitmeden aktarmak gibi görevleri de kapsamaktadır.²³⁹

- Peygamberler, kendilerine vahyolunan mesajı herkese eşit bir şekilde tebliğ ederler. İnsanları zengin, fakir, efendi, köle gibi sosyal statülerine göre ayırmazlar.²⁴⁰ Bu da nebilerin insanlar arasında ayırım yapmadıklarını ve herkesin Allah'ın mesajına ulaşma hakkına sahip olduğunu göstermektedir.

- Peygamberler, Allah'ın rızası olmadan hiçbir emir ve haberin tebliğini sonraya bırakmazlar. Allah'tan gelen mesajları insanlara ulaştırmak için her zaman hazır olurlar. Bu, onların Allah'ın mesajına karşı sorumluluklarının bilincinde olduklarını gösterir.

- Peygamberler, tebliğlerini güzel söz ve davranışlarla yaparlar. Bu, onların tebliğ görevinin bir başka özelliğidir. Peygamberler, insanların doğru yolu bulup hidayete ermeleri için güzel söz ve yumuşak bir dil kullanmıştır.²⁴¹ Bu, onların insanlarla iletişim kurmada başarılı olduklarını göstermektedir.

Netice itibariyle tebliğ, Allah'ın insanlara mesajını ulaştırmak ve onları eğitmek için kullandığı bir yöntemdir. Tebliğ ve eğitim arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de, Allah'ın, insanları eğitmek için tebliğ yöntemini kullandığına dair birçok ayet bulunmaktadır. Örneğin, Allah şöyle buyurmaktadır: “*Andolsun ki biz her ümmete, “Allah’a kulluk edin, sahte tanrılardan uzak durun” diyen bir elçi gönderdik.*”²⁴² Örneğin Allah, her ümmete bir peygamber gönderdiğini ve bu peygamberlerin, insanları Allah'a ibadet etmeye çağırdığını belirtmektedir. Bu, Allah'ın, insanları eğitmek için tebliğ yöntemini kullandığının açık bir göstergesidir. Peygamberlerin tebliğ görevi, anlık bir olay değil, uzun ve sürekli bir süreçtir. Örneğin, Hz. Muhammed'in tebliğ görevi, 23 yıl sürmüştür. Bu, tebliğ görevinin, insanların eğitilmesi için gerekli olan uzun ve sürekli bir süreç olduğunu göstermektedir. Bütün peygamberlerin tebliğlerinin temelinde, Allah'ın birliği ve tekliği anlamına gelen tevhîd inancı

²³⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, V, 68.

²⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, IX, 199-200.

²⁴¹ Tâhâ, 20/44.

²⁴² Nahl, 16/36.

bulunmaktadır.²⁴³ Kur'an'da “İbrâhim, babası Âzer’e, “Putları tanrılar mı sayıyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapkınlık içinde görüyorum.”²⁴⁴ demesi peygamberlerin insanları tevhit inancına davet ettiklerine dair örnek olarak gösterilebilir.

2.8.6. Fetânet

Fetânet, Arapça kökenli bir kelime olup, sözlükte “anlamak, bilmek, işin ehli olmak, ahmaklığın zıddı”²⁴⁵ anlamına gelmektedir. Peygamberlerin fetânet sıfatı, onların sadece akıllı ve zeki olmalarından öte, ahlaki meziyetler ve pratik becerileri de içene alan geniş bir kavramdır.²⁴⁶ Kur'an-ı Kerim peygamberlerin üstün bir akıl ve zekâyâ sahip olduklarını, akıl yürütme yeteneklerinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Peygamberler, Allah'tan gelen mesajları insanlara iletmekle görevlidirler. Bu görevi yerine getirebilmek için, onların güçlü bir zekâyâ, sağlam bir hafızaya ve geniş bir bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Peygamberler, “belâdet”, “hamâkat”, veya “sefâhet” gibi kavramlardan uzaktır. Çünkü Allah, bütün peygamberleri üstün bir akıl yürütme yeteneği ve zekâ ile donatmıştır. Bu sayede peygamberler, peygamberlik görevlerini en iyi şekilde yerine getirebilmişlerdir.²⁴⁷

Mâtürîdî, peygamberlerin fetânet sıfatı ile ilgili olarak, Hz. Süleyman'ın bir topluluğun bağına geceleyin giren koyun sürüleri ile ilgili olarak verdiği bir ictihad'ın örneğini verir.²⁴⁸ Bu ictihad'a göre, koyun sürüsü sahibinin işlediği zarar, ekin sahibine ödenmelidir. Bu nedenle, koyun sürüsü alınır ve ekin sahibine verilir. Koyunların yavruları, sütünden elde edilen ürünler, yün ve etleri de ekin sahibine aittir. Koyun sahipleri hem bağıcılıkla ilgilenererek üzüm yetiştirir hem de tarımla uğraşarak ekinleri eker, büyütür ve hasat etmeye hazır hale getirirler. Ekinler olgunlaştığında toplanır ve koyunlar da sahiplerine geri teslim edilir. Hz. Süleyman'ın koyun sürüsü

²⁴³ Bkz. Bakara, 2/ 131-133, 140, 258; Nahl, 16/ 2; Fussilet, 41/ 14; Şuara, 26/ 23- 28, 106-108, 161- 163; Taha, 85- 96; Neml, 27/ 28- 31; Maide, 5/ 116- 117; Hud, 11/ 24- 25, 50, 61, 84; Nuh, 71/ 2- 3

²⁴⁴ Enam, 6/ 74.

²⁴⁵ İbn Manzûr, XIII, 323.

²⁴⁶ Kılavuz, *Anahatlarıyla İslâm Akaidi*, 228; Gölcük, v.d., *Kelâm*, 346.

²⁴⁷ Hamdi Gündoğan, *İslâm Akaid Esasları*, İstanbul: Çıra Yayınları, 2014, 102-103; Kılavuz, *Anahatlarıyla İslâm Akaidi*, 230.

²⁴⁸ Enbiya, 21/78-79.

olayı hem ekin sahibinin hem de koyun sürüsü sahibinin haklarını korumayı gerektiren hukuki bir durumdur. Bu nedenle, bu olayda uygulanacak çözümün hem telafi edici hem de adaletli olması gerekmektedir. Hz. Süleyman'ın koyun sürüsü olayı hakkında birçok çözüm bulunmakla birlikte, genel olarak iki farklı çözüm öne çıkmaktadır.²⁴⁹

- Koyun sürüsü sahibinin zararı telafi etmesi çözümünde, ekin sahibinin hakkı korunmaktadır. Ancak, bu çözümde koyun sürüsü sahibi mağdur olmaktadır. Çünkü, koyun sürüsü sahibi, bu parayı bir anda ödeyemeyebilir ve bu durum onun geçim kaynağını kaybetmesine neden olabilir.

- Koyun sürüsünün ekin sahibine verilmesi çözümünde ise hem ekin sahibinin hakkı korunmakta hem de koyun sürüsü sahibinin mağduriyeti engellenmiş olmaktadır. Çünkü, bu çözümde ekin sahibi hem geçim kaynağına sahip olmakta hem de zararının karşılığını almaktadır. Koyun sürüsü sahibi ise, koyunlarını geri almak için ekinleri eski haline getirmek zorundadır. Bu da onun mağduriyetini en aza indirmektedir. Bu nedenle, bu çözümün hem telafi edici hem de adaletli olduğunu söylemek mümkündür.

Hz. Süleyman, bu olayda ikinci çözümü benimsemiştir. Bu çözüm hem ekin sahibinin hakkını korumuş hem de koyun sürüsü sahibinin mağduriyetini engellemiştir. Bu durum, Hz. Süleyman'ın üstün bir akıl ve zekaya sahip olduğunu göstermektedir. Kur'an'da peygamberlerin üstün akıl ve zekâlarını kullandıklarına dair başka birçok örnekler bulunmaktadır. Bu örneklerden bazıları şunlardır: Hz. İbrahim'in kavmini putlara tapınmaktan vazgeçirmek için verdiği mücadelesi,²⁵⁰ Nemrut'un iddialarını mantıksal bir şekilde çürüterek, onun yenilgiye uğratması,²⁵¹ ve Hz. Nuh'un kavmi ile olan tartışmasında da benzer durum bulunmaktadır.²⁵² Her peygamber, üstün bir zekâ ve idrak gücüne sahiptir. Bu, onların peygamberlik görevini yerine getirebilmesi için gereklidir. Çünkü peygamberler kendileri verilen tebliğ vazifesini yerine getirebilmek için hem vahyi iyi anlamaları hem de

²⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, IX, 304-309.

²⁵⁰ Enbiya, 21/ 58- 67.

²⁵¹ Bakara, 2/ 258.

²⁵² Hud, 11/ 32.

insanların anlayabileceği bir dil ve üslup kullanmaları gerekmektedir. Peygamberler, Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara tebliğ vazifesini yerine getirirken hem dostlarının sorularına hem de itirazlarına ve maruz kalmışlardır. Peygamberlerin düşmanlarının itirazları, onların peygamberliğini reddetmek veya onu engellemek içindir. Dostların soruları ise, onların vahyi doğru anlamak ve Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirmek içindir. Zira Kur'an'da şöyle belirtilmiştir: “(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir”.²⁵³ Peygamberlerin üstün zekâsı, onların peygamberlik görevlerini yerine getirmelerini sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Bu zekâ, onların karşısına çıkan zorluklara ve engellere karşı koymalarına, Allah'ın vahyettiklerini doğru anlamalarına ve insanlara doğru bir şekilde aktarmalarına, karşısına çıkan itirazları ve soruları cevaplandırmalarına yardımcı olmuştur.

2.9. Nübüvvetin Vehbî -Kesbî Olması Meselesi

Klasik kelâm kaynaklarında nübüvvetin “vehbi-kesbi” olma meselesi hakkında genel olarak fikir birliği bulunduğundan, bu konuya fazlaca değinilmemiştir. Kelâm kitaplarında fetânet ile ilgili mevcut bilgiler, büyük ölçüde İslam filozoflarının bu konuyu ele alış biçimlerine yönelik eleştiriler şeklindedir. İslam düşünce tarihinde nübüvvetin vehbîliği, İslam kelâm geleneğinde yaygın olarak kabul gören bir görüştür. Eş'ârî ve Mâtürîdî ekolleri, nübüvvetin, insan çabasının bir sonucu değil, Allah'ın bir lütfu olduğu, yani “vehbî” olduğu görüşündedirler.²⁵⁴ Bu görüşe göre, nübüvvet, Allah'ın bir kulunda tecelli eden bir kudrettir ve bu kudret, insan çabasıyla elde edilemez. Allah tarafından bahşedilen nübüvvet ve risâlet, kişilerin kendi çabalarıyla veya kendilerinde bulunan bir ayrıcalık sonucunda kendilerine tahsis edilmiş bir rütbe değildir. Zira Allah, istediği kişiye ferâset, ilim ve üstünlük verir.²⁵⁵ Nübüvvetin, Allah'ın takdirinde gerçekleşen ve kulun niyet, irade ve çabasına bağlı olmayıp, Allah

²⁵³ Nahl, 16/ 125.

²⁵⁴ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 27.

²⁵⁵ Bakara, 2/269.

tarafından verilen bir makam olması nübüvvetin vehbî olduğunu göstermektedir. Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: *“Nihâyet o müşriklere bir âyet okunduğunda, onlar, bunun benzeri bize verilmedikçe inanmayız dediler. Ancak Allah, bu görevi kime vereceğini çok iyi bilir.”*²⁵⁶ İlgili ayette, müşriklerin, kendilerine bir mucize gösterilmesi talebinde bulundukları ve bu talebin, nübüvvetin kesbî olduğu şeklindeki inançlarına dayandığının ifade edildiği görülmektedir. Ancak ayette, Allah'ın, nübüvvetin sahibini kendi takdiriyle seçeceği ve bu konuda kimsenin bir tasarrufunun bulunmadığı açıkça belirtilmektedir.

Bu ayetin nüzul sebebi konuyu daha iyi açıklamaktadır. Hz. Peygamber'in risâlet görevini üstlenmesi ve Mekke toplumunu İslâm'a davet etmesi, nübüvvetin kesbî olduğu şeklindeki inançlara sahip olan Mekke müşriklerinin, Hz. Muhammed'den benzer mucizeler göstermesini talep etmelerine neden olmuştur. Mekke müşriklerinin önde gelenlerinden Velid b. Muğire, kibirli bir tutumla, yaşı ve zenginliğiyle peygamberlik makamına daha layık olduğunu savunarak Peygamber efendimiz'e meydan okumuştur. Ebu Cehil ise, Abdümenâf oğullarının şeref yarışında kendilerinden önde olduğunu ve peygamberlik gibi bir ayrıcalığın onlara bahşedilmesi gerektiğini savunmuştur. Her ikisi de peygamberlik makamının dünyevi güç ve statü ile ilişkilendirilmesi gerektiğine inandığını görülmektedir. Diğer Mekkeli liderler de benzer şekilde peygamberlik ve vahiy talebinde bulunmuşlardır.²⁵⁷ Mekke müşriklerinin, nübüvvetin kesbî olduğu şeklindeki inançları, *“Hayır, onlardan her biri, kendisine apaçık sahifeler verilmesini istiyor.”*²⁵⁸ Ayetine de yansımaktadır. Bu inanç, müşriklerin, nübüvvetin bir makam olduğunu ve bu makama erişmek için çaba sarf edilmesi gerektiğine inandıklarını göstermektedir. Allah, kendisine inanmayıp ortak koşanlara, nübüvvet makamının kendilerinin hak ettiğini iddia eden müşriklere cevaben şöyle buyurmaktadır: *(Ey Muhammed!) De ki: “Hamd Allah'a mahsustur. Selâm onun seçtiği kullarına.” Allah mı daha*

²⁵⁶ En'am, 6/124.

²⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, V, 207-208; Elmalılı Muhammed Hamdî Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Zehraveyn Yayınevi, 1992, III, 512.

²⁵⁸ Müddessir, 74/52.

hayırlıdır, yoksa onların ortak koştukları mı?”²⁵⁹ ayeti risâlet makamının istemekle değil, kendisinin seçtiği kullarından olacağını vurgulamaktadır.

Eş’ârî kelâmcılarından olan Bâkılânî, nübüvvetin vehbîliği konusundaki görüşlerini müstakil bir eserde ele almamıştır. Ancak eserlerinde yer alan bazı ifadeler, onun bu konudaki düşüncesine dair ipuçları vermektedir. Bâkılânî, nübüvvetin vehbîliğini savunurken, kesbîlik üzerinde durmamış; nübüvvetin vehbîliğinin detaylarına odaklanmıştır. Bâkılânî, nübüvvetin vehbîliği konusundaki tartışmayı, bu görüşün Allah’ın hikmeti ve adaleti ile çeliştiği yönündeki eleştirilerle başlatır. Bu eleştirinin temelinde, eşitlik ve adalet kavramları yatmaktadır. Aynı türden varlıklar arasından birinin seçilerek, diğerlerinden ayrıcalıklı tutulmasının Allah’ın hikmetine uygun olmadığı iddiası yatmaktadır. Bu eleştiri, Berâhime’nin dile getirdiği bir itiraz olarak bilinmektedir. Bâkılânî, nübüvvetin vehbîliği konusundaki eleştirileri ele alırken, Berahime’nin dile getirdiği itirazı da değerlendirir. Bu itiraza göre, aynı türden varlıklar arasından ayrıcalıklı hale getirilerek, türünün diğerlerine üstün tutulması, Allah’ın hikmeti ve adaletiyle çelişir. Çünkü, aynı türden varlıklar, cevher bakımından aynıdır, üstünlük dereceleri eşittir ve benzerlik ve tür bakımından aynı kategoridedir. Bu durumda, birinin tercih edilerek öncelendirilmesi, bu işi yapan kimsenin adaletsiz ve kusur sahibi olduğunu, hikmetten uzaklaştığını gösterir. Bu ise, adil ve hikmet sahibi olan bir varlık için kabul edilebilecek bir durum değildir.²⁶⁰ Bâkılânî yapılan bu itirazın geçersiz olduğunu söylemektedir. Ona göre nübüvvetin cevherleri aynı olan kişiler arasından seçilmesi itirazının geçersiz olduğunu savunur. Bu eşitsiz görünen durum, Allah tarafından belirlenmiş olan mutlak doğruluğun ve en kusursuz evrensel düzenin bir sonucudur. Bu düzen içerisinde Allah, liyakat sahibi olanları ayrıcalıklı kılar. Bu adalet ve hikmet düzeni içerisinde, Allah’ın lütfuyla belirlediği kimseyi seçmesi, onun, adaletsiz, eksik ve hikmetsiz olarak nitelendirilmesini gerektirmez.²⁶¹ Bâkılânî, nübüvvetin Allah tarafından bir lütuf ve bahşedilen bir yetenek olduğunu savunurken, bu görüşe karşı çıkanların itirazlarını çürütmek için günlük hayattan bir benzetme kullanır.

²⁵⁹ Neml, 27/ 59.

²⁶⁰ Bâkılânî, *Temhîd*, 127.

²⁶¹ Bâkılânî, *Temhîd*, 127-128.

Görünen varlıklar üzerinden bir kıyaslama yaparak, bazı kişilerin diğerlerinden farklı muamele görmenin ve taltif edilmenin normal olduğunu savunur. Bâkıllânî, bizim için çalışan işçilerden birini, diğer işçilerden daha fazla bir ödemeye ödüllendirmeyi örnek gösterir. Bu işçi, diğerlerinden daha fazla bir ödemeyi hak etmese bile, özel bir ilgi göstermek ve onu motive etmek için bu ödemeyi yapabiliriz. Aynı şekilde, Allah da bazı kullarına, hikmetinin gerektirdiği şekilde nübüvvet gibi özel bir yetenek bahşedebilir.²⁶²

Bâkıllânî'nin bu ifadeleri hak ve liyakate dayalı olsa bile eşitsizliğin mantığa aykırı ve amaç dışı olarak değerlendirilemeyeceğini söylemektedir. Bu, onun, herhangi bir hakkaniyete dayanmaksızın kullarına bahşettiği şeyleri, bazı kullarına, diğerlerine oranla daha yüksek bir makam ile ihsan etmesinin de mantığa aykırı ve amaç dışı olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Bâkıllânî, insanların farklı meziyet ve donanımlarına dayanarak Allah'ın her şeyi hikmetle meydana getirdiğini söylemektedir. Bu nedenle, bazı kullarını diğerlerinden üstün kılması da hikmetle yapılmış bir iş olmalıdır. İnsanların farklı meziyet ve donanımları, Allah'ın hikmetinin bir gereğidir. Nübüvvet, bu meziyet ve donanımları en üst düzeyde taşıyan kimselere verilir. Bâkıllânî'ye göre, eğer Allah, aynı cins ve tür içinde bulunan varlıklardan bazılarını diğerlerinden üstün kılması hikmetsizce bir iş ve zulüm olarak görseydi, o zaman bu tür bir farklılığı yaratmazdı. Bu nedenle, Allah'ın, bazı kullarını diğerlerinden üstün kılması, hikmetli ve adil bir iş olmalıdır. Bâkıllânî, insanların farklı yetenekler ve becerilerle yaratılmış olmalarını, bu durumun farklılık ve çeşitlilik için bir hikmet olduğunu savunarak açıklamaya çalışmıştır. Bunları şu şekilde açıklayabiliriz:²⁶³

- Fiziksel farklılıklar, insanların boyları, kiloları, fiziksel güçleri, dayanıklılıkları ve sağlık durumlarını içerir. Örneğin, bazı insanlar daha güçlü, bazı insanlar daha hızlı, bazı insanlar daha güzel olabilir.

²⁶² Bâkıllânî, *Temhîd*, 127-128.

²⁶³ Bâkıllânî, *Temhîd*, 129.

- Zihinsel farklılıklar, insanların zekâ seviyelerini, bilgi düzeylerini, öğrenme yeteneklerini ve yaratıcılıklarını içerir. Örneğin, bazı insanlar daha zeki, bazı insanlar daha bilgili, bazı insanlar daha yaratıcı olabilir.

- Duygusal farklılıklar, insanların duygusal dengelerini, öz kontrollerini, empati yeteneklerini ve sosyal becerilerini içerir. Örneğin, bazı insanlar daha sakin, bazı insanlar daha sabırlı, bazı insanlar daha empatik olabilir.

- Ruhsal farklılıklar, insanların bilgeliklerini, adalet duygularını, sevgilerini ve manevi gelişimlerini içerir. Örneğin, bazı insanlar daha bilge, bazı insanlar daha adil, bazı insanlar daha sevgi dolu olabilir.

Eş'ârî'ye göre, nübüvvetin vehbi ve kesbi olması, ilahî bir seçimdir. Bu makama ulaşmak için herhangi bir usul, yol ve yöntemde bulunmamaktadır.²⁶⁴ Peygamberlik insanların içerisinden ilahi bir seçim ve lütuf olarak verilen bir makamdır.²⁶⁵ Eş'ârî, nübüvvetin vehbîliği konusunda “Allah hikmeti istediğine verir...”²⁶⁶ ayetini delil göstermiştir. Ona göre nübüvvet, ibadet, ahlâkî güzellik, dünya işlerinde başarı gibi kişisel çabalarla elde edilebilecek bir makam değildir. Aynı zamanda miras yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılan bir statü de değildir.²⁶⁷ Eş'ârî âlim İmam Ahmed b. Muhammed es-Sâvî el-Mâlikî el-Halvetî (öl. 1241/1825) nübüvvetin kesb ile değil, Allah'ın lütfu ile gerçekleştiğini savunur. Ona göre, insanlar ne kadar yapılması meşakkatli ve emek gerektiren ibadetler yapsalar da bu ibadetler sonucunda Allah katında üstün bir mevkiye ulaşırsalar bile, bu mevki elçilik vazifesi olamaz.²⁶⁸

Mâtürîdî'ye göre, nübüvvetin vehbîliği veya kesbîliği meselesinde insanlar fitrat gereği, bir başkasında gördüğü üstünlük karşısında, kendilerinde de aynı veya daha fazla üstünlük görmeyi arzularlar. Çünkü bu, insan fitratında vardır. Bu durumda, peygamberi diğer insanlardan ayırt etmek mümkün olmaz. Bu nedenle, peygamberlik çalışmayla değil, Allah'ın

²⁶⁴ Âmidî, *Ebkâru'l-Efkâr*, 7-8; Şehristânî, *Nihâyetü'l-İkdâm*, 417-418.

²⁶⁵ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ebî'l-Hasan el-Eş'arî*, 175; Âmidî, *Gâyetu'l Merâm*, 317; Âmidî, *Ebkâru'l-Efkâr*, II, 661.

²⁶⁶ Bakara, 2/269.

²⁶⁷ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ebî'l-Hasan el-Eş'arî*, 176.

²⁶⁸ İmam Sâvî, *Cevheretü't-Tevhîd Şerhi*, 191-192.

tercih ve dilemesiyle olur.²⁶⁹ Mâtürîdî'ye göre nübüvvet makamı, toplumdaki her kesimden kişiye verilebilir.²⁷⁰ İnsanlar, dünya hayatında maddi varlıklar ve sosyal statü bakımından lider olan kişilere bağlanma eğilimindedir. Ancak, bazı peygamberler mal bakımından üstün seviyede olmasa da getirdikleri hakikatler ve toplumu adalet ve düzene kavuşturma çabaları, toplumları peygamberlerin ardınca sürüklemiştir. Bu bağlılık, insanların ilahi kelâmın çağrısına kulak vermesinden, peygamberlerin yüce kişiliklerinden ve sundukları erdemli ahlak öğretilere uyma isteğinden kaynaklanmaktadır.²⁷¹ Nübüvvetin vehbiliği, peygamberliğin Allah tarafından seçilmiş kişilere verildiği anlamına gelir. Bu, peygamberliğin miras yoluyla geçmediğini ve herhangi bir gruba veya zümreye ait olmadığını gösterir. Bu durum Kur'an'da baba-oğul peygamberlerin isimleri yer alsa da peygamberlerin ailelerinden olan bazı kişilerin iman etmemesi, başka ailelerden gelen kişilerin peygamber olmasıyla açıklanabilir. Örneğin: Hz. Nûh'un oğlu babasına inanmayıp birlikte gemiye binmeyip boğulduğu gibi²⁷² Hz. İbrâhim'in babası²⁷³ da bir inkârcıydı. Bir kâfirin çocuğunun peygamber olabileceği gibi bir peygamber çocuğunun da inkârcı olması imkân dahilindedir.²⁷⁴

Sonuç olarak, hiçbir insan, ibadet, ahlak güzelliği ve dünya işlerinde ustalık gibi insanî çabalarla nübüvvet makamına erişmemiştir. Çünkü peygamberlik, ilahî iradenin bir sonucudur ve insanî çabayla elde edilemez. Bu nedenle, peygamberlik hiçbir millete veya topluma özgü değildir. Ancak tarih boyunca ve günümüzdeki bazı topluluklar, peygamberlik makamının sadece kendi topluluklarının hakkı olduğunu iddia ederek kendilerinin seçilmiş ve üstün ırk olduklarını söylemektedirler. Gerçeklikten uzak olan bu inanç ve iddialar, dünyanın her yerinde; Mısır, İran, Filistin, Babil, Ninova, Yunan ve Hindistan'da görülmüştür. Özellikle Yahudilerin, peygamberlik makamının kendi kavimlerinin tekeline olduğu ve kendilerini Allah'ın seçkin ve üstün ırkı olarak gördükleri batıl inancı,

²⁶⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, V, 207-208.

²⁷⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, X, 364-391.

²⁷¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, V, 207-208.

²⁷² Hud, 11/42-46.

²⁷³ Tevbe, 9/114.

²⁷⁴ İbn Fûrek, *Makâlâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, 181-182.

Kur'an'ın açıkça reddettiği bir inançtır.²⁷⁵ Nübüvvetin vehbiliği, peygamberliğin insan çabasıyla kazanılmadığını ve Allah'ın iradesine bağlı olarak, aileden gelen bir hak değil, Allah'ın seçtiği kişilere verildiğini gösterir.

2.10. Peygamberlikte Cinsiyet Erkek-Kadın Meselesi

Nebî ve resullerin genel özelliklerini inceledikten sonra, peygamberlerin cinsiyeti konusunda durmak gerekir. Bu konu, “Kadınların Nebîliği” tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Eş'ârî ve Mâtürîdî gibi önemli itikadî kelâm ekolleri, bu probleme farklı bakış açılarıyla yaklaşmışlardır. Her iki ekol de geçmişte gönderilen tüm resullerin erkek olduğunu savunurken, bu sonuca varmak için farklı deliller kullanmışlardır. Peygamberlerin cinsiyeti, tarih boyunca tartışılan bir konu olmuştur. Bu konuda, farklı bakış açıları ve yaklaşımlar mevcuttur. Eş'ârî kelamcılarına göre Allah'ın vahyini alma ve insanlara tebliğ etme yeteneği cinsiyete bağlı değildir.²⁷⁶ Eş'ârî,²⁷⁷ İbn Hazm,²⁷⁸ ve Kurtubî²⁷⁹ de bu düşüncededir. Çoğunluk, peygamber olmanın erkek olmayı gerektirmediğini düşünmektedir. Teorik olarak kadınların da peygamber olabileceği kabul edilir ve Hz. Meryem ve Asiye gibi bazı kadınların bu mertebeye erişmiş olma ihtimali üzerinde durulur. İbn Fûrek ve Teftazani ise peygamberlik, zorlu ve faal bir görev olduğunu için bunu gerçekleştirecek kişinin erkek olması gerektiğini düşünmektedirler. Allah tarafından insanları doğru yola iletmek için gönderilen peygamberler, resûl ve nebi olmak üzere ikiye ayrılır. Bu iki kavram arasındaki temel fark, tebliğ etme mükellefiyetidir. Eş'ârî, “Senden önce erkeklerden başkasını resul göndermedik”²⁸⁰ ayetine dayanarak kadınlardan nebiler gönderilmiş olsa da resûller gönderilmediğini söylemektedir. Bu görüş, Eş'ârî'nin tebliğ kavramını sadece erkeklere özgü kılmasından kaynaklanmaktadır. Eş'ârî'ye göre tebliğ, sadece sözlü iletişim değil, aynı zamanda fiili örneklik ve liderlik vasıtasıyla da yapılmaktadır.

²⁷⁵ Âl-i İmran, 3/73-80.

²⁷⁶ Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akâidi*, 100-101.

²⁷⁷ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâtî'sh-Şeyh Ebî'l-Hasan el-Eş'ârî*, 180.

²⁷⁸ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Fasıl fi'l-Milel ve'l-Ehva ve'n-Nihal*, Beyrut 1986, V, 119-121.

²⁷⁹ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kuran*, Beyrut: Daru'l-Fikir, 1998, III, 78.

²⁸⁰ Nahl, 16/43.

Eş'ârî, kadınların bu vasıfları yeterince taşımadığını ve bu nedenle resul olamayacaklarını savunmaktadır. Eş'ârî âlimlerinden Fahreddin er-Râzî de “Senden önce de şehir halkı içerisinde erkeklerden başkasını seçip kendilerine vahyettiğimiz kimseler göndermedik.”²⁸¹ ayetine dayanarak kadınlardan nebiler gönderilmiş olsalar da resul olamayacağını savunmuştur.²⁸²

Eş'ârî âlimlerin kahir ekseriyeti, kadınların nebi olabileceğini kabul etmektedir. Buna örnek olarak Hz. Mûsâ'nın annesine, “Onu emzir, başına bir şey gelmesinden endişe ettiğinde onu nehre bırak. Korkup kaygılanma. Biz onu sana geri döndüreceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız diye vahyettik.”²⁸³ ayetini delil göstererek, kadınlardan da nebî olabileceğini savunmaktadır. Kadın nebilerin varlığını kabul etmeyenlere göre söz konusu ayette geçen vahyettik kelimesi peygamberlerin aldığı vahiylerden ziyade, Allah'ın bir kuluna özel bir mesajı veya yol gösterme manasındadır. Ancak bazı Eş'ârî âlimler ise nebiliğin erkeklige mahsus bir vasıf olduğunu ve kadınların bu vasıfları taşımadığını söylemektedir.²⁸⁴ Peygamberlik için kadınların nebiliğini savunan âlimler dahi, imamın (devlet yöneticisinin) özelliklerini sayarken erkek olma şartını getirmişlerdir. Yani bu görüşe göre kadınların devlet yöneticisi olması kabul edilemez bir durum olarak görülmüştür.²⁸⁵ Peygamberlerin sadece dini liderler değil, aynı zamanda siyasi liderler de olduğu kabul edilir. Hz. Muhammed'in Medine'de kurduğu devlet yapılanması bu duruma örnektir. Bu devlet yapılanmasında Hz. Muhammed, siyasi ve dini liderlik rollerini birlikte üstlenmiştir. Peygamberlerin toplum içerisinde sadece dini bir lider değil, dünyevi alanda aynı zaman adil ve ideal yönetim düzeni kurarak toplumlara liderlik yapabileceklerini göstermişlerdir. Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinden sonra kurduğu devlet yapılanmasının özellikleri:

- İlk olarak Medine Sözleşmesi'ni hazırlayarak Müslümanlar, Yahudiler ve diğer gruplar arasında barış ve iş birliğini sağlamıştır.

²⁸¹ Yusuf, 12/109.

²⁸² Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXII, 46-47.

²⁸³ Kasas, 28/7.

²⁸⁴ Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, IX, 230.

²⁸⁵ Cüveynî, *Kitabü'l-İrşâd*, 359; Teftazânî, *Şerhü'l-Akâid*, 311-317.

• Ashabı ile birlikte bir devlet yönetimi kurmuş, siyasi ve idari kararlar almıştır.

- Adalet sistemini kurmuş ve kanunlar koymuştur.
- Ekonomik kalkınma için teşviklerde bulunmuştur.
- Müslümanların güvenliğini sağlamak amacıyla bir ordu kurmuş ve bu orduyu organize ederek savaşlarda komuta etmiştir.

Mâtürîdî ekolü, İslam akîdesi ve Kelâmda aklın önemli bir rol oynadığını savunan ve bu sayede bilgi edinmeyi teşvik eden bir ekoldür. Mâtürîdîlere göre nübüvvet makamı için erkek olunması gerekmektedir. Bu görüşe göre peygamberler mutlaka erkek cinsinden olmalı ve kadınlık peygamberlik için bir engel teşkil etmektedir.²⁸⁶ Mâtürîdî'ler, Kur'an'da peygamberlerden bahseden ayetlere bakıldığında, peygamberlerin sadece erkeklerden gönderildiği söylemektedirler.²⁸⁷ Zira Kur'an'da Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa gibi gönderilen peygamberlerin hepsi erkektir. Bu durum, peygamberlerin sadece erkeklerden olabileceği fikrini desteklemektedir. Bu görüşü savunan bazı önemli İslâm âlimleri, Pezdevî (öl. 493/1100),²⁸⁸ Nûreddin Sâbûnî (öl. 580/1184),²⁸⁹ Ebû'l-Berekât el-Nesefî (öl. 710/1310),²⁹⁰ Birgivî Mehmet Efendi (öl. 981/1573),²⁹¹ Ali el-Kârî (öl. 1014/1605)²⁹² ve Kemâleddin Beyâzîzâde (öl. 1098/1687)²⁹³dir. Bazı İslam âlimleri, peygamberliğin en önemli görevlerinden biri olan tebliğ vazifesini yetirme noktasında kadınların bazı özelliklerinin engel teşkil edeceği gerekçesiyle kabul etmemektedirler. Tebliğ için gerekli olan seyahatleri ve diğer zorlayıcı görevleri yerine getirmenin, âdet görme ve hamilelik gibi biyolojik süreçler nedeniyle kadınlar için zor olacağını söylemektedir. Müşriklerin, kâfirlerin ve münafıkların karşı çıkması, kadın peygamberlerin karşılaşılabileceği en büyük zorluklardan biridir. Bu karşı çıkışlar alay, hakaret, iftira, şiddet ve

²⁸⁶ Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akâidi*, (Çev. Bekir Topaloğlu), 100-101.

²⁸⁷ Enbiyâ, 21/7; Yusuf, 12/ 109; Nahl, 16/43.

²⁸⁸ Pezdêvî, *Usulü'd-Din*, 135.

²⁸⁹ Sâbûnî, a.g.e., 46-47, 100-101.

²⁹⁰ Rûknüddin Semerkandî, *el-Akîdetü'r-Rükniyye*, (Tah. Mustafa Sinoğlu), İstanbul: İsam Yayınları, 2008, 97.

²⁹¹ Birgivî, Muhammed b. Pir Ali, *Ravdatü'l-Cennat fî Usulil İtikad*, İstanbul, 1305, 14.

²⁹² Kârî, *Dav'ul-Meali*, 68.

²⁹³ Beyâzîzâde, *İrşadül Meram*, 56.

tehdit gibi çeşitli şekillerde olabilir. Kadınların fitratında var olan nezâket, kibarlık ve ince ruhluluk gibi bazı vasıflar, karşı çıkan gruplar tarafından zayıflık ve cesaretsizlik olarak algılanabilir. Tebliğ görevi, davetçinin kendini tamamen ortaya koymasını ve halkla sıkça iç içe olarak problem ve sorunlara karşı birlikte çözüm bulmaları gerekmektedir. Öte yandan, kadınlık da örtünmeyi ve halkla sınırlı ilişkiyi öngörür. Bu iki durum arasındaki çelişki, kadınların peygamberlik görevi üstlenmesine engel teşkil ettiği görülmektedir.²⁹⁴ Nitekim Kur'an'ın genel mesajı, kadınların aile ve ev yaşamına öncelik vermeleri gerektiği yönündedir. Ayetlerde, kadınların ev ve aile refahını sağlamaları, çocuklarına bakmaları ve eşlerine destek olmaları teşvik edilir. Bu bağlamda, çarşı pazar gibi kamusal alanlarda erkeklerle iç içe olmaktan ziyade, ev ortamında huzur ve güven ortamı oluşturmaya odaklanmaları tavsiye edildiği görülmektedir.²⁹⁵ Mâtürîdî “...erkeklerden başkasını peygamber göndermedik.”²⁹⁶ ayetindeki ifadeyi peygamberlerin sadece insan türünden ve erkeklerden seçildiği anlamına geldiğini söylemektedir. Mâtürîdî'ye göre peygamberler melek veya cinlerden olamaz.²⁹⁷ Mâtürîdî, Eş'arî'nin kadın nebîliği için delil olarak sunduğu “Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil'e) bırak, korkma, üzülme. Çünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız”²⁹⁸ ayetini kabul etmemektedir. Ona göre ayette geçen “vahiy” kelimesi, Cebrail vasıtasıyla peygamberlere gönderilen vahiy değil, Allah'ın kullarına ilham yoluyla bildirmesini ifade etmektedir. İlham, peygamberlikten farklı bir mertebedir ve nebîlik için gerekli değildir.²⁹⁹

Mâtürîdî, Kur'an'da Hz. İsa'ya ve havarilerine yapılan vahiyden bahsedilen ayette³⁰⁰ “vahiy” kavramının resûllere yapılan vahyin türü ve içeriği açısından birbirinden ayrıldığını savunmaktadır. Bu da onun kadınların nebîliğini kabul etmeme gerekçesiyle bağlantılıdır. Mâtürîdî,

²⁹⁴ Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akâidi*, , (Çev. Bekir Topaloğlu), 47, 100-101.

²⁹⁵ Ahzab, 33/33; Nisa, 4/34.

²⁹⁶ Yusuf, 12/109.

²⁹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VII, 375-376.

²⁹⁸ Kasas, 28/7.

²⁹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XI, 11.

³⁰⁰ Maide, 5/111.

havarilere gelen vahyi “ilham” olarak nitelendirmektedir. İlham, peygamberlere gelen vahiy kadar kapsamlı ve kesin değildir. Havarilere gelen ilham, Hz. İsa’nın tebliğ ettiği mesajı anlama ve yorumlama konusunda yardımcı olma işlevi görür. Bu ilham, peygamberlik göreviyle doğrudan ilişkili değildir. Mâtürîdî, bu görüşünü desteklemek için yine Kur’an’dan bazı deliller sunmaktadır. Örneğin, “*Ve Rabbın bal arısına şöyle ilhâm etti*”³⁰¹ ayetini örnek göstererek “vahiy” kelimesinin her zaman peygamberlere yönelik vahyi ifade etmediğini savunmaktadır. Bu ilhamın kalbe yönelik olduğunu ve herhangi bir gayret veya elde etme çabasıyla oluşmadığını söylemektedir.³⁰² Sonuç olarak Mâtürîdî ekolüne göre peygamber olabilmenin şartları:

- Özel bir makam ve Allah’ın kulları arasından seçtiği kişilere bahşettiği bir lütuftur.
- Peygamberlik makamının sadece erkeklere özgü olarak verilen bir vazifedir.
- Kur’an’da kadınlar için kullanılan “vahiy” kelimesi farklı anlamlarda kullanılmıştır. Kadınlara gelen vahiy ise ilham, rüya, sezgi ve haber verme gibi anlamlarda da kullanılmaktadır.
- Dini metinlerde peygamberlerden bahsedilirken kullanılan dil, genellikle erkek peygamberleri çağrıştırmaktadır.
- Kadınların biyolojik ve fiziksel yapılarının bu makama uygun olmadığı söylemektedir.

2.11. Nebî-Resûl Arasındaki Farklar

Kur’an’da peygamberlik makamını ifade etmek için “nebî” ve “resûl” kelimeleri sıklıkla kullanılmaktadır. Bu kelimelerin anlamları ve aralarındaki ilişki, kelam ilminde önemli bir tartışma konusudur. Bu bağlamda, “nebî” ve “resûl” kavramları arasındaki ilişki, kelam âlimleri tarafından farklı açılardan ele alınmış ve çeşitli tezler ortaya konmuştur. Bazı kelam alimlerine göre bu iki kavramın arasında anlam bakımından fark varken, bazı alimler ise bu kavramların eş anlamlı olduğunu söylemektedir. Nebî ve resûl kelimelerinin aynı manaya gelmediğini söyleyen âlimler

³⁰¹ Nahl, 16/68.

³⁰² Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’an*, IV, 371-372.

şunlardır: Eş'ârî,³⁰³ Mâtürîdî,³⁰⁴ Şâfiî (öl. 204/820),³⁰⁵ Ferrâ (öl. 207/822),³⁰⁶ Abdulkahir el- Bağdâdî (öl. 429/1037),³⁰⁷ İbn Hazm (öl. 456/1064),³⁰⁸ Gazâlî (öl. 505/1111),³⁰⁹ Kurtubî (öl. 671/1273),³¹⁰ Beydâvî (öl. 685/1286).³¹¹

2.11.1 Nebî ve Resûl Kavramlarının Farklı Olduğunu İddia Edenlerin Delilleri

Kur'an ve hadislerde, “nebî ve resûl” kavramları arasında bir ayrım olduğunu gösteren bazı deliller bulunmaktadır. Bu delilleri şu şekilde sıralayabiliriz: “Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın...”³¹² ayetine bakıldığı zaman burada her iki kavramın ayrı ayrı zikredildiği görülmektedir. Eş'ârî bu ayeti yorumlarken “nebî” ve “resûl” kavramlarının birbirine atıf yapılmasına dikkat çekmiştir. Arapçada “atf” denilen bu dilbilgisi kuralına göre, atıf yapılan kelime (matuf) ile kendisine atfedilen kelime (matufun aleyh) arasında anlam bakımından bir benzerlik veya bağlantı olması gerekmektedir. Bu nedenle bu iki kavramın arasında fark olması gerektiğini söylemektedir.³¹³ Bu bağlamda, “nebî ve resûl” kavramları arasında da bir fark olmaz ise, atıf yapmanın da bir anlamı kalmayacaktır. “Resûl ve nebî” kavramları aynı manaya gelmediğini savunan âlimler, iki kelimenin ayrı ayrı zikredilmesinin sebebini farklı anlamlara sahip olduklarının delili olarak göstermektedirler.

“Nebî ve resûl” kavramları arasında fark olduğunu savunan âlimler, delillerinden birini de Hz. Peygamber'den nakledilen; “*Nebîlerin sayısı yüz*

³⁰³ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâtî's-Şeyh Ebî'l-Hasan el-Eş'ârî*, 180.

³⁰⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 393.

³⁰⁵ Şâfiî, Muhammed İdrîs, *el-Fıkhûl-Ekber fî İlm-i Usûlîd-Dîn*, (Nşr. Abdullah Ahmed Yasin), y.y., 2013, 28.

³⁰⁶ Ferrâ, *Meâni'l-Ku'an*, Beyrut, 1982, II, 229.

³⁰⁷ Abdülkâhîr Bağdâdî, *Usûlü'd-Dîn*, 153-154.

³⁰⁸ İbn Hazm, *Kitabu'd-Durra fîma Yecibu İ'tikaduhu*, Beyrut, 1981, 380-381.

³⁰⁹ Gazâlî, *er-Risâletü'l Leduniyye*, (Çev. Serkan Özburun, v.d.), İstanbul: Furkan Yayınları, 1995, 95.

³¹⁰ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kurân*, (Nşr. Ebû İshâk İbrâhîm), Kahire, 1967, VII, 298.

³¹¹ Hüdaverdi Adam, “Nübüvvet Dair İki Mesele Nebî ile Resûl Arasındaki Fark ve Kadının Peygamberliği”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi*, say: 1, yıl: 1996, s. 82-84.

³¹² Hac, 22/52.

³¹³ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâtî's-Şeyh Ebî'l-Hasan el-Eş'ârî*, 180.

yirmi dört bin, resûllerin sayısı yüz on üçtür.”³¹⁴ hadisine dayandırmaktadırlar. Bu hadis, nebîlerin ve resûllerin sayılarının farklı olduğunu açıkça göstermektedir. Bu sayısal farklılık, nebî ve resûl kavramlarının anlamsal olarak da farklı olduğunu savunan âlimler tarafından delil olarak kullandıkları görülmektedir. Hadis’te nebîlerin sayısının resûllerin sayısından çok daha fazla olması, nebîlik makamının resûllük makamına göre daha genel olduğunu göstermektedir. İmam-ı Gazzâlî’ye göre nebî, “mahlûkatın tüm bilgisi kendisine verilen kişidir. Resûl ise mahlûkatın tüm bilgisi kendisine verilen ve tebliğ eden kişidir.”³¹⁵ Mâtürîdî, “nebî ve resûl” kavramlarını tanımlarken farklı bir yaklaşım benimsemiştir. Bu yaklaşımda, her iki kavram da vahiy alma özelliğine sahip olsa da vahiy alma şekli ve tebliğ görevi açısından ayırım yapılmıştır. Mâtürîdî’ye göre:

- “Resûl: Cebraîl vasıtasıyla vahiy alan ve aldığı ilâhi mesajı aktaran ve açıklayan elçilerdir.
- Nebî: Sadık rüya veya ilham yoluyla bilgi alan, ancak bu bilgiyi tebliğ etmekle emrolunmayan kişidir.”³¹⁶

Mâtürîdî’nin nebî ve resûl kavramları arasındaki farkları tablo şeklinde verebiliriz.

Özellik	Nebî	Resûl
Vahiy Alma Şekli	Sadık rüya veya ilham	Cebraîl vasıtasıyla
Tebliğ Görevi	Emrolunmayabilir	Emrolunur
Örnekler	Hiz. İbrahim, Hiz. Musa	Hiz. Muhammed, Hiz. İsa

³¹⁴ Müsned, c/266.

³¹⁵ Gazâlî, *er-Risâletu’l Leduniyye*, 95.

³¹⁶ Durmuş Özbek, *Sa’deddin Taftazânî ve Nübüvvet Görüşü*, Konya: Sebat Ofset Yayınları, 2002, 106.

2.11.2. Nebî ve Resûl Kavramlarının Farklı Olmadığını İddia Edenlerin Delilleri

Bazı âlimler, yukarıda bahsi geçen âlimlerin aksine, nebî ve resûl kavramları arasında herhangi bir ayrım olmadığını savunmaktadırlar. Nebî ve resûl kavramlarının eşitliğini savunan âlimler, Kur'an'da her iki kelimenin de aynı manada kullanıldığını gösteren ayetlere dikkat çekmektedirler. Örneğin: “*Kavmine gönderilmiş bir resûl, bir nebî idi.*”³¹⁷ ayetinde Hz. İsmail hakkında geçen “resûl” ve “nebî” kelimelerinin müradif (eş anlamlı) olduğunu, bu ayetin nebî ve resûl kavramlarının aynı anlamı taşıdığını söylemektedirler. Daha önce resûl-nebî kavramlarının farklı olduğunu söyleyen âlimlerin delil olarak zikrettiği aynı ayeti Mû'tezili âlim Kadı Abdulcebbar “*Senden önce ne bir resûl ne de nebî gönderdik.*”³¹⁸ delil olarak getirmektedir. “*Allah, resûle nasıl ve hangi yolla vahyettiyse, nebîye de aynı doğrultuda vahyetmiştir. Bundan dolayı nebî ve resûl arasında ayrım yoktur*” sözüyle her iki peygamber çeşidine aynı şekilde ve aynı yollarla indirildiğini söylemektedir. Mu'tezîle'ye göre nebî ve resûl arasında herhangi bir fark yoktur. Her iki kavram da Allah'ın seçkin kulları olan peygamberleri tanımlamak için kullanılır. Mu'tezîle' nin konu hakkında delilleri şunlardır:

- **Kur'an'da birçok yerde nebî ve resûl sözcükleri aynı manada kullanılmıştır.** Kur'an'da: “*Onlar ki, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de (geleceği) yazılı bulacakları ümmi haber getirici (Nebi) olan elçiye (Resul) uyarlar...*”³¹⁹ ayeti her iki kelimeyi aynı manada kullandığı görülmektedir.

- **Allah, Hz. Muhammed'e bir kere nebî, bir kere de resul olarak hitap etmiştir.** Örneğin: “*Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir, ancak Allah'ın Resulü ve nebîlerin sonuncusudur.*”³²⁰ denilmektedir. Bu ayette Hz. Muhammed'in hem nebî hem de resûl olduğu açıkça belirtilmiştir. Nitekim Kur'an'da Hz. Mûsâ ve Hz. Hârun'da hem resûl hem de nebî olarak anılmaktadır.³²¹

³¹⁷ Meryem, 19/54.

³¹⁸ Hac, 22/52.

³¹⁹ A'raf, 7/157.

³²⁰ Ahzab, 33/40.

³²¹ Meryem, 19/51; Tâhâ, 20/47.

• Allah, Hz. Muhammed'i "Hâtemü'n-Nebiyîn" olarak nitelendirmiştir.³²² Mu'tezîle, Hz. Muhammed'e "Hâtemü'n-Nebiyîn" (peygamberlerin sonuncusu) sıfatının verilmesini de nebî ve resul kavramlarının eşitliği için bir delil olarak göstermektedir. Nebî ve resûl kavramları arasında bazı farklar olsa da bu kavramları nübüvvetin bütünlüğü ekseninde değerlendirmek gerekmektedir. Her iki kavram da Allah'ın seçkin kulları olan peygamberleri tanımlamak için kullanılır ve her iki peygamber türü de Allah'ın mesajını insanlara tebliğ etme göreviyle yükümlüdür. Netice itibariyle ister nebî ister resûl olsun insanlığın hidayetine ve doğru yola ulaşmalarını amaç edinmişlerdir.

³²² Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIII, 49-50.

3. BÖLÜM

NÜBÜVVETE İTİRAZ EDENLER

İslam düşünce tarihi boyunca, “ilhâd”³²³ olarak adlandırılan ve temel dini esasları reddeden çeşitli akımlar ortaya çıkmıştır. Bu hareketler, Allah’ın varlığını inkâr etmekten nübüvvet ve ahiret gibi temel inanç esaslarını reddederek, geniş bir yelpazede inkârcı grubunu oluşturmuşlardır. Tarih boyunca ve günümüzde, yüce bir yaratıcıya iman etmelerine rağmen nübüvvet ve vahyi reddeden çeşitli kişi ve akımlarla karşılaşmak mümkündür. Bu akımlar, farklı gerekçelere dayanarak peygamberlerin varlığını ve vahiy yoluyla gelen ilahi metinlerin indirildiğini kabul etmemektedirler. İslâm ve diğer ilahi kitapların insanlar tarafından bozulmamış hallerine bakıldığında, inanç esasları bakımından bir bütünlük arz ettiği görülmektedir. İlahi dinlerin inanç esaslarındaki bu bütünlük ve bu bütünlüğü bozarak bazılarını kabul bazılarını reddetme durumunun dinin asıl amacı ve gayesiyle uyuşmamaktadır. Bu çalışmada, nübüvvet inancını reddeden akımlar, kişiler ve öne sürdükleri delilleri ele alınacaktır.

3.1. Nübüvveti İnkâr Eden Akımlar

3.1.1. Berâhime

Berâhimîyye, Hindistan’da ortaya çıkan ve nübüvvet inancını reddetmesiyle bilinen bir düşünce akımıdır. Akımın ismi, kurucusu olarak kabul edilen Berhemî/Berahim’e nisbetle verilmiştir. Berâhime kelimesinin kökeni ve anlamı hakkında birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. Berhemî/Berhâm/Berâhim/Berhamen/Brehm adında bir yönetici, rahip, filozof veya puta nispetle adla çağırıldıklarına dair rivayetler mevcuttur.³²⁴ Bu isimlerin kökeni ve anlamı hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte, Sanskritçe, Arapça veya Farsça kökenli olabilecekleri düşünülmektedir. Berâhime kelimesinin Sanskritçe kökenli olduğu ve “b-r-h” fiilinden türediği düşünülmektedir. Bu fiilin Sanskritçe’deki anlamları: büyümek, kükremek, yüksek sesle çağırmak, güçlü olmak, söylemek, konuşmaktır.

³²³ Mustafa Sinanoğlu, "İlhâd", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilhad#1> (12.02.2024).

³²⁴ Bakıllani, *Kitabü't -Temhid fi'r-Reddi ala'l-Mülhideti'l-Muattıla ve'r Rafızatı ve'l Havaric ve'l Mu'tezile*, Kahire, 1946, 126-127.

Ayrıca Sanskritçe'den Arapça'ya geçen “b-r-h” kavramının, delil, kanıt, gösterge, zamandan bir müddet³²⁵ anlamlarının yanı sıra hüccet, burhan³²⁶ gibi anlamları da bulunmaktadır. “Brh” kökünden türetilmiş olan “brahman” kelimesi, evrenin ve tüm varlıkların kaynağı kabul edildiğinden “kutsal kudret, yüce gerçek” anlamında kullanılmaktadır. Brahma: Brahman kelimesinin müzekker şeklidir. “Bu kudrete sahip veya ona bağlı olan kimse” demektir.³²⁷ Brahman, zamanla her şeyin özünü ifade eden, dünyayı şekillendiren ve düzeni sağlayan bir tanrıya dönüşmüş ve Tanrı'nın yeni adı olarak zikredilmiştir.³²⁸ Brahman, “yaratıcı” olarak bilinen tanrının adıdır ve kendilerini bu tanrıya adanmış din adamlarını ve kast sisteminin en üst tabakasını da ifade eder. Aynı zamanda “brahman ile donatılmış” anlamında kast sisteminin en üst grubunu ve Vedalar'a yapılan şerhleri ifade etmektedir. Brahmanizm, Vedalar'ın ardından bugünkü Hindistan'ın kuzeyinde ortaya çıkan ve milâttan önce 1000- milâttan sonra 500'e kadar uzanan bir zaman diliminde varlığını sürdüren, Hinduizm'in temelini oluşturan bir dini sistemdir.

Berâhime, Allah'ın varlığını ve âlemin sonradan yaratılmış olduğunu kabul eden, tek tanrıci bir inanca sahip olan, fakat peygamberlerin varlığını ve tüm nübüvvet makamını reddeden bir topluluktur.³²⁹ İslam düşünürlerinin Berâhime'nin görüşlerini ayrıntılı bir şekilde incelemelerinin sebebi, onların nübüvveti reddetmesidir.³³⁰ Nübüvvet, İslam inancının üç temel unsurundan biridir ve Berâhime'nin bu inancı rasyonel delillerle reddetmesi, İslâm âlimlerini bu delilere karşı tepki göstermeye ve nübüvvetin akla dayalı temellerini ispat etmeye itmiştir. Bu reddetmenin temelini, aklın kendi başına bilgi edinme ve doğru hükümlere varma konusunda yeterli olduğuna dair inancı oluşturmaktadır. Bu inancı, Bâkılânî'nin *Kitabü't-Temhid*' de aktardığı argümanlarla da açıkça ortaya koymaktadır. Bu savunma kapsamında Berâhime'nin itirazlarını ele alıp değerlendirmek ve bunlara

³²⁵ İbn Manzûr, 270; İsfahânî, 45.

³²⁶ Cürçânî, 40.

³²⁷ Topaloğlu v.d., *Sözlük*, 49.

³²⁸ Topaloğlu v.d., *Sözlük*, 49.

³²⁹ Mâverîdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *A'lâmü'n-Nübüvve*, Muhammed el-Mu'tasım Billah el-Bağdâdî (Thk.), Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987, 50.

³³⁰ Bakılânî, 104.

karşı deliller geliştirmek önem kazanmıştır. Brahmanlar, peygamberlik müessesesini reddederken çeşitli argümanlara başvurmuşlardır. Bu argümanların belli başlılarını řu şekilde sıralayabiliriz:

- **Bilgi Kuramı (Kaynağı ve Doğası):** Berâhime, aklın Allah tarafından tamamlandığına ve her şeyin ölçüsünü ve bilgisini barındırdığına inanır. Bu nedenle aklın, doğru bilgi edinme ve doğru hükümlere varma yeteneğine sahip olduğuna savunur. Berâhime'ye göre, peygamberlerin getireceğı hükümlerin akla uygun düşmesi halinde peygamberlere ihtiyaç duyulmaz. Akla aykırı hükümler getiren peygamberleri kabul etmenin ise aklın kendisiyle çeliştiğini savunur. Namaz, kâbe'yi tavaf, sa'y, hayvanları kurban etme ve bazı yiyecek ve içeceklerin haram kabul edilmesi gibi peygamberlik hükümlerinin aklın ilk bakışta çirkin bulacağı ve aklın sınırlarını aştığı için kabul edilemez olduğunu söylemektedir.³³¹

- **Mucizelerin Kaynağının Belirsizliği Üzerine İddia:** Mucizeler, peygamberlik iddiasında bulunan kişilerin doğruluğunu teyit etmek için kullanılan en somut delillerden biri olarak görölmektedir. Fakat mucizelerin benzerlerinin gerçekleştirilmesi imkânsız olmadığı için peygamberlik delili olarak tek başına yeterli ve güvenilir bir kaynak değildir. Kâhin ve sihirbazlar tarafından gerçekleştirilen olağanüstü eylemler, mucizelere benzerlik göstermektedir. Bu durum, mucizelerin kesin olarak doğaüstü bir varlık tarafından gerçekleştirildiğı iddiasını zayıflatmaktadır.³³²

- **Peygamberlerin Beşer Olmalarıyla İlgili İddia:**

Peygamberlerin beşer, yani insan olması, elçi ve onu gönderen varlık arasındaki ilişkiye dair problemler doğurmaktadır. Temsilci ile onu gönderen varlık aynı cins olmalıdır. Kadim ve ezeli bir varlık olan Allah, insan türünden olamayacağına göre, insan peygamberler göndermesi de tutarsız görünmektedir.³³³

³³¹ Bakıllani, *Kitabü't –Temhid*, 154-155.

³³² Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihâl*, 453-454; Bâkıllânî, *Temhid*, 126-156.

³³³ Bakıllani, a.g.e., 130; Mustafa, Can, *Mâtürîdî'de Nübüvvet Anlayışı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997, 47.

3.1.2. Sümeniyye

Sümeniyye, İslam tarihinde nübüvveti inkâr eden akımlardan biridir. İslam kaynaklarında “Sümeniyye” kavramı genellikle “şümeniyye” şeklinde kullanıldığı da görülmektedir. İslam kaynaklarında “şü(e)meniyye” şeklinde de yer alan Sümeniyye’nin anlamı genellikle “Sümnâ’ya / Sûmenât’a mensup olanlar” veya “Sümen ehli” olarak da yorumlanmaktadır.³³⁴ “Sûmenât Somnath, Hindistan’ın Gucerât bölgesinde deniz kenarında bulunan ve eskiden Sûmenât olarak da bilinen bir şehirdir. Bugünkü adı Somrat-Patan’dır. Şehirde bulunan ve Şiva’ya adanmış Somnath Tapınağı, Hindistan’daki en kutsal tapınaklardan biri olarak kabul edilmektedir. İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh* adlı eserinde Gazneli Mahmud’un 416’da (1025) Sûmenât’ı fethini anlatırken bu tapınaktan ve puttan bahsetmektedir. Somnath putunun Hindistan’daki en büyük put olduğunu, çok sayıda ziyaretçi çektiğini, mücevherat türünde önemli bağışlar aldığını ve tapınağın her gün kutsal Ganj Nehri’nden getirilen sularla yıkandığını belirtmektedir. Bu bilgiler, Somnath’ın sadece dini bir mabet olmanın ötesinde, önemli bir ekonomik ve kültürel merkez olduğunu da göstermektedir.³³⁵

Sümeniyye terimi, ilk olarak Sanskritçe’deki “sramaṇa” kelimesinden türemiştir. Bu kelime, dindar dilenci, zâhid ve Budist rahipleri için kullanılmıştır. Budizm’in Asya’nın kuzey bölgesine ve batısına doğru yayılması ile beraber Sümeniyye terimi de bu bölgelere taşınmıştır. Bu yayılma sırasında kelime bazı değişikliklere uğramış ve farklı dillerde farklı biçimlerde yerini almıştır. Özellikle Soğdca dilinde yaygın olarak kullanılan Sümeniyye terimi, buradan Arapça’ya (الشمنية) olarak geçmiştir. Arapça’da da Budistleri ve Budist rahipleri tanımlamak için kullanılmıştır.³³⁶ Sümeniyye teriminin kökeni, tarihçiler ve dilbilimciler arasında tartışma konusu olmuştur. Bazıları Şaman kelimesinin Budizm ile bağlantılı olduğunu söylemektedir. Bu görüşe göre, kelime Sanskritçe’deki “sramaṇa/çramaṇa” kelimelerinden türemiştir. Bu kelimeler “dilenci-rahip” veya “Budist rahip” anlamına gelir. Savunucular, Şaman kelimesinin

³³⁴ Ahmet Güç “Sümeniyye”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIII/132-133.

³³⁵ Ahmet Güç “Sümeniyye”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIII/132-133; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh* (nşr. Halîl Me’mûn Şihâ), Beyrut 1422/2002, VII, 385.

³³⁶ Güç, XXXIII/132-133.

Budizm'in güneyde neşet edip Kuzey Asya'ya yayılmasıyla birlikte bu bölgelere taşındığını ve farklı dillere uyarlanarak bugünkü şeklini aldığını söylemektedir. Arapça'da Budizm'i ifade etmek için kullanılan "sümeniyye/Şü(e)meniyye" kelimesinin de bu kökene dayandığı kabul edilmektedir.³³⁷ Tanınmış dinler tarihçisi Mircea Eliade, Şaman kelimesinin Budizm ile bağlantılı olduğu görüşüne karşı çıkar. Eliade, kelimenin Tunguzca kökenli olduğunu ve "sramana" ile bir alakasının olmadığını iddia etmektedir. Eliade'ye göre, Şaman kelimesi Tunguzca'dır. Sümeniyye, İslami kaynaklarda Budizm ve Şamanizm inançlarının karşılığı olarak görülen bir gruptur. Bu grubun İslami kaynaklarda yer almasının temel sebebi, âlemin ve zamanın sonsuz olduğunu savunurken ahiret ve nübüvveti reddetmeleridir.³³⁸ Hicri II. asırdan itibaren Sümeniyye, İslami âlimler tarafından bu görüşleri nedeniyle eleştirilmiştir.³³⁹

Sümeniyye, İslami kaynaklarda Budizm ve Şamanizm inançlarının izlerini taşıyan bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu grubun ilk defa İslami kaynaklarda bahsedilmesi Mâtürîdî (öl. 333/944),³⁴⁰ İbnü'n-Nedîm (öl. 385/995),³⁴¹ Hârizmî (öl. 387)³⁴² ve Bîrûnî (öl. 453/1061)³⁴³ gibi önemli âlimler tarafından gerçekleştirilmiştir. Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eserinde Sümeniyye'nin evrenin herhangi bir yaratıcı olmadan var olduğuna ve sonsuza kadar var olacağına dair görüşlerini eleştirmiştir. Mâtürîdî, Sümeniyye'yi bu görüşü nedeniyle "dehriyye" (materyalist) olarak nitelendirmiştir.³⁴⁴ Hârizmî, Sümeniyye'den "ehl-i sümen" (sümen ehli) olarak bahseder ve bu grubun bazı önemli inançlarını şu şekilde aktarır:

³³⁷ Harun Güngör, "Şamanizm", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIII/325-328; Güç, XXXIII/132-133.

³³⁸ Hârizmî, Muhammed b. Muhammed b. Yusuf, *Mefâtihu'l-Ulûm*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, t.y., 55; Güç, XXXIII/132.

³³⁹ Çelebi, v.d., *Sözlük*, 286.

³⁴⁰ Mâtürîdî, 236.

³⁴¹ İbnü'n-Nedîm, 484.

³⁴² Hârizmî, *Mefâtihu'l-Ulûm*, 527-538.

³⁴³ Bîrûnî, *Tahkîku mâ li'l-Hind*, 16.

³⁴⁴ Âlemin ezeli olduğu ve bir yaratıcısının bulunmadığını savunan materyalist felsefe akımı. Bkz. Hayrani Altıntaş, "Dehriyye", *DİA*, İstanbul, 1994, IX/107-109; Çelebi ve Topaloğlu, *Sözlük*, s. 70.

- **Âlemin ve Zamanın Kıdemi:** Sümeniyye, âlemin ve zamanın ezeli olduğunu savunur. Bu görüş, Tanrı'nın varlığını reddetme anlamına gelmese de Tanrı'nın evreni sonradan yarattığını kabul etmezler.

- **Tenasüh:** Sümeniyye, ruhun ölümden sonra farklı bedenlerde tekrar tekrar doğduğunu savunur. Bu inanca göre ruh, bir bedenden diğerine göç ederek sonsuza kadar varlığını sürdürür. Bu inanç, Budizm ve Hinduizm gibi bazı dinlerde de bulunmaktadır.

- **Budâsef:** Sümeniyye, “Budâsef” adında bilge bir kişiye kutsallık atfeder. Bu kişinin kim olduğu ve Sümeniyye inanç sisteminde hangi rolü oynadığı hakkında kesin bilgiler mevcut değildir.³⁴⁵

Bîrûnî ve Makdisî Hindistan'da Brahmanlar (Berâhime) ve Sümeniyye (Şümeniyye) olmak üzere iki ana dini grubun varlığından bahseder. Bîrûnî'nin aktardığı bilgilere göre Sümeniyye, Brahmanlar'ı sevmeyen ve Hint halk grubuna daha yakın bir yerde konumlanan bir gruptur. Biruni'ye göre Sümeniyye'nin kökeni oldukça eskidir ve Zerdüş'ten önce Horasan, İran, Irak ve Şam bölgelerinde yaygın bir inançtır. Mecûsîliğin bu bölgelerde hız kazanmasıyla beraber Sümeniyye mensupları Belh'in doğu kısımlarına doğru göç etmeye mecbur kalmıştır. Bîrûnî, Sümeniyye'den “kırmızı giyinenler” (Muhammire) olarak da bahseder ve kurucuları olan Buda'ya bağlı olduklarını ve ölümlerini suya attıklarını söylemektedir.³⁴⁶ Şehristânî (öl. 548/1153), ise Sümeniyye'yi, “Ashâbü'l-Bedede” adıyla da bilinen, Buddha (buda) etrafında toplanan ve Buddha (buda) figürünün İslâm'daki Hızır inancına benzediği bir inanç sistemi olarak tanımlamıştır.³⁴⁷

Sümeniyye'nin nübüvvet inancı hakkında farklı görüşler mevcuttur. Ebu'l-Muîn en-Nesefî (öl. 438/1047) ve Ebu'l Yusr el-Pezdevî (öl. 493/1100) gibi alimlerin eserlerinde nübüvveti reddedip herhangi bir peygamberin varlığını kabul etmedikleri görülmektedir.³⁴⁸ Bâkillânî ise Hz. Âdem ve Hz. İbrahim dışındaki peygamberleri reddettiklerini öne

³⁴⁵ Hârizmî, *Mefâtihu'l-Ulûm*, 55.

³⁴⁶ Bîrûnî, *Tahkîku mâ li'l-Hind*, 15-16; Güç “Sümeniyye”, *DİA*, XXXIII/132-133.

³⁴⁷ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihâl*, 709-714.

³⁴⁸ Nesefî, *Tabsıra*, II, 5; Pezdevî, 137.

sürmektedir.³⁴⁹ Sümeniyye, İslâm literatüründe Budizm ve Şamanizm'in izlerini taşıyan, peygamberlik inancını reddeden ve nübüvveti beş duyu organıyla algılanamadığı için akla aykırı bulan bir inanç sistemidir. Bu yönüyle İslâm'ın temel inanç ilkelerinden sapkınlık gösterdiği için bir sapkınlık hareketi olarak kabul edilir.

3.2. Nübüvvete İtiraz Eden Şahıslar

Nübüvvete karşı çıkanlar sadece İslami olmayan akımlarla sınırlı kalmamış, bazı kaynaklarda İslam âlimi olarak geçen bazı kişiler de Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve nübüvvetin genel kavramına itirazlarda bulunmuştur. Ebû İsâ el-Verrâk ve İbnü'r-Râvendî, önceleri Mu'tezile'ye mensup olsalar da sonradan farklı görüşlere yönelerek nübüvvete ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine itiraz etmişlerdir. Bu kişilerin isimleri bazı kaynaklarda İslâmî ekollerle anılsa da sonradan bu çizgiden ayrıldıkları bilinmektedir. Ebûbekir er-Râzî ise hekim ve filozof olarak tanınmasına rağmen, nübüvvete ve mucizelere karşı çıkan bir görüşe sahiptir. Mucizelerin imkânsız olduğunu ve peygamberlerin sıradan insanlar olduğunu savunan bir diğeridir.

3.2.1. Ebû İsâ el-Verrâk (öl. 247/861)

Bir kelâm âlimi olan Ebû İsâ el-Verrâk, 'ın (öl. 247/861) künyesi Ebu İsa Muhammed b. Hârûn b. Muhammed el-Verrâk el-Bağdâdî'dir. Başlangıçta Mu'tezile düşüncesine sahip iken farklı inanç akımlarının etkisiyle önce Şîlîge, oradan da (Seneviyye) adı verilen düalist bir mezhebe yöneldiği düşünülmektedir.³⁵⁰ Bu yüzden tam olarak belli bir ekol çizgisinde değerlendirilmemiştir. Hayatına dair oldukça az bilgi bulunan ve doğduğu yer bilinmemekle birlikte, ömrünün büyük bölümünü Bağdat'ta geçirdiği bilinmektedir. Bağdat'ın batı tarafında bulunan Remle'de şehrinde hapsedilen Verrak, 247/861 yılında hayatını kaybetmiştir.³⁵¹ Mahkûm edilmesinin sebebi İslâm'a hakaret içeren *Kitâbü'z-Zümür* adlı eser yatmaktadır. Verrâk'ın arkadaşı ve öğrencisi olarak bilinen ve onun kadar tartışmalı bir şahsiyet olan İbnü'r-Râvendî (öl. 301/913) yanında kendisine

³⁴⁹ Bâkillânî, 104.

³⁵⁰ Fuat Aydın, "Ebû İsâ el-Verrâk", *DİA*, İstanbul, 2013, XXXXIII/59-60.

³⁵¹ Aydın, "Ebû İsâ el-Verrâk" XXXXIII/59-60.

de atfedilmesidir. İki şahsiyetin de benzer düşüncelere sahip olması ve Verrâk'ın İbnü'r-Râvendî'nin hocası olması, eserin yazarlığına dair karışıklığa yol açmıştır.

Rivâyete göre Verrâk'ın hapse atılmasının ardından, dönemin sultanı hem onu hem de İbnü'r-Râvendî'yi huzuruna çıkararak *Kitâbü'z-Zümürrüd* hakkındaki görüşlerini sormuştur. Bu sorguda Verrâk, eserin içeriğini savunurken İbnü'r-Râvendî'nin eseri yazdığını inkâr ettiği ve Verrâk'a suç attığı rivayet edilir. Sultan, Verrâk'ın savunmasına ve İbnü'r-Râvendî'nin suçlamalarıyla birlikte Verrâk'ın zindana gönderilmesinde etkin rol oynamıştır. İbnü'r-Râvendî ise bu durumdan kaçarak Lavi adında bir Yahudi'nin evine sığınmıştır.³⁵² Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî, Verrâk'ın İbnü'r-Râvendî ve Hişâm b. Hakem ile birlikte Gulât-ı Şia'ya (aşırı Şii) mensup olduğunu ve imâmet konusunda eserler kaleme aldığını belirtmiştir.³⁵³ Bu görüş, Verrâk'ın Şiî eğilimlere sahip olduğunu göstermektedir. Mu'tezili âlimi Kâdî Abdulcabbâr ise Verrâk'ın Hz. Muhammed'e hücum eden ve nübüvvete itiraz eden zındık ve mülhidler arasında yer alan bir şahsiyet olduğunu söylemektedir.³⁵⁴ İslam kaynakları, Ebû Îsâ el-Verrâk'ın inanç dünyasının karmaşık bir değişimden geçtiğini göstermektedir. Başlangıçta Mu'tezile ekolüne mensup olan Verrâk, zamanla bu ekolden ayrılarak Şia'ya ve daha sonra da düalist/maniheist öğretileri benimsemiştir. Bu farklı inanç sistemlerinden etkilenerken peygamberlerin mucize göstermesine ve mucizelerin olağanüstü olaylar olmadığını, vahiy anlayışını, nübüvvete ve Hz. Muhammed'in nübüvvetine itiraz ederek reddettiği söylenebilir. Verrâk'ın nübüvvete itirazlarının derli toplu olarak günümüze ulaşmasını sağlayan en önemli kaynak, Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'i adlı eseridir. Bu eserde Verrâk'ın görüşleri eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmış ve çürütülmeye çalışılmıştır.³⁵⁵ Bu görüşleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Verrâk, peygamberlerin mucizelerine ve bu mucizeler yoluyla kendilerini kanıtlamalarına karşı çıkar. Peygamberlerin, yeryüzündeki tüm

³⁵² Aydın, "Ebû Îsâ el-Verrâk" XXXXIII/59-60.

³⁵³ Eş'ârî, *Maḳālât*, 62-63.

³⁵⁴ Kâdî Abdulcabbâr, *el-Muḡnî fî Ebvâbi't-Tevhîd-i ve'l-Adl*, thk. Emin el-Hûlî, Kâhire, ts., XVI, 411; *Teşbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 128, 129.

³⁵⁵ Aydın, "Ebû Îsâ el-Verrâk" XXXXIII/59-60.

insanların sahip olduğu yeteneklerden farklı bir yeteneğe sahip olmadığını savunur. Bu nedenle, mucizeler yoluyla kendilerini kanıtlamalarının anlamsız olduğunu ve kabul edilemez bir durum olduğunu öne sürer.³⁵⁶

- Bilge olan bir yaratıcı, aklın sınırlarını aşan emirler göndermez. Bunu kabul ettiğimiz zaman ahlaksızlık ve haksızlığın da meşru olduğunu kabul etmemiz gerekir. Peygamberler akıl ve mantık dahilinde kurallar getirdikleri zaman onlara ihtiyaç kalmaz, aykırı şeyler getirirlerse ilahi hükümleri değiştirmek zorunda kalırız.³⁵⁷

3.2.2. İbnü'r-Râvendî (öl. 301/913-14)

Ebû İlsâ el-Verrâk'ın talebesi İbnü'r-Râvendî de İslam düşüncesinde nübüvvete itiraz eden önemli şahsiyetlerden biridir. Tam adı Ahmed b. Yahya b. İshak er-Râvendî olan bu kişi, İslam literatüründe “mülhid” ve “müfrit” olarak nitelendirilmiştir. Doğduğu yer ve tarih konusunda ihtilaflara rağmen, Horasan'ın Merverûz şehrinde bulunan Rîvend köyünde doğduğu görüşü daha çok kabul görmüştür. Vefat tarihi de kesin olarak bilinmemekle beraber, öl. (301/913-14) yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir. Hayatının en önemli dönemini Bağdat'ta geçiren İbnü'r-Râvendî, bu şehirde Mu'tezile âlimleriyle yakın ilişkiler kurmuş ve onların bazı fikirlerini benimsemiştir. Zamanla Mu'tezile kelamında cedel ve münâzara konusunda saygın bir âlim haline gelmiştir. Ancak, Mu'tezile âlim Câhız'ın “Fazîletü'l-Mu'tezile” adlı eserinde Şiâ'ya yönelttiği eleştiriler, İbnü'r-Râvendî'nin Mu'tezile'den ayrılmasına ve Şîi-îmâmî görüşlere yaklaşmasına neden olmuştur. Mu'tezile'den ayrıldıktan sonra Şîiliğe geçen İbnü'r-Râvendî, kendisini bu dönemde Hişâm b. Hakem'in öğrencisi olarak kabul ettiği bilinmektedir. Ancak İbnü'r-Râvendî'nin Şîiliği de uzun soluklu olmamıştır. Şîiliğe geçişten sonra, ilhâd içeren çalışmalara yönelmiştir.³⁵⁸ Bazı rivayetler, İbnü'r-Râvendî'nin ölüm döşegindeyken pişmanlık duyduğunu ve Mu'tezile'den ayrılışının ve ilhâda sapmasının nedenini Mu'tezile âlimlerinin onu dışlamasına bağladığını aktarmaktadır. Bu rivayetlere göre İbnü'r-Râvendî, bu dışlanma duygusundan dolayı

³⁵⁶ Bekir Topaloğlu- Muhammet Aruçi, *Kitabü't-Tevhid*, Ankara: İSAM.Yayınları, 2005, 286; Topaloğlu, *Kitabü't-Tevhid*, 233.

³⁵⁷ Topaloğlu-Aručî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 310; Topaloğlu, a.g.e., s.251.

³⁵⁸ İlhan Kutluer, “İbnü'r-Râvendî”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXI/179-184.

intikam almak için ilhâd yolunu seçtiğini belirtmiştir.³⁵⁹ Siyasi otorite tarafından Ebu İsa el-Verrâk ile birlikte takibe uğrayan İbnü'r-Râvendî, Verrâk'ın hapse atılmasıyla daha da zor bir duruma düşmüştür. Bu dönemde İbnü'r-Râvendî, İbn Lâvî isimli bir Yahudi'nin evine sığınmış ve burada “*Kitâbü'd-dâmiğ*”i yazmıştır. Kısa bir süre sonra da hastalanarak vefat etmiştir. Bizim açımızdan en önemli yönü ise “*Kitâbü'z-zümürrüd*” adlı eserinde nübüvvet ve “*Kitâbü'd-damiğ*” adlı eserinde ise Kur'an-ı Kerim'e yönelik yaptığı itirazlardır. Farklı kaynaklardaki bilgilere göre, İbn-i Râvendî'ye atfedilen bazı görüşler şunlardır:³⁶⁰

- Kur'an, insan ürünü bir eserdir. Kur'an'daki metinler, herhangi bir insan tarafından da üretilebilirdi. Kur'an'da çelişkiler ve mantıksız cennet tasvirleri bulunmaktadır. Bu çelişkilerin ve tasvirlerin, Kur'an'ın kusursuz bir varlık tarafından yazılmış olamayacağının ve peygamberliğin bir delili olamaz. Bununla birlikte Kur'an'ın tek başına peygamberliğe delil teşkil etmez. Peygamberlik iddiasında bulunan birinin mucizeler göstermesi ve ilahi vahyi kanıtlaması gerekir. Hz. Muhammed'in mucize gösterdiğine dair bir delil olmadığı için Kur'an' da peygamberlik için yeterli bir delil olamaz.³⁶¹

- Hz. Peygamber'in yaptığı hatalar, peygamberlik görevini yerine getirmesine engel olacak kadar büyük değildir. Onun da bir insan olduğunu ve diğer insanlardan farklı bilgi ve kavrayışa sahip olmasını beklemenin anlamsız olduğunu kabul etmek gerekir. Aslında insan aklı vahye muhtaç değildir ve bilginin temel kaynağı aklın kendisidir.³⁶²

- Peygamberlerden, aklın kabul edebileceği, mantıkla uyumlu ilkeler getirmesi beklenirken, onlar namaz, gusül, şeytan taşlama, tavaf, sa'y gibi aklın kavramakta zorlandığı bazı emirler getirmişlerdir. Mucize olarak gösterdikleri olaylar ise kahinlerin ve sihirbazların yaptıklarından pek farklı

³⁵⁹ Kutluer, “İbnü'r-Râvendî”, XXI/179-184.

³⁶⁰ İlhan, Kutluer, “Berahime'den İbn Sina'ya Nübüvvetin İnkâr ve İsbâtı”, *Bilgi ve Hikmet*, İstanbul, 1995, sy. 11, s. 94-110

³⁶¹ Kâdî Abdülcabbâr, *el-Muğnî*, (nşr. Taha Hüseyin), Kahire, 1962, XVI, 411

³⁶² Kâdî Abdülcabbâr, *el-Muğnî*, XVI, 389.

değildir. Ayrıca bu tür mucizeler, İslâm'ın yüceliğine ve saygınlığına da zarar vermektedir.³⁶³ der.

3.2.3. Ebû Bekir Zekeriyya er-Râzî (öl. 313/925)

İslam düşünce tarihinde ilhâd hareketleri içerisinde yer alan meşhur düşünürlerden biri Ebû Bekir Zekeriyya er-Râzî (öl. 313/925) 'dir. Hekim ve filozof kimliğiyle de tanınan er-Râzî, nübüvvet kavramına dair eleştiriler yapan ve inkâr eden isimlerden biridir.³⁶⁴ Tam adı Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyyâ er-Râzî³⁶⁵ olan bu şahıs, Biruni'nin tespitine göre miladi 251 (865) yılında Rey şehrinde dünyaya gelmiştir.³⁶⁶ Hakkında fazla bilgi bulunmamasına rağmen, gençlik yıllarında felsefe, edebiyat, müzik ve tıp gibi birçok alanla da ilgilenmiştir. Batılılar tarafından Rhazes olarak da bilinen er-Râzî, gençlik yıllarında felsefe ve edebiyata yoğun ilgi duymuştur. Bu ilgi doğrultusunda şiir yazma ve ud çalma gibi sanatsal faaliyetlerde bulunmuştur. Ancak rivayete göre, sakalı ve bıyığı çıktıktan sonra “Artık müzikle uğraşmak yakışık almaz” diyerek bu tutkusundan vazgeçmiştir.³⁶⁷

Tıp ilmine yaptığı önemli katkılar sayesinde “Araplar'ın Galeni” sıfatıyla anılan er-Râzî, Hipokrat ve Galen'den sonra bu alanda en büyük isimlerden biri olarak kabul edilir. Kuyumculukla geçimini sağladığı ilk yıllarında, gözlemlediği kimyasal reaksiyonlar ve değişimler, onu bu gizemli bilime dair daha da teşvik etmiştir. Merakını gidermek evinin bir köşesine kurduğu laboratuvarında kimya deneyleri yaparken ortaya çıkan gaz ve buharlar, gözlerinde ömür boyu sürececek bir rahatsızlığa yol açmıştır. Bîrûnî'nin aktardığına göre, Râzî'nin kimyadan sonra tıba yönelmesinin temel sebebi gözlerindeki rahatsızlığının tedavi yönteminin burada olmasıdır. Gözlerini tedavi etme umuduyla tıp ilmini öğrenmeye başlamış ve kısa sürede tıp tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.³⁶⁸ İbnü'n-Nedîm'in aktardığına göre, er-Râzî, felsefe ve eski ilimlerde usta bir gezgin

³⁶³ Kâdî Abdülcabbâr, *el-Muğnî*, XVI, 389.

³⁶⁴ Mahmut Kaya, “Ebû Bekir Râzî”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV/479-485.

³⁶⁵ Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed b. Bîrûnî, *Fihrist-i Kitâbhâ-yi Râzî*, thk. Doktor Mehdî Tahran, 1032, 1.

³⁶⁶ Bîrûnî, *Fihrist-i Kitâbhâ-yi Râzî*, 4.

³⁶⁷ Ebû Dâvûd Süleymân b. Hassân İbn Cülcül el-Endelüsî, *Tabakâtü'l-Etibbâi ve'l-Hukemâi, Müessesetü'r-Risâle*, (2. Baskı), Beyrut, 1985, 77.

³⁶⁸ Mahmut Kaya, “Ebû Bekir Râzî”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV/479-485.

olan Ahmed b. Sehl el-Belhî (öl. 322/934)'den eğitim almıştır. Hatta hocasının yazdıklarını kendine mal ettiği de iddia edilmektedir.³⁶⁹ Ebû Bekir Zekerîyyâ er-Râzî, hoşgörünün hâkim olduğu bir dönemde ortaya çıkan ve Eflatun felsefesinden ilham alarak deist bir dünya görüşü savunan bir filozoftur. Akıl ve adaletin yegâne rehber olduğuna inanan er-Râzî, mutlu bir yaşam için dine ve peygamberlere ihtiyaç olmadığını söylemiştir.³⁷⁰ Bu görüşleri, sebebiyle hem çağdaşları hem de sonraki dönem filozof ve kelamcılar tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Kaynaklarda genellikle “mülhid” ve “zındık” olarak anılmaktadır.³⁷¹ Er-Râzî, Tanrı ve varlık arasındaki ilişkiyi ve evrenin varoluşunu “beş ezeli ilke” (el-kudemâu'l-hamse) olarak adlandırdığı bir sistemle açıklamaktadır.³⁷² Bu ilkeler şunlardır:

- **Yaratıcı (el-Bârî):** Evrenin ve varlıkların yaratıcısı.
- **Nefis (Küllî Nefis):** Evrenin ruhu ve özünü temsil eden ilke.
- **Heyûlâ (Şekilsiz İlk Madde):** Varlıkların oluştuğu hammadde.
- **Hâlâ (Boşluk, Mutlak Mekân):** Varlıkların yer aldığı sonsuz uzay.
- **Dehr (Mutlak Zaman):** Varlıkların varoluş sürecini kapsayan sonsuz zaman.³⁷³

Er-Râzî'nin nübüvvet eleştirisi, kendi eserlerinden ziyade, çağdaşlarının ve takipçilerinin eserlerinde aktarılmıştır. Çağdaşı olan İsmailî düşünür Ebû Hâtîm er-Râzî'nin “*A'lâmü'n-Nübüvve*” adlı eserinde nübüvvetin farklı delillerle reddedildiği bir tartışmada, Ebû Bekir Zekerîyyâ er-Râzî'nin nübüvveti inkâr eden taraf olarak yer aldığı görülmektedir.³⁷⁴ Er-Râzî'nin nübüvveti reddetmesinin temel gerekçeleri şunlardır: Aynı niteliklere sahip insanlar arasında peygamberlik gibi bir ayrıcalık, haksız bir ayrıma yol açar. Râzî'ye göre, herhangi bir ayırt edici fark olmaksızın bazı insanların peygamber olarak seçilmesi ve üstün makama erdirilmesi mantıksızdır. Bu

³⁶⁹ Kaya, “Ebû Bekir Râzî”, *DİA*, XXXIV/479-485.

³⁷⁰ Ebû Hâtîm Ahmed b. Hamdân b. Ahmed er-Râzî, *A'lâmü'n-Nübüvve*, Lübnan: Dârü's-Sâkî, 2003, 15-16.

³⁷¹ Kaya, “Ebû Bekir Râzî”, XXXIV/479-485.

³⁷² Ebû Hâtîm er-Râzî, 21; Ebû Bekir Muhammed b. Zekerîyyâ er-Râzî, *Resâilü'l-Felsefiyye, Câmiatü'l-Füâdi'l-Evvel*, Mısır: Külliyyetü'l-Edeb, 1939, 191-217.

³⁷³ Ebû Bekir er-Râzî, *Resâilü'l-Felsefiyye*, 281, 282, 217, 241.

³⁷⁴ Kaya, “Ebû Bekir Râzî”, XXXIV/479-485.

durum, insanlık arasında ayrımcılığa ve çatışmalara yol açarak, nihayetinde insanlığın yok oluşuna bile sebep olabilir. Hikmet sahibi bir ilahın bu tür bir sonucu arzulanması mümkün olmadığından, nübüvvet iddiası da geçersizdir. Râzî, peygamber göndermek yerine, yararlı ve zararlı olan bilgilerin tüm insanlara ilham edilmesini savunur. Bu sayede insanlar arasında kavgalar da önlenmiş olur. Fakat insanlar akıllarını farklı alanlarda kullandıklarından, bu yöntem de kavgaları tamamen ortadan kaldırmaz.³⁷⁵

3.3. Nübüvveti Reddeden Akımların İtirazlarının Ele Alınması

Nübüvvet fikrini reddeden akımlar ve şahıslar, tarih boyunca çeşitli argümanlar kullanarak bu inancı çürütmeye çalışmışlardır. Burada bu akımların öne sürdüğü beş temel itirazı inceleyeceğiz ve her birine karşı Ehl-i Sünnet'in bakış açısını sunacağız.

3.3.1. Akıl Vahyin Yorumlayıcısıdır

Berâhime'nin doğru bilginin kaynağının sadece akıl olduğu bu yüzden nübüvvetin gereksiz olduğu iddia etmektedir. Bu iddialara karşı verilen cevaplar: Eş'ârîler, aklın bilgi kaynağı olarak yetersiz olduğunu savunurlar. Bu görüşe göre, vahiy olmaksızın insan:

- Doğru ve yanlış ayırt edemez.
- İlâhî buyrukları anlayamaz.
- Âhîret hayatı, cennet, cehennem ve ibadetler gibi konularda bilgi sahibi olamaz.

Aklın insan için yeterli olduğunu ve vahiy olmadan da doğru ve yanlış ayırt edebileceği için peygamberlerin gönderilmesine ihtiyaç yoktur deliline karşı Bâkılânî, Eş'ârî ekolünün benimsediği, vahiy olmadan aklın iyi ve kötüyü bilemeyeceği fikrini savunarak cevap vermiştir: Aklın, bir şeyin zorunlu, yasak veya serbest olmasına dair bir kılavuz gösteremeyeceğini savunur. Bâkılânî'ye göre, eşyanın hükümleri ancak dinî metinlerden belirlenir. Vahiy olmadan, gerçek dünyadaki bazı davranışlarla Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktan bahsedilemez. Çünkü bu davranışlar, vahiy olmadan Allah'a itaat ve yakınlık sayılmaz ve bu davranışları

³⁷⁵ Mahmut Kaya, "Ebû Bekir er-Râzî ile Ebû Hâtîm er-Râzî Arasında Geçen Tartışma", *İslâm Tetkikleri Dergisi*, c. IX, Sayı: Prof. Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı, Yıl: 1995, s. 53-54.

gerçekleştirenlere mükafat verilmez. Vahiy olmadan, insanın Allah’a nasıl yaklaşacağını ve nasıl sevap kazanacağını bilemeyeceği söyler. Bâkılânî, insanın Allah’a ne kadar yakın olduğunu ve bu yakınlığa ne kadar sevap kazandığını aklın kesin olarak bilemeyeceğini savunur. Bu nedenle, insanın Allah’a yakınlaşma ve sevap kazanma imkânı için vahiy ihtiyacı olduğu söyler.³⁷⁶ Bâkılânî’ye göre akıl, hakikati keşfetme aracı değil, vahiy yoluyla edinilen bilgiyi kavrama ve yorumlama aracıdır. Yani vahiy ile gelen bilgiler, akıl sayesinde daha sistematik ve daha kolay anlaşılabilir hale gelir. Fakat akıl, vahiy olmaksızın kendi başına mutlak doğru bilgi üretemez. İnsan aklının aynı konu hakkında farklı düşüncelere sahip olması bunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.³⁷⁷ Dünya ve din ile ilgili konuları insanların tam olarak kavrayabilmeleri için peygamberlerin gönderilmesi aklın bir gereğidir. Mâtürîdî, dünya hayatı ile ilgili bir örnek vererek peygamberlerin gerekliliğini savunur. Allah, insan türünü yaratmış ve yeryüzünden faydalanabilecekleri çeşitli rızıklar vermiştir. Bu faydalı rızıkların yanında hastalık ve ölümcül zehirler de yaratmıştır. Akıl, insanın zarar veren gıdaları ayırt etmek için deneme yanılma yolunu seçmeyi mantıksız görmektedir. Çünkü bu denemeler ölümle sonuçlanabilir. Bu bilgileri denemeden elde etmek de insan akli için mümkün değildir.³⁷⁸ İnsan akli, birçok konuda bilgi edinmemize ve problem çözmemize yardımcı olan önemli bir araçtır. Fakat aklın her şeyi çözmesi ve bilmesi mümkün değildir. Özellikle deneyim ve eğitim gerektiren konularda aklın rehberliği tek başına yeterli olmayacaktır. Bu durum, tarım gibi basit görünen bir alanda bile kendini göstermektedir. Mâtürîdî bu durumu tarım örneğiyle açıklar: Mâtürîdî, tarım örneğiyle vahiy ihtiyacı açıklar. Daha önce hiçbir bilgiye sahip olmayan bir insanın, tarımın nasıl yapılacağını, hangi işlemlerin ve tedbirlerin alınması gerektiğini, ürünlerin nasıl yetiştirileceğini akliyle bilemeyeceğini savunur. Tarımsal üretim, toprak işleme, ekim, sulama, gübreleme, hasat, depolama, pazarlama ve gıdanın insan tüketimine hazır hale getirilmesi gibi karmaşık aşamaları içeren bir süreçtir. Bu aşamaların her birinde bilgi ve rehberlik gerekir. Aklın sınırlı kapasitesi ve

³⁷⁶ Bâkılânî, *Temhid*, 145.

³⁷⁷ Bâkılânî, *Temhid*, 145.

³⁷⁸ Topaloğlu-Aruçi, *Kitabü’l-Tevhid*., 276; Topaloğlu, *Kitabü’l-Tevhid Tercümesi*, 225.

karmaşık konularda rehberlik sağlayamaması, vahiy metnlerinin rehberlik gerekliliğini ortaya koymaktadır. Tarım gibi bir alanda bile vahiy ihtiyacı duyuluyorsa, ahlaki ve dini konularda vahiy olan ihtiyaç daha da açıktır.³⁷⁹ İnsanlar problemlerle karşılaştıklarında çözüm bulmak ve gelecekleriyle alakalı önemli kararlar alacakları zaman kendisinden daha bilgili ve tecrübeleri kişilere danışarak bilgi almaktadırlar. Aynı şekilde, bilgi ve becerilerini geliştirmek için de kendilerinden daha bilgili kişilerden eğitim ve dersler alırlar. Bu durum, insanların sadece akıllarına güvenmediklerini ve eksiklerini tamamlamak için başkalarına ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Bu nedenle doğru, güvenilir ve iyi niyetli kişilere başvurup nasihat almak, aklî bir gereklilik olarak ortaya çıkar. Bu nedenle her ilmin âlim ve hâkim olan Yüce Tanrı tarafından geldiği ve O'nun gönderdiği elçiler aracılığıyla insanlara ulaştığını söyleyebiliriz.³⁸⁰

3.3.2. Kur'an'ın Vahiy Olmadığı ve Sonradan Uydurulduğu İddiası

Bâkılânî Kur'an'ın vahiy ürünü olmadığı ve sonradan uydurulmuş olduğu iddialarına karşı şu şekilde cevap vermektedir:

- İlahi kelâmın özelliklerinin dil ve üslubu, diğer varlıkların ve insanların kelâmıyla aynı cinsten değildir. İlahi hitap diğer varlıklarının sözüne de benzemez.³⁸¹
- Eğer melek veya peygamberin işittiği söz, insanların konuşmasıyla aynı cinsden olsa bile Allah, konuşanın kendisi olduğunu ve peygamberin duyduğu kelâmın Allah'ın kendisinin olduğunu bilmeye irade sahibi olan varlıktır.³⁸²
- Allah, işittiği sözün kendisinin olduğunu gönderdiği peygamberine bildirmek istediği zaman, kelâmın içerisine geçmişteki olayları, gaybî haberleri insanların içerisindeki gizlediklerini yerleştirir. Böylece peygamber gayb aleminin bilgisine sahip olanın Allah olduğunu öğrenmiş olur.³⁸³

³⁷⁹ Topaloğlu-Aruçi, *Kitabü't-Tevhid*, 276; Topaloğlu, a.g.e., s. 223.

³⁸⁰ Topaloğlu-Aruçi, *Kitabü't-Tevhid*, 278.

³⁸¹ Bâkılânî, *Temhid*, 132-133.

³⁸² Bâkılânî, *Temhid*, 133.

³⁸³ Bâkılânî, *Temhid*, 133-134.

• Bazen de ilahi hitabın içerisinde “*ben benden başka ilah olmayan Allah’ım*”³⁸⁴ kelâmın kendisine ait olduğunu belirtmektedir. Bu hususta ilahlığına delil olarak da “*Ben cansızdan canlı çıkarırım*”³⁸⁵, “*elini beyaz olarak çıkarırım*”³⁸⁶, “*denizi yararım*”³⁸⁷, “*kayadan canlı (hayvan) çıkarırım*”³⁸⁸ der. Bu ve benzeri delillerle peygamberler, meydana gelen mucizeleri gerçekleştirmeye Allah dışında hiçbir varlığın güç yetiremeyeceğini ve bu mucizelerin Allah’ın kudretinin göstergesi olduğunu anlamış olur.³⁸⁹

3.3.3. Mucize

Nübüvveti kabul etmeyip, itiraz edenlerin ana sebeplerinden biri tanesi de mucizelerdir. Bu kişilere göre mucize, peygamberlerin olağanüstü yeteneklerinin bir ürünüdür ve ilahi bir temele dayanmaz. Bu tür olayların peygamberlere ayrıcalıklı bir nitelik kazandırmadığı için nübüvvetin geçersiz olduğunu söylemektedirler.³⁹⁰ Mâtürîdî, nübüvveti reddedenlerin izlediği yöntemi eleştirir ve bu reddetmenin temelinde yatan mantıksızlığı ortaya koyar. Ona göre, bir şeyi herhangi bir delil veya gerekçe sunmadan reddetmek, insan için hiçbir fayda sağlamaz. Bu reddiyenin arkasında ön yargı ve zan ile hareket etmek bulunmaktadır. Ayrıca, Mâtürîdî, yaygın olarak kabul görmüş ve alışkanlık haline gelmiş bir inancı reddetmek oldukça zordur. Bu tür bir reddetme, o inancın doğruluğunu veya yanlışlığını ispatlama veya çürütme yollarını da tıkamak anlamına geleceğini söylemektedir.³⁹¹

Mâtürîdî’ye göre, nübüvvet karşıtlarının mucizeyi reddetmelerinin ve mucizenin peygamberin elinde gerçekleşmesini kabul etmemelerinin arkasında yatan temel hata, “Halık ile Mahlûk” yani yaratıcı ile yaratılmışı karşılaştırma çabasıdır. Bu kişiler, mucizeyi peygamberin elinde gerçekleşen sıradan bir olay olarak görmektedirler. Bu bakış açısıyla, Allah’ın kudretinin

³⁸⁴ Tâhâ, 20/14.

³⁸⁵ Yunus, 12/31.

³⁸⁶ Tâhâ, 20/22.

³⁸⁷ Bakara, 2/50.

³⁸⁸ Şuarâ, 26/155.

³⁸⁹ Bâkîllânî, *Temhîd*, 134.

³⁹⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü’l-Tevhîd*, 364; Mustafa, Can, *Mâtürîdî’ye Kadar Nübüvvet Karşı Çıkanlar ve Mâtürîdî’de Nübüvvet Anlayışı*, 193.

³⁹¹ Mâtürîdî, *Kitâbü’l-Tevhîd*, s. 364; Mustafa, Can, a.g.e., s. 193.

ve mucizenin peygamberin elinde gerçekleşmesinin bir çelişki olduğunu düşünmektedirler. Mâtürîdî, bu algnın hatalı olduğunu savunmaktadır. Mucize, peygamberin elinde meydana gelse de bu durum Allah'ın izni ve kudretiyle gerçekleşir. Peygamber, mucizeyi kendi kudretiyle değil, Allah'ın izni ve kudretiyle gerçekleştirmektedir. Mucize, peygamberin elinde gerçekleşen ancak aynı zamanda Allah'ın birliğini ispatlayan, risâletini teyit eden ve kudretini gösteren önemli bir delildir.³⁹² Hz. Musa ve Firavun arasındaki olay, mucizelerin toplumda bulunan diğer insanlar tarafından taklit edilemeyecek kadar olağanüstü ve ilahi bir güce sahip olduğunu gösteren önemli bir örnektir. Hz. Musa'ya verilen mucizeler, Firavun ve saray mensuplarının sihirbazlarının sihrini aşma gücüne sahip olmasıyla dikkat çekicidir. Hz. Musa'nın asasının ejderhaya dönüşmesi ve sihirbazların yılanlarını yutması, Firavun'un sihirbazlarının bile kabul etmek zorunda kaldığı ilahi bir mucize örneğidir.³⁹³ Hz. Musa ve Firavun arasındaki olay, mucizelerin toplumda bulunan diğer insanlar tarafından taklit edilemeyecek kadar olağanüstü ve ilahi bir güce sahip olduğunu gösteren önemli bir örnektir. Bu mucizeler, Hz. Musa'nın nübüvvetini teyit etmede ve peygamberlik mesajını doğrulamada önemli bir rol oynamıştır. Hz. Musa'nın mucizeleri, Firavun'u ve halkı etkilemiş, sihirde en yetkili ve bilgili olan sihirbazların bile secdeye kapanmasına neden olmuştur. Sihirbazların secdesi, mucizelerin inkâr edilemez bir ilahi güç olduğunu göstermektedir.

Bâkılânî mucizelerin imkansızlığına dair itirazlara, Allah'ın kudretini ve yaratıcılığını merkeze alan bir bakış açısıyla cevap vermektedir: Bu itiraza göre, doğada her şeyin belirli bir düzen ve sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde gerçekleştiği ve insanın erkekle kadından, tavuğun yumurtadan, yumurtanın tavuktan, nutfenin insandan ve insanın nutfeden yaratılması gibi doğal yasalar mucizelerin de imkânsız olduğunu göstermektedir. Bâkılânî ise bu görüşe şu şekilde karşı çıkar: Allah her şeye güç yetirendir ve istediği şekilde yaratabilir. Doğanın olağan akışına aykırı mucizeler göstermesi de Allah'ın gücünün bir göstergesidir. Mucizelerin

³⁹² Mâtürîdî, *Kitâbü 'l-Tevhîd*, s. 348; Mustafa, Can, a.g.e., s. 193.

³⁹³ Bkz. Araf, 7/105-08; Taha, 20/17, 23.

imkansızlığını savunanlar, bir taraftan Allah'ın her şeye muktedir olduğunu kabul etmezken, diğer taraftan da mucizelerin Allah'ın kudretiyle meydana geldiğini kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum da çelişkilidir. Bu görüşün taraftarları, ister mucizelerin imkansızlığına isterse de normal akışa ters düşmesine inansın, Dehriyye mezhebine girmiş sayılırlar. Dehriyye mezhebi, Allah'ın cisim olduğunu ve âlemde bir yaratma ve tasarrufu olmadığını savunan bir mezheptir.³⁹⁴ Bâkılânî, ilâhi kudretle meydana gelen mucizelerin muhal olduğunu iddia edenler, Allah'ın sonsuz kudretini sınırladığını ve bu durumun küfür sayılarak kişinin ilhâda düştüğünü söylemektedir. Mucizelerin sünnetullah'a aykırı olduğunu söylemek ise, Allah'ın kendi koyduğu kurallara uymadığını ima etmek ve bu da kabul edilemez bir durumdur.

3.3.4. Aklın Namaz, Tavaf, Gibi İbadetleri Çirkin Bulunması

Bâkılânî, hikmet ve akıl kavramlarına dair önemli görüşler ortaya koymuştur. Ona göre Allah'ın tüm fiilleri hikmetlidir ve bu fiiller insanlara menfaat sağlar. Oruç, namaz, hac gibi ibadetler de bu hikmetli fiillerdendir ve insanı Allah'a yaklaştırır, O'nu yüceltmeye ve büyük sevaba ulaştırmaya teşvik eder. İbadetler, insanı denizde yol alması, çölü aşması veya vahşi hayvanlardan kaçması gibi zorlu durumlara karşı da motive eder. Bu zorluklar karşısında insan, Allah'a sığınarak O'nun yardımını ve korumasını diler. Aklın güzellik ve çirkinlik gibi kavramları tam olarak kavrayamayacağını ve bu konuda eksik olduğunu savunan Bâkılânî, aklın vahyin rehberliğinde kullanıldığında insanı hakikate ulaştırabileceğini belirtir. Vahyin, aklın ulaşamadığı hakikatleri ve ilahi emirleri insanlara bildirdiğini savunur. Bâkılânî, ibadetlerin insanın manevi ve maddi açıdan gelişmesine katkıda bulunduğunu ve bu nedenle hikmetli fiiller olduğunu savunmaktadır.³⁹⁵

3.3.5. Peygamberlerin İnsanlarla Aynı Türden-Beşer Olması

Bazı kişiler, peygamberlerin gönderildiği varlıklarla aynı cinsten olması gerektiğini savunarak, peygamber göndermenin Allah için imkânsız olduğunu öne sürerler. Bu görüş, peygamberin ve peygamber

³⁹⁴ Bâkılânî, *Temhîd*, 136.

³⁹⁵ Bâkılânî, *Temhîd*, 143-144.

gönderilenlerin aynı cevherden, üstünlük derecesinden ve aynı türden varlıklar olması gerektiği varsayımına dayanmaktadır. Bâkılânî, bu varsayımına karşı şu şekilde cevap verir: Bazı insanların diğerlerinden üstün olması, Allah'ın bir kusuru değil, yaratılış planında yer alan bir gerekliliktir. Eşitlik adaletin tek biçimi değildir ve Allah'ın lütfu sınırsızdır. Dilediği kimseyi lütfuyla ayrıcalıklı kılma hakkına sahiptir. İnsanlar, Allah'ın kaderine razı olmalı, şükür etmeli, sorgulamak ve itiraz etmek yerine Allah'ın hikmetine inanmalı ve ona tevekkül etmelidirler.”³⁹⁶ Bâkılânî, bazı kişilerin peygamberlerin beşer olmasını ve farklı türlere peygamber gönderilmesini Allah'ın kudretinin ve adaletinin bir eksikliği olarak görmesine karşı çıkmaktadır. Bu ifadeleri ile âlemde farklı koşulların var olduğunu kabul etse de bu durumun Allah'ın kusurlu veya eksik olduğunu göstermediğini savunmaktadır. Âlemdaki eşitsizlik, Allah'ın adaletinin bir tecellisidir. Allah, her varlığa lütfettiği varlık mertebesine göre farklı imkanlar ve kabiliyetler sunmuştur. Bu durum, adaletin en kapsayıcı ve en isabetli halidir. Her varlık türünün kendine özgü özellikleri ve ihtiyaçları vardır. Allah, her varlığa lütfettiği varlık mertebesi ve ona uygun imkanlar ile adil davranmış olmaktadır.

Bâkılânî bu durumu şu şekilde daha ayrıntılı açıklamaktadır: “Eksikliklerden münezzeh, hikmetli ve mutlak âdil olan Allah'ın bazı kullarında cehalet, bazılarında ilim; bazılarında körlük, konuşamama, dilsizlik, kronik rahatsızlık, bazılarında güçlülük, sağlamlık, uzuvların sağlıklılığı, akıl sağlığının yerinde olması, normal bir mizaca sahip olmak gibi durumları yaratmasının mümkün olmayacağını ne diye inkâr ettiniz? Çünkü bunlar, cins içinde bazısının, diğer bazısına karşı bir üstünlüğüdür.”³⁹⁷ Bâkılânî'ye göre eşitsizlik, hayatın özünde var olan ve peygamberliğinde buna dahil olduğunu söylemektedir. Farklı yetenekler, imkanlar ve koşullar eşitsizliği doğurur ve bu, Allah'ın hikmetli bir planıdır. Cinsiyet, ırk, dil, din ve statü gibi faktörler de bu duruma katkıda bulunur. Eşitsizlik, Allah'ın kudretine ve hikmetine aykırı değil, aksine yaratılışın bir parçasıdır. Tarih boyunca insanoğluna gönderilen doğru yolu göstermesi için

³⁹⁶ Bâkılânî, *Temhîd*, 127.

³⁹⁷ Bâkılânî, *Temhîd*, 129.

gönderilen peygamberlerin beşer mi yoksa başka türden varlıklar olduğu konusu hakkında değişik düşünceler ileri sürülmüştür. Bazıları peygamberlerin, hitap ettikleri insanlardan farklı, melek gibi varlıklar olması gerektiğini savunurken, Mâtürîdî ve Ehl-i Sünnet kelimcileri peygamberlerin beşer olması gerektiğini savunmuştur. Bu itirazların pek çoğu Kur'an'da da dile getirilmiştir. Örneğin: *“Bir beşer mi bizi doğru yola götürecekti?”*³⁹⁸ ayetine peygamberlerin diğer insan gibi hata yapabilen ve beşer olmasına karşı çıkararak doğru yolu gösterecek rehberin melek gibi kusursuz bir varlık olması gerektiğini söyleyerek itiraz etmişlerdir. Başka bir ayette Hz. Muhammed hakkında, *“Bu ne biçim peygamber! (Bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarında dolaşıyor. Ona bir melek indirilmeli ve o da kendisiyle birlikte uyarıcı olmalı değil miydi?”*³⁹⁹ dedikleri peygamberlerin günlük ihtiyaçlarını karşılamaları için çalışmaları ve sıradan bir hayat sürmelerinin yakışmadığını iddia ederek reddetmektedirler.

Mâtürîdî, peygamberlerin insanlardan olması gerektiği konusunu ele alırken Kur'an-ı Kerim'de geçen çeşitli ayetleri delil olarak kullanmaktadır. Bu ayetleri büyük bir dikkatle inceleyerek peygamberlerin beşer olmasının hikmetlerini açıklar. Ayrıca peygamberlerin insanlardan olamayacağını ileri sürenlere karşı da mantıklı ve ikna edici cevaplar vermektedir. Örneğin: *“Ey inananlar! Andolsun ki, içinizden size, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, inananlara şefkatli ve merhametli bir peygamber gelmiştir.”*⁴⁰⁰ ayetinin gönderilişin temel hedefi insanların içinde bulundukları sıkıntılardan kurtarıp dünya ve ahirette saadete ulaştırmaktır. Bu ise ancak, sadece kendi cinslerinden olan, bizzat içlerinde yaşayan, problemlerini ve zorluklarını en iyi şekilde anlayabilecek peygamberler vasıtasıyla mümkündür.⁴⁰¹

³⁹⁸ Teğabün, 64 / 6.

³⁹⁹ Furkan 25 / 7.

⁴⁰⁰ Tevbe 9 / 129.

⁴⁰¹ Kemal, Işık, *Mâtürîdî'nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı*, Ankara: Fütüvvet Yayınları, 1980, 111.

SONUÇ

Kelâm ilminin temel esasını oluşturan üç ana unsurdan biri olan nübüvvet, İslam dininin anlaşılmasında hayati önem arz etmektedir. Bu önemin kaynağı uluhiyyet ve âhiret hakkındaki bilgilerin sadece peygamberler aracılığıyla bilinmesidir. İslam dininin temel esasından biri olan nübüvvet inancı, vahyin indiği ilk dönemde saf bir şekilde kabul görmüştür. Ancak zaman içerisinde fetihlerle birlikte İslam topraklarının genişlemesi sonucunda başka dini inanç ve toplumlara mensup olan insanların İslam'a girmeleriyle birlikte bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların başında bazı insanların önceki inanç ve kültürlerine ait olan unsurları İslâmiyet'teki peygamberlik anlayışlarına katmaya başlamışlardır. Daha sonraları Emevî ve Abbâsîler ile başlayan tercüme faaliyetleri birçok tartışmayla beraber nübüvveti inkâr eden kişi ve akımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu akım ve grupların iddialarına karşı kelâm âlimleri nübüvvetin inkarında kullanılan delilleri ele alarak, konu hakkındaki iddiaları bütün yönleriyle ele alarak aklî ve naklî delillerle çürütmeye çalışmışlardır.

İnsana verilen büyük nimetlerin başında gelen akıl Allah'ın varlığını ve birliğini kavramaya muktedir olsa da her şeyi tam anlamıyla kavramaya yeteneğinden yoksundur. Bu nedenle Allah'ın insanlara peygamberler vasıtasıyla sorumluluklarını bildirmesi ve insanları dünya ve âhiret mutluluğuna eristirecek ahlaki öğretileri bildirmesi ve erdemli bir hayat sürmenin yollarını öğretmesi Allah'ın bir lütfudur. Bu görüş, tüm İslâm âlimlerinin hemfikir olduğu bir konudur. Kelâm ilminin önde gelen isimlerinden Eş'ârî, Mâtürîdî ve Bâkılânî de bu görüşe katılırlar. Mâtürîdî ve Eş'ârî nübüvvetin gerekliliği konusunda hemfikir olsalar da bazı ayrıntılarda farklı görüşlere sahiptirler. Bunlar nübüvvetin vacip, mümkün ve muhal olması, mucizelerin mahiyeti ve peygamberlerin seçimi gibi konularda ortaya çıkmıştır. Bu bulgular ışığında, günümüzde nübüvvetle ilgili problemlere çözüm arayan Müslümanların Bâkılânî ve Mâtürîdî'nin eserlerine başvurmaları ve bu eserleri günümüz koşullarına uygun bir şekilde yorumlamaları önemlidir. Bu sayede, İslâm dininin temellerini

sağlamlaştırmak ve nübüvvetle ilgili şüpheleri ortadan kaldırmak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- ADAM, Hüdaverdi, “Nübüvvete Dair İki Mesele Nebî ile Resûl Arasındaki Fark ve Kadının Peygamberliği”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, say: 1, yıl: 1996, s. 82-84.
- AKBULUT, Ahmet, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Ankara: Birleşik Dağıtım, 1992.
- AKTEPE, Orhan, *Peygamberliğin Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Sona Ermesi*, Erzincan: Doğu Yayınları, 2000.
- ÂMİDÎ, Seyfeddin, *Ğâyetü'l-Merâm fî İlmi'l-Kelâm*, Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Thk.), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2004.
- ÂMİDÎ, Seyfüddîn, *Ebkâru'l-Efkâr fî Usûli'd-Dîn*, thk. Ahmed Muhammed el-Mehdî, Kahire: Matbaat-u Dâri'l Kütübi'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2004.
- AYDIN, Fuat, “Ebû İsa el-Verrâk”, *DİA*, İstanbul, 2013.
- AYKAÇ, Mustafa, “Eş'arî ve Mâtürîdîlere göre Ehl-i Sünnet'in Kimliği Meselesi”, *Ehl-i Sünnet*, Mustafa Aykaç (ed.), İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2020.
- BAĞDÂDÎ Abdulkâhir, *Usûlü'd-Dîn*, İstanbul: Matba'atü'd-Devle, 1. Baskı, 1968.
- BAĞDÂDÎ, Abdulkâhir, *el-Fark Beyne'l-Fîrâk*, (Nşr. Muhyiddin Abdülhamid), Beyrut 1990.
- BAKILLANÎ, *Kitabü't –Temhid fî'r-Reddi ala'l-Mülhideti'l-Muattıla ve'r Rafızatı ve'l Havaric ve'l Mu'tezile*, Kahire, 1946.
- BARLAK, Muzaffer, *Bir Kelâm Problemi olarak Nübüvvet (Bâkillânî ve Kâdî Abdulcabbâr Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- BAYSAL, Erkan, “Muhammed Âbid el-Câbir'de Nübüvvetin İspatı, İ'câz ve Ümmîlik”, *Bingöl Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, IV, 2016, 123-156.

- BEYÂZÎZÂDE, Kemâleddin Ahmed b. Hüseyin, *İşârâtü'l-Merâm min İbârâti'l-İmâm Ebî Hanife b. Nu'man fî Usûli'd-Dîn*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971.
- BİRGİVÎ, Muhammed b. Pir Ali, *Ravdatü'l-Cennat fî Usulil İtikad*, İstanbul, 1305.
- BÎRÛNÎ, Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed, *Fihrist-i Kitâbhâ-yı Râzî*, thk. Doktor Mehdî Tahran, 1032.
- BULUT, Halil İbrahim “Mucize”, md., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- BULUT, Halil İbrahim, *Kur'ân Işığında Mûcize ve Peygamber*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- CÂHİZ, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb, *er-Resâil*, (*Hücecü'n-Nübüvve*), thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, Kahire: Mektebetü Lisânü'l-Arab, t.y.
- CAN, Mustafa, *Mâtürîdî'de Nübüvvet Anlayışı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.
- CÛRCÂNÎ, Seyyid Şerif, *Mu'cemü't-Ta'rifât*, (thk.) Muhammed Sıddık Minşevî, Kahire: Dârü'l-Fazile, t.y.
- CÛVEYNÎ, İmâmü'l-Haremeyn *el-İrşâd ilâ Kavâidi'l-Edille fî Usûli'l-İtikâd*, (Tah. Muhammed Yûsuf Mûsâ v.d), Mısır: el-Mektebetü'l-Hâncî, 1950.
- EBÛ HANÎFE, Numan b. Sabit, *el-Fıkhu'l-Ekber*, İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2017.
- ELMALILI, Muhammed Hamdî Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Zehraveyn Yayınevi, 1992.
- ENDELÛSÎ, Ebû Dâvûd Süleymân b. Hassân İbn Cülcül, *Tabakâtü'l-Etibbâi ve'l-Hukemâi, Müesssesetü'r-Risâle*, (2. Baskı), Beyrut, 1985.
- EŞ'ARÎ, Ebu'l-Hasan, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, çev. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005.

- GAZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *el-İktisad fî'l İtikad*, (Tah. İnsâf Ramazan), Beyrut, 2003.
- GAZÂLÎ, *er-Risâletü'l Leduniyye*, (Çev. Serkan Özburun, v.d.), İstanbul: Furkan Yayınları, 1995.
- GÖLCÜK, Şerafettin – TOPRAK, Süleyman, *Kelam*, Konya: Tekin Kitabevi, 5. Baskı, 2001.
- GÜNDOĞAN, Hamdi, *İslâm Akaid Esasları*, İstanbul: Çıra Yayınları, 2014.
- GÜNGÖR, Harun, “Şamanizm”, *DİA*, İstanbul, 2010.
- HÂRİZMÎ, Muhammed b. Muhammed b. Yusuf, *Mefâtihi'l-Ulûm*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l- Arabiyye, t.y.
- IŞIK, Kemal, *Mâtürîdî'nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı*, Ankara: Fütüvvet Yayınları, 1980.
- İBN EBÎ ŞERÎF, Kemâleddîn, *el-Musâmere*, Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1317.
- İBN FÂRÎS, Huseyn Ahmed, *Mu'cemü'l-Mekâyisi'l-Luğa*, thk. Abdullâm Muhammed Harun, Lübnan: Dâru'l-Fikr Neşriyat, ty.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Fasıl fî'l-Milel ve'l-Ehva ve'n-Nihal*, Beyrut 1986.
- İBN HAZM, *Kitabu'd-Durra fîma Yecibu İtikaduhu*, Beyrut, 1981.
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, 1388/1968.
- İBNÜ'L- HÜMAM, Kemâleddin, *el-Müsâyere*, Mısır: el-Matbaatü'l-Emîriyye, 1317.
- İBNÜ'L-ESÎR, *el-Kâmil fî't-târîh* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ), Beyrut, 2002.
- İPEK, Mikail, *Mutezilenin Nübüvvet Savunması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzincan: Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- İRFAN ABDULHAMÎD, “Eş'ârî, Ebû'l- Hasan ‘”, md., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, İstanbul, 1995.
- İSFAHÂNÎ, Râğıb, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, İstanbul: y.y., 1986.

- KÂDÎ ABDULCABBÂR, *el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd-i ve'l-Adl*, thk. Emin el-Hûlî, Kâhire, ts.
- KÂDÎ ABDULCABBÂR, *el-Muğnî*, (nşr. Taha Hüseyin), Kahire, 1962.
- KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR, *El-Müğnî*, (Tah. Muhammed el-Hudayrî), y.y., Kahire, 1965.
- KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR, *Mu'tezile'de Din Usûlü*, Murat Memiş (Çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- KAYA, Mahmut, "Ebû Bekir er-Râzî ile Ebû Hâtim er-Râzî Arasında Geçen Tartışma", *İslâm Tetkikleri Dergisi*, c. IX, Sayı: Prof. Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı, Yıl: 1995, s. 53-54.
- KAYA, Mahmut, "Ebû Bekir Râzî", *DİA*, İstanbul, 2007.
- KAYA, Mahmut, "Ebû Bekir Râzî", *DİA*, İstanbul, 2007.
- KESTELÎ, Muslihiddin Mustafa, *Hâşiyetü'l-Kestelî alâ Şerhi'l-Akâid*, İstanbul: Bahar Matbaası, İstanbul 1973.
- KILAVUZ, A. Saim, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, İstanbul: Ensar Yayınları, 4. Baskı, 1998.
- KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kuran*, Beyrut: Daru'l-Fikir, 1998.
- KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kurân*, (Nşr. Ebû İshâk İbrâhim), Kahire, 1967.
- KUTLUER, İlhan, "Berahime'den İbn Sina'ya Nübüvvetin İnkâr ve İsbatı", *Bilgi ve Hikmet*, İstanbul, 1995, sy. 11, s. 94-110.
- MÂTÜRİDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Arûçî, Ankara: TDV Yayınları, 2. Baskı, 2018.
- MÂVERDÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *A'lâmü'n-Nübüvve*, Muhammed el-Mu'tasım Billah el-Bağdâdî (Thk.), Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.
- MUSTAFA SABRÎ, *Mevkîfu'l-Akıl ve'l-İlim*, Kahire: y.y., 1950.
- NESEFÎ, Ebül-Berekât, *el-İtimâd fî'l-İtikâd*, thk. Abdullah Muhammed Abdullah İsmail, Kahire: el-Mektebetü'l- Ezheriyye, 2011.

- ÖZ, Mustafa, *İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri*, İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2017.
- ÖZBEK, Durmuş, *Saduddin TeftEZani ve Nübüvvet Görüşü Peygamberlere İsnat Edilen Günahlar ve Cevapları*, Konya: Sebat Ofset, 2002.
- ÖZVARLI, M. Said Özvarlı, "Selefiyye", md., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- PEZDÊVÎ, Ebû Yusr Muhammed, *Usulu'd-Din (Ehli Sünnet Akaidi)*, (Çev. Şerafeddin Gölcük), İstanbul, 1980.
- RÂZÎ, Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriyâ, *Resâili'l-Felsefiyye, Câmiatü'l-Füâdi'l-Evvel*, Mısır: Külliyyetü'l-Edeb, 1939.
- RÂZÎ, Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdân b. Ahmed, *A'lâmü'n-Nübüvve*, Lübnan: Dârü's-Sâkî, 2003.
- RÂZÎ, Fahrüddin, *Peygamberlerin Masumiyeti*, (Çev. Hasan Fehmi Ulus), İstanbul: İlim Yayınları, 1986.
- RÂZÎ, Muhammed b. Ömer Fahreddin, *el-Muhassal (Kelâm'a Giriş)*, çev. Hüseyin Atay, Ankara: AÜİF Yayınları, t.y.
- SÂBÛNÎ, *el-Bidâye fî Usûli'd-Din*, (Çev. Bekir Topaloğlu), Ankara: DİB Yayınları, 1979.
- SEMERKANDÎ, Ebü'l-Kâsım İshâk b. Muhammed b. İsmâil b. Zeyd, *Sevâdu'l-Âzam*, İstanbul: Kitapkalbi Yayınları, 2016.
- SEMERKANDÎ, Rüknuddin, *el-Akidetü'r-Rükniyye*, (Tah. Mustafa Sinoğlu), İstanbul: İsam Yayınları, 2008.
- SUYUTÎ, Celâlüddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1957.
- ŞÂFÎÎ, Muhammed İdrîs, *el-Fıkhûl-Ekber fî İlm-i Usûlîd-Dîn*, (Nşr. Abdullah Ahmed Yasin), y.y., 2013.
- ŞEHRİSTANÎ, Muhammed b. Abdilkerîm, *Nihâyetü'l-İkdâm fî İlmi'l-Kelâm*, (Tah. Ahmed Ferîd el-Mezîdî), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- ŞEHRUR, Muhammed, *Lügavî Kur'ân Okumaları*, Samsun: Sidre Yayınları, 2001.

- TABERÎ, Ali b. Rabben *ed-Dîn ve'd-Devle fî İsbâti Nübüvveti Muhammed*, neşr. Adil Nüveyhiz, Beyrut, 1982.
- TEFTAZÂNÎ, Mesud b. Ömer Saduddin, *Şerhu'l-Makasid*, nşr. Abdurrahman Umeyra, Beyrut, 1989.
- TEFTAZÂNÎ, *Şerhu'l-Akâid*, çev. Talha Hakan Alp, İstanbul: İFAV Yayınları, 4. Baskı, 2017.
- TOPALOĞLU, Bekir – ARUÇI, Muhammet, *Kitabü't-Tevhid*, Ankara: İSAM.Yayınları, 2005.
- TOPALOĞLU, Bekir – ÇELEBİ, İlyas, *Sözlük*, İstanbul: İSAM Yayınları, 5. Baskı, 2015.
- TOPALOĞLU, Bekir – YAVUZ, Yusuf Şevki – ÇELEBİ, İlyas, *İslâm'da İnanç Esasları*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 7. Baskı, 2009.
- TOPALOĞLU, Bekir (çev.), *Mâtürîdîye Akaidi*, Ankara: DİB Yayınları, 1995.
- TOPALOĞLU, Bekir “Beyyine”, md., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- YAVUZ, Salih Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, İstanbul: Pınar Yayınları, 1. Baskı, 2012.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “Ehl-i Sünnet”, md., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- YURDAGÜR, Metin, "Hatm-i Nübüvvet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hatm-i-nubuvvet#1> (04.11.2023).
- YÜKSEL, Emrullah, *Sistemik Kelâm*, İstanbul: İz Yayınları, 2. Baskı, 2011.